

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

E. J. Corneliussen

Omkring en fynsk Bonde

Nyt Bogforlag - Odense

Omkring en fynsk Bonde

*»Hvert skimlet Skrift, hver skjoldet Alterbog
har gemt et Gran af Slægtens Vé og Vaade.«*

Aage Petersen & Co. — Odense

C. P. Corneliussen

Omkring en fynsk Bonde

Nyt Bogforlag - Odense
1936

FORORD.

For en Del Aar siden blev jeg fra forskellige Sider opfordret til at skrive noget om min Farfar, Cornelius Petersen, Davinde. Da han var død 5 Aar, før jeg selv kom til Verden, vidste jeg ikke meget andet om ham, end hvad min nærmeste Slægt havde fortalt mig.

Jeg henvendte mig derfor til forskellige, som havde kendt ham godt og haft en Del med ham at gøre. Resultatet blev da ogsaa flere gode Breve med værdifulde Oplysninger. Da de Folk vist nok alle er gaaet bort siden, kan jeg ikke hér bringe dem min Tak, men haaber, jeg fik det gjort den Gang.

Nogen Tid før hans yngste Datter, Johanne, døde, fik jeg saa overladt hans Breve til Hjemmet.

Imidlertid blev det hele lagt ned i min Skrivebordsskuffe, da travlt Skolearbejde hindrede mig i at gøre mere ved Sagen. Og dér har det ligget en Del Aar.

Nu har jeg givet det Form og haaber saa, at baade de gamle og de nyere Ting vil blive modtaget vel af historisk interesserede Mennesker.

Det stod mig fra først af klart, at hvis jeg kun vilde skildre Cornelius Petersens Liv og Gerning, vilde det nu saa mange Aar efter hans Død kun have Interesse for Slægten. Jeg valgte derfor at skyde mange Smaating til Side og give en ret udførlig Omtale af de vigtigste Begivenheder, han baade som Privatmand, som Amsraadsmedlem og som Rigsdagsmand kom til at deltage i. Derfor har jeg kaldt min Bog »Omkring en fynsk Bonde«.

Cornelius Petersens Liv og Virksomhed faldt i det vaagnende Folkelivs store Tid, da der baade aandeligt, folkeligt og politisk var stærke Brydninger i Folket. Derfor vil en Del være kendt fra andre Skrifter. Men jeg har ogsaa gjort mig Umage for at fremdrage Stof og fortælle om Begivenheder, ingen tidligere har rørt ved. Og saa har jeg tilladt mig at føre enkelte af de Spørgs-

maal, som endnu er brændende, frem til Nutiden og dér udtale min egen Mening.

Maaske én og anden vil kalde dette en Svaghed ved Bogen, hvad det muligvis ogsaa paa en Maade er. Det er dog mit Haab, andre vil sige, det er en Fordel, idet det personlige Syn, som altsaa flere Steder præger Skildringen, forhaabentlig maa have bidraget til at give hele Fremstillingen en større Friskhed.

Jeg haaber ikke, der kan indvendes noget mod Objektiviteten i mit Skrift, men er selvfølgelig klar over, at hér — som i de fleste andre historiske Skildringer — er der noget, som kun kan blive Sandsynlighedsberetninger.

Naar jeg har udtalt mig om Motiverne til Cornelius Petersens Stilling til de politiske Spørgsmaal, maa adskilligt jo hvile paa et subjektivt Skøn, hvor det sete i nogen Grad afhænger af Øjnene, der ser. Jeg har selvsagt ikke set med uvenlige Øjne paa Cornelius Petersen. Men alt taget i Betragtning vil jeg dog tro, jeg i det store og hele har skønnet rigtigt. Dermed skal ingenlunde være sagt, at der ikke er Fejl og Mangler ved Bogen. Dem skal der nok være nogen af; men det kan nu ikke være anderledes. Det faar saa være en Trøst, at det har den tilfælle med alt Menneskeværk.

Jeg takker for ethvert Vink og enhver Oplysning. Og jeg takker de Mænd, som har været saa elskværdige at gennemlæse mit Manuskript. Ligeledes takker jeg for Tilskud til Bogens Trykning.

Odense i Juli 1936.

C. P. Corneliussen.

INDLEDNING

Min Farfar, Cornelius Petersen, fødtes i Landsbyen Davinde, Odense Amt, d. 13. April 1806. Hans Forældre var Gaardejer Peter Corneliussen (1761–1829) og dennes Hustru Karen Rasmusdatter (1771–1834).

Han voksede op i et alvorligt kristeligt Hjem, hvor begge Forældene sluttede sig til den gudelige Lægmandsbevægelse. Selv blev han en af denne Bevægelses Ordførere.

Han blev opdraget til Landvæsenet og bestyrede fra 1829 sin Fødegaard*). Samme Aar ægtede han Gaardejer Ole Olsens Datter Dorothea (1809–1891) fra Hudevad i Rolfsted Sogn. De viedes d. 7. November 1829 i Rolfsted Kirke. Dorothea var Kusine til Peter Larsen Skræppenborg. Hendes Mor og Peter Larsens Far var Søskende.

1832 fik Cornelius Petersen Skøde paa Gaarden. Allerede 1831 blev han valgt til Fattig- og Skoleforstander og var fra 1842–44 og atter fra 1851–55 Medlem af Sogneforstanderskabet. Fra 1851–68 Medlem af Odense Amsraad og Skoleraad. Han deltog i Oprettelsen af et Repræsentantskab for Fyns Stifts Sparekasse i Odense 1869 og valgtes til Medlem af dette, et Hverv, han beholdt til sin Død.

Den 3. August 1861 blev han udnævnt til Dannebrogsmænd. Efter et Kongebesøg i Odense, hvor han var blevet opfordret til at tale for den folkekære Frederik og Grevinde Danner, blev han tilbudt Ridderkorset.

*) Ejes nu af en Sønnesøn, Sognefoged Jens Corneliussen.

Han frabad sig det imidlertid med den Begrundelse, at han ikke vilde hæve sig over sine Standsfæller. Det var i de Tider endnu ikke almindeligt, at en Bonde blev Ridder. C. Aaberg, valgt i Lemvigkredsen 1861–97, var den første Bonde, som modtog en saadan Udmærkelse.

Den 5 Oktober 1848 valgtes Cornelius Petersen til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling i Odense Amts 2. Distrikt. Valgstedet var i Højby. Til 2. Distrikt hørte Sognene: Højby, Fraugde, Allerup, Davinde, Sønder Næraa, Søby, Nørre Lyndelse, Stenløse, Fangel, Brændekilde, Bellinge, Dalum, Sanderum, Paarup, Ubberud, Korup, Næsbyhovedbroby og Allesø.

Han valgtes ved Kaaring og uden Modkandidat. Nogle af hans bedste Venner under den grundlovgivende Rigsforsamling var Sognefoged Hans Christensen, Vejstrup, Christen Larsen, Dalby, og Jens Jørgensen, Bjerregaard. Og ligesom de 2 sidste sluttede han sig til den grundtvigske Retning. Ellers stemte han i Almindelighed sammen med Bondevennerne. Men da Striden om Helstaten blev brændende, kunde han ikke være enig med dem i deres Synspunkt paa det Spørgsmaal og søgte 1853 2 Gange forgæves Valg til Folketinget i Nyborgkredsen imod deres Kandidat. Saavidt det kan skønnes, var han ret tidlig inde paa Tanken om en Deling af Slesvig efter Nationaliteten.

1854 valgtes han i Veringekredsen, Odense Amts 7 Kreds*), og genvalgtes hér lige indtil 1872, næsten altid ved Kaaring. Desuden valgtes han til Rigsraadets Folketing 1864–66. 1872–76 var han Folketingsmand for Kertemindekredsen.

Han deltog meget i Forhandlinger om Kirke- og Skolespørgsmaal. I 1866 gik han med til at stemme for den reviderede Grundlov. Derefter dannedes Mellempartiet, hvis Formand han var i nogle Aar. Han var en

*) Fra 1895 til 1915 8. Kreds.

bestemt Modstander af Dannelsen af »det forenede Venstre« 1870.

Den 17. Decbr. 1876 døde han paa Kommunehospitalet i København, hvor han var blevet indlagt samme Dag paa Grund af et apoplektisk Tilfælde, som havde ramt ham Natten forud. Og han blev begravet paa Davinde Kirkegaard d. 23. Decbr.

DAVINDE

En 12 km. sydøst for Odense i Aasum Herred ligger Davinde (oprindelig Davinge), en gammeldags, idyllisk Landsby med mange smukke Bindingsværksgaarde og Huse, med Kirke, 2 Skoler, (Hovedskole og Forskole), Forsamlingshus (opført 1893), og Vandmølle.

Kommer man ad Landevejen fra Odense efter Ørbæk, ser man intet til selve Landsbyen. Den har ligesom gemt sig i et Hul. Kun den røde Murstenskirke, der ligger paa det højeste Punkt i Sognet, skimtes. Landsbyens Jorder gaar dog helt ud til Landevejen, og ved denne ligger Rolighedskroen, et kendt Udflugtsted om Sommeren for mange Fynboer og en af de faa gamle kgl. privilegerede Kroer, som endnu er bevaret.

Kort efter Reformationen blev Davinde (1555) annekteret til Allerup. De 2 Sogne udgør altsaa et Pastorat. Ogsaa i kommunal Henseende hører de sammen. Præsten har Bolig i Allerup. I Davinde findes — som i de fleste andre Anneksfogne — en Gaard nær Kirken, hvor Præsten fra gammel Tid af havde Ret til at sætte Køretøjet ind og iføre sig Kjole og Krave, naar han kom og skulde varetage kirkelige Forretninger dér i Sognet. Medens denne Gaard de fleste Steder hed og vel endnu hedder »Anneksgaarden«, blev den i Davinde kaldt »Præstebondegaarden«, og den Mand, som boede dér, kaldtes endnu for 40—50 Aar siden altid »Præstebonden.«

Før 1555 var Davinde Hovedsognet. Nogle Udgravninger kan tyde paa, at Præstegaarden i den katol-

ske Tid har ligget dér, hvor nu Cornelius Petersens Gaard ligger.

Kirken, der tidligere tilhørte Ejeren af Sanderumgaard, er nu selvejende. Den var oprindelig en romansk Kampestensbygning; men af denne ældste Stenkirke er kun Skibets Langmure bevaret. Ved en Ombygning i Midaldalderen omskabtes Kirken til et Langhus, ligesom Hvælvingerne indbyggedes, og Taarnet samt Vaabenus (nu Ligkapel) tilføjedes. De sengotiske Tilbygninger har Trappegavle. Taarnet, hvis hvælvede Underrum i senere Tid er indrettet til Vaabenus, staar nu med smukke, røde Murstensmure.

Kirkeklokken stammer fra saa langt tilbage som helt fra 1483.

Davinde har — som de fleste andre fynske Sogne — sin Herregaard, beliggende et Stykke udenfor Landsbyen. Mange, som blot har kendt Navnet Sanderumgaard, men ellers været ukendt med de stedlige Forhold, har ment, at denne maatte ligge i Landsbyen Sanderum. Det er forstaaeligt. Ørbæklunde ligger i Ørbæk, Fraugdegaard i Fraugde o. s. v. Det vilde altsaa have været mere naturligt, om Sanderumgaard havde heddet »Davindegaard« — eller »Kjeldsgaard« efter den første Mand, som vides at have ejet den. Det er nemlig rigtigt nok, at det er Sanderum, som har givet Gaarden Navn. Den nævnes første Gang 1468, da den ejedes af en Adelsmand Kjeld i Sanderum.

1580 erhvervede Hans Skovgaard Gaarden ved Mageskifte med Kronen. Den gik kort efter i Arv til Broderen Anders Skovgaard, derefter til Søsteren Karen Skovgaard og siden til endnu en Søster Margrete Skovgaard. Paa en Pille i St. Knuds Kirke i Odense findes denne Margrete Skovgaard afbildet i fuld Legemsstørrelse. »Og efterdi hun engang i Landets Nød havde nægtet Kong Kristian d. Fjerde at laane ham en Sum

Penge, lod han, da han kom dér i Kirken, Monumentet overstryge«.

Blandt de senere Ejere er der Grund til at nævne Gehejmeraad og Ridder Sivard Urne, dennes Søn Hans Urne og den berømte Generalløjtnant Hans Løvenhjelm, der ogsaa ejede Vejrup og Selleberg. Den mest kendte af alle den gamle Gaards Ejere er dog utvivlsomt Frederik d. Sjettes Ungdomsven Gehejmekonferensraad og Elefantridder Johan v. Bülow. Han var meget virksom ved Regeringsforandringerne 1784, hvor Guldberg styretes, og A. P. Bernstorff kaldtes tilbage til Danmark. Som Tiden gik, følte den stedse mere selvraadige Kronprins sig dog stærkt besværet af Bülow. Og 1793 fik han under et ganske grundløst Paaskud Afsked fra sine Embeder i Regeringen. Han trak sig tilbage til Sanderumgaard, som han samme Aar havde købt, og levede hér agtet og æret som en Godsejer, der tog virksom Del i Arbejdet for Bondereformernes Gennemførelse. Tillige gjorde han sig fortjent ved den Liberalitet, hvormed han understøttede Kunst og Videnskab.

Bülow anlagde den endnu smukke Have, som paa hans Tid indtog et Areal paa 42 Td. Land, og hvor der blev opført flere Pavilloner, bl. a. »Tankefuld—Hytten«, i hvilken flere af Datidens berømteste Personligheder har skrevet Digte og Tankesprog.

Bülow døde 1828 og ligger begravet paa Davinde Kirkegaard.

Nu gik Gaarden over i Slægten Vinds Eje, i hvis Besiddelse den endnu er. Den betydeligste af denne Familie var uden Tvivl Sofus Holger Gustav Vind, født 1842, død 1913. Han var en meget virksom og dygtig Mand. Derom kan de gamle i Davinde endnu fortælle. Og derom vidner ogsaa den lange Række af Tillidshverv, han i Aarenes Løb modtog. Hans Valgsprog findes over Hovedindgangsdøren paa Sanderumgaard. Det lyder:

»Styr fremad, ufristet duer ej!«

Sofus Vinds Søn, Ove Vind, er den nuværende Ejer.

Til Sanderumgaard hører den ret store Skov Hakkehøve. Kun faa Steder i Danmark ser man en Skovbund med saa rigt et Blomsterflor. Og kun faa Steder melder Foraarsblomsterne deres Komme saa tidligt som i Skovbrynet ved Hakkehøve. Skovmærker knejser i hele Tæpper i Skovkanten. Ellers er det mest Flitteraks, et kønt Skovgræs, der dominerer. Men hér staar ogsaa de knejsende, røde Gøgeurter med brunplettede Blade, bukrummede Storkonval med Klokkeblomster paa Undersiden, spæde Majblomster og dystre Firblad og endelig den ret sjældne Kranskonval. I Skovens Lysninger skjuler Fasanerne sig i Græsset, Gøgen kukker fra Skovbrynet, hvor Hvidtjørnene blomstrer, og Kaprifolierne snor deres Ranker op ad Stammerne.

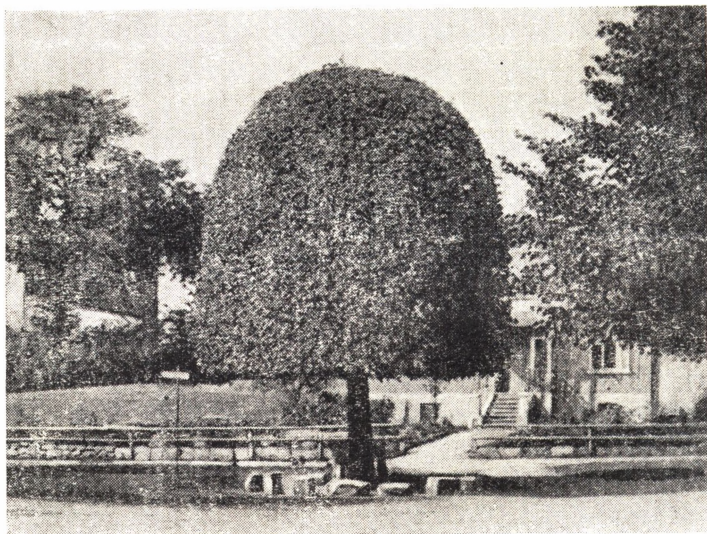
Det, der giver Bylivet sit mest ejendommelige Præg, er dog det smukke Bystævne (maaske det smukkeste i Danmark) og den rislende Bæk, der nynnende og klukkende snor sig mellem Huse og Gaarde. Fra gammel Tid har Bylivet i Davinde samlet sig om disse to. Til Bækken drog Koner og Piger ud og vaskede det hjemmelavede Linned. Hér vandedes Kreaturerne Morgen og Aften. Og hér og ved Mølledammen mødtes de unge Karle og Piger i lune Sommeraftener, hvis de da ikke foretrak at drage til Skovs. Stævnet var de voksnes Mødested, hvor Byens fælles Anliggender drøftedes, og hvor Selskabeligheden plejedes.

Nu har Udviklingen, der forandrer saa meget, ogsaa ændret en Del ved de gamle Bylav og deres samfundsmæssige Betydning. Men i Davinde lyder Byhornet endnu en Gang om Aaret. En Dag lidt efter St. Hans, naar Oldermænden finder Vejret og Forholdene i det hele passende, tager han Hornet, gaar en Tur ned ad Gaden og tuder til Stævne. Saa ved man, at nu skal Linden

klippes. Bymændene møder og hjælper hverandre med Arbejdet. De ældste i Landsbyen erindrer, at Linden engang var blevet saa høj, at den ikke kunde klippes; den maatte saa tophugges. Nu staar den atter og har i mange Aar staaet med sin tætte, kuppelformede Krone.

Indtil 1816 samledes Bymændene i Fællesanliggender paa Kirkegaarden og tog dér Bestemmelser om, hvor naar Vejene skulde udbedres, Bækken renses o. s. v. Men den daværende Ejer af Sanderumgaard, den tidligere nævnte Johan v. Bülow, fandt, at disse verdslige og rent praktiske Stævner burde holdes et andet Sted. Han lod da i Foraaret 1816 det nuværende Stævne anlægge. En gammel Beretning siger, at Bülow selv plantede den nu 120aarige Lind. En anden Beretning siger, at han lod sin Hævekarl Knud Mortensen plante en Lind paa Byens Stævne.

1920 blev der paa Stævnepladsen rejst en Genforeningssten. Og siden da har der hvert Aar i Davinde været afholdt en Stævne og Genforeningsfest d. 15. Juni.

Davinde Bystævne

DEN GUEDELIGE VÆKKELSE

Den gudelige Lægmandsbevægelse, som i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede gik hen over store Dele af Danmark og særlig over Fyn, havde sin Rod i Pietismen, Brødremenigheden i Christiansfeld (Hernhuterne) og den fynske Opvækkelse.

I Rationalismens Tid, da Guds Ord var dyrt i Landet, som man sagde, sad der hist og hér fromme Lægfolk, som sang Kingos og navnlig Brorsons Salmer, læste i Bibelen, Luthers Huspostil og andre gudelige Skrifter. Men de var ikke missionerende. De holdt sig det Ord efterrettelig: »Man skal ikke kaste Perler for Svin«.

Brødremenigheden i Christiansfeld udfoldede derimod en travl Virksomhed og fik særlig Indpas i Sønderjylland og mange Steder paa Vestfyn. Omkring 1830 er imidlertid dens Blomstringstid forbi uden for Sønderjylland og efter 1848 ogsaa dér nede, fordi »den stillede sig i Modsætning til den danske Befolkning og ikke havde Evne til at fastholde Børnene«.

Fornyetelsen kom fra de fynske, gudelige Forsamlinger. Og hér kan Bevægelsen føres tilbage til den ugifte Skomagervend Ole Henrik Svane (1740–1825), som i sin Ungdom arbejdede i Svendborg og dér lærte den endnu yngre Snedkervend Rasmus Klink at kende, i hvis Hjem i Kerteminde han levede de sidste 11 Aar af sit Liv og blev til Velsignelse for mange Mennesker.

Vil vi forstaa det Folkeliv og Kristenliv, der har været levet i Danmark i det 19. Aarhundrede, maa vi tilbage

til denne jævne Almuesmand med det sikre Blik for, hvad der i aandelig Henseende var sundt, og hvad der var usundt. Linien gaar fra Svane til Kristen Madsen (1776–1829), fra denne til Peter Larsen, Skræppenborg (1802–1873) og videre til Chr. Kold (1816–1870).

Man har dog ikke værnet særlig godt om gamle Svanes Minde dér nede i den lille Fiskerby. Selv kyndige Folk paa det Omraade er ikke engang klar over, hvor han ligger begravet, skønt der vel næppe kan være Tvivl om, at Jordfæstelsen fandt Sted paa Rasmus Klinks Gravsted, da han jo hørte til dennes Husstand. Og da der endnu paa Kerteminde Kirkegaard findes en Gravplade med Navnet Niels Klink*), kender man altsaa den Families Gravplads.

Først i 1916 blev der efter Henstilling fra Forfatteren af dette Skrift indsat en Mindetavle i Muren i det Hus, hvor Svane henlevede sine sidste Aar.

Der blev sat følgende Indskrift paa Tavlen: »Hér boede Ole Henrik Svane fra 1814–1825, og hér virkede han til Velsignelse for Kristenlivet i Kerteminde og Omegn. Et Vidnedsbyrd herom er Valgmenigheden, der satte ham dette Minde«.

Blandt de Sogne, som tidlig blev berørt af Vækkelsen fra Kerteminde, var Allerup-Davinde. Og ingen anden Egn har fostret saa mange Forsamlingstalere. Hér skal nævnes: Jens Corneliussen, Rasmus Ottesen, Rasmus Nielsen (gift med Kristen Madsens Enke og altsaa i mere end én Henseende dennes Eftermand), Ole Godtfred og Brødrene Rasmus og Cornelius Petersen. Endvidere kan der være Grund til at bemærke, at Peter Larsen første Gang kom i Forbindelse med Kristen Madsen gennem Slægten i Hudevad og Davinde. Om flere af disse – særlig da om Peter Larsen – er dér berettet udførligt andre Steder. Her skal derfor kun fortælles om Cornelius Petersen og hans Slægt:

*) Rasmus Klinks Søn.

Fra 1738—59 var der en Præst i Allerup-Davinde, som hed Jørgen Hee. Han var en from Mand, blev senere Biskop i Aarhus og døde dér 1788. Paa hans Tid var der aabenbart ikke megen Guds frygt i de 2 fynske Sogne. I Davinde boede en Fæstebonde ved Navn Cornelius Andersen; han havde Ord for at være en haard og streng Mand. Men hans Hustru, Susanne Dorothea, var en saare from og elskelig Kvinde. Hun havde sit eget lille Lønkammer i Gaarden, hvor hun ofte tyede ind for at styrke sig i Bønnen, ogsaa naar Manden havde været noget streng ved hende. En Søndag i Susannes yngre Aar gav Jørgen Hee sig til at græde paa Prædikestolen, idet han udtalte: »Hér i Allerup-Davinde Pastorat er der kun 3, som vandrer paa Guds Børns Veje«. Og han nævnte da 3 Kvinder ved Navn, den ene af disse var Susanne.

Det er noget vanskeligt hér at udrede Familieforholdene nøjagtigt — ogsaa at gaa længere tilbage i Slægten, da Davinde Sogns Kirkebog brændte sammen med Allerup Præstegaard. Kun saa meget synes at være sikkert, at Susanne døde i en forholdsvis ung Alder, og at Cornelius Andersen giftede sig igen. Sønnerne Peter og Anders Corneliussen (begge Gaardmænd i Davinde) var Helbrødre. Da den yngste Søn, Jens, var 30 Aar yngre end Peter, maa vi vist deraf slutte, at han kun var Halvbroder til de 2 andre.

Peter og Jens Corneliussen blev begge kendte Mænd i den gudelige Vækkelses Historie.

Jens Corneliussen rejste over til »det hellige Land«, som Sydvestsjælland den Gang kaldtes, og bosatte sig dér. Om hans Liv og Virksomhed dér ovre fortæller Præsten C. F. Rønne følgende i »Nordisk Maanedsskrift« for 1880:

»Vest for Næstved boede i Førsløv Sogn Jens Corneliussen, der maa omtales som en af den sydsjællandske Opvækkelses dygtigste og mest oplyste Ledere. Han

var Søn af en fynsk Gaardmand, født i Davinde 1791, men blev tidlig faderløs og kom ud at tjene, til sidst som Forkarl paa Sanderumgaard. Da den fynske Opvækkelse naaede denne Egn, vilde Karlene paa Herregaarden hen i Forsamlingen at høre disse »gale« Folk. Men Jens Corneliussen, som ogsaa havde hørt dem, sagde da: »Det er jo netop, hvad vi har lært i vor Barndom.« Han gjorde derefter Bekendtskab med Kristen Madsen af Drigstrup, Skomager Svane, Rasmus Pedersen (født i Sdr. Næraa) og Rasmus Ottesen, med hvis Søster han senere blev gift, og tog nu Del med disse i Arbejdet for den fynske Opvækkelse. Grev Holstein gav ham 1830 en af Grevskabets Gaarde i Fæste; men han kom snart (1835) til at være den elskelige Stefansens Medhjælper, først paa Fuirendal, siden paa Holsteinsminde. Han var nemlig en sand Børneven, derhos et livligt og vel oplyst Sind. Som en nidkær Kristen tog han virksom Del i Opvækkelsen, der ogsaa mødtes kærligt af Stefansen, og drog ofte paa Indremissions-Rejser i Egnene om Næstved, Præstø og Køge, sædvanligt i Følge med Jakob Fisker og andre Venner. Han døde i en god Alder 1869, agtet og afholdt af alle.«

Fra 1829–36 havde Svogeren Rasmus Ottesen en Fæstegaard i Venslev. Han var ogsaa rejst over til de Egne, fordi han dér fandt en kristelig Greve (Holstein), en kristelig Præst (Holm) og en kristelig Skolelærer (Rasmus Sørensen).

Medens altsaa Jens Corneliussen forlod sine »Fædres Land«, overtog Peter Fødegaarden i Fæste efter sin Far og fik senere Skøde paa den, da man i de store Landbo-reformers Tid begyndte at gaa fra Fæste til Selveje. Det skete 1829, kort efter at Ritmester Chr. Vind havde overtaget Sanderumgaard og altsaa Aaret efter Bülow's Død. Peter Corneliussen underskrev Skødet den 20. Marts. Da han paa samtlige Gaardmænds Vegne havde

ført de nødvendige Forhandlinger om den Sag med Bülow og Vind, var det ham sikkert en stor Glæde, at han naaede at blive Selvejer, nogle Maaneder før han afgik ved Døden.

Efter Sanderumbaards Jordebog af 1. Maj 1828 bestod Davinde By af 12 Gaarde og Davinde Mølle. De solgtes i Tiden Marts—December 1829, og Købesummen laa mellem 1600 og 2100 Rigsdaler.

Cornelius Petersens Gaard

Halvdelen af samtlige gamle Gaarde er endnu i samme Slægters Eje, nemlig: Enghavegaard (Jens Corneliusen), Lundsgaard (Julius Andersens Enke), Stævnegaard (Chr. Larsen), Elmegaard (Knud Chr. Pedersen), Gaarden i Nyhave (And. Jørg. Andersen) og A. Chr. Andersens Gaard. —

Peter Corneliussens Hustru, Karen Rasmusdatter, sluttede sig tidlig til Kertemindfolkene. Det varede noget længere, inden Manden kom med, skønt han fra første Færd havde den dybeste Agtelse for Forsamlings-

folkene. Da skete det, at han kom ud for en sælsom Oplevelse, som gjorde et dybt Indtryk paa ham. Han var en Dag ude i den lille Skov, som hørte til Gaarden, da et heftigt Tordenvejr med Regnskyl drog hen over Egnen. Han søgte da Ly under et af de store Bøgetræer dér ude. Men da han stod dér, syntes han pludselig, der lød en Røst til ham, som sagde, at dér maatte han ikke blive staaende. Han gik da over mod et andet Træ; men et Øjeblik efter slog Lynet ned og splintrede det Træ, under hvis Krone han havde staaet. Fra den Dag af brød der som et nyt aandeligt Liv frem hos denne Mand, og han sluttede sig nu med Glæde helt til Forsamlingsfolkene.

Peter Corneliussen og Karen havde flere Børn: Døtrene Susanne Dorothea, Johanne, Ane og Else. Og Sønnerne: Johan (Ejer af Davinde Mølle), Mads (Bestyrer paa Kærbygaard i Fraugde Sogn), Rasmus (Husmand i Davinde, Lægprædikant og tilbudt en Stilling som Indremissionær, som han imidlertid ikke ønskede at modtage) og Cornelius Petersen.

Hér skal kun fortælles om Døtrene Ane og Else og Sønnen Cornelius, da disse 3 fik størst Betydning i den gudelige Vækkelses Historie.

Ane blev gift med Jørgen Vilhelm i Rødløve i Fraugde Sogn. Det var i Rødløvegaarden — endnu før Ane blev Kone dér, — at Kristen Madsen i Begyndelsen af Aaret 1824 holdt sin første Forsamling dér paa Egnen. Senere holdt han nogle Møder i Anes Hjem i Davinde. Ane skildres som en særdeles opvakt og livlig Kvinde, der helt op i sin høje Alderdom kunde synge eller fremsige udenad Salmer og aandelige Sange, selv om disse var helt op paa 50—60 Vers. Dette var nemlig Tilfældet med enkelte af de Sange, som fandtes i Tillæg til Bogatzkys »Gyldne Skatkiste« under Titel: »Enfoldige Juletanker«. Ane kunde altsaa i denne Henseende

staa Maal med den senere saa bekendte Kæmpevisesanger Morten Eskesen.

Else blev gift med Mads Petersen fra Birkum. Det kan se ud til, at der omkring Midten af forrige Aarhundrede ligefrem er sket en hel Folkevandring af opvakte Fynboer til Kolding- og Røddingegnen. Som bekendt rejste Peter Larsen 1841 over til Donsgaarden i Alminde Sogn. 1846—47 flyttede 7 fynske Familier over til Røddingegnen. Blandt dem var Mads Petersen og Else. De købte Brændstrupgaard i Rødding Sogn. Og i deres Hjem begyndte saa det Liv, der senere førte til Oprettelsen af Rødding Frimenighed. Derom skrev den 89-aarige Jakob Kloppenborg fra Harreby i Brev dateret d. 28. August 1924 følgende:

... Mellem Hjemmet i Brændstrup og mit Hjem var der altid det bedste Venskabsforhold. Jeg mindes bedst Mads Petersens Hjem som Samlingsplads for den Del af Befolkningen, der ikke kunde faa deres aandelige Trang tilfredsstillet i Kirken, som den var den Gang. Forsamlingerne hos Mads Petersen begyndte med, at han læste en Prædiken, og der blev sunget Salmer, hvorefter han gerne talte lidt. Og derefter var der tit rig Lejlighed til Samtale. Senere blev Forsamlingerne afholdt skiftevis i Brændstrup og hér hos min Far Johannes Kloppenborg. Dog var der nogen Meningsforskkel mellem Mads Petersen og min Far, idet den første var paavirket af den fynske Vækkelse, den sidste af Christiansfeld. Min Far blev en stærk Modstander af det grundtvigske, hvilket Mads Petersens som bekendt ikke blev. De var jo meget optaget af H. Svejstrup, da denne blev Præst i Rødding. Men denne Uoverensstemmelse forstyrrede ikke det gode Venskabsforhold mellem de 2 Hjem, da de var enige i det dybeste Livsspørgsmaal og som alvorlig troende Kristne gensidig respekterede hinandens Synspunkter.

Peter Larsen og Cornelius Petersen besøgte tit Brændstrupgaard og talte ved Møderne. Saa var der altid mange Mennesker til Stede. Det var Mads Petersens

Børn og Svigerbørn, som i 1874 gik i Spidsen og arbejdede utrætteligt for Oprettelsen af vor Frimenighed med Cornelius Appel som Præst . . . «

Mads Petersens havde 7 Børn. Den ældste, Birtha Katrine, blev gift med en Fynbo ved Navn Niels Kristensen. Han var fulgt med dem fra Fyn og var hos dem paa Brændstrupgaard. Karen blev gift med Gaardejer Knud Hansen i Grønnebæk, Jels Sogn. Han var forøvrigt ogsaa fra Fyn. Kristiane, som i sin Ungdom en Tid opholdt sig hos Provsten i Nustrup, blev gift med Hans Søndergaard fra Nustrup Bæk. De overtog først hans Forældres Gaard dér, men flyttede senere til Brændstrupgaard, Kristianes Hjem. Hans Søndergaard, som vil blive nævnt nogle Gange i denne Bog, var gift 3 Gange og henlevede sine sidste Aar paa Rødding gamle Højskolegaard sammen med sin tredie Hustru Kristine. Dér døde han 1913, Aaret før Verdenskrigens Udbrud, og kom saaledes ikke til at opleve de svære Trængselsaar, Sønderjyderne nu maatte igennem. Men det blev ham altsaa heller ikke forundt at opleve Genforeningen med det gamle Land, det, som var hans og hans Slægtleds største Længsel og Haab.

Der var 2 Sønner i Hjemmet paa Brændstrupgaard. Den ældste hed Peter (med t) den yngste Peder (med d.) Peter kaldtes i daglig Tale Per. Han blev gift med Lars Andersens Datter, Kristine, fra Hygum. Lars Andersen var ogsaa Fynbo, men var en Tid bosiddende i Stenderup ved Kolding og kom dér fra til Hygum.

Datteren Frederikke blev gift med en Bror til Pers Kone, nemlig Hans Larsen Fredslund. De overtog efter hans Forældre Gaarden i Hygum. Den yngste Søn Peder giftede sig med en Datter af den ogsaa fra den fynske Vækkelse kendte Bonde Anders Larsen fra Gamsborg, en Mand, der — i Modsætning til de fleste andre

fynske Forsamlingstalere — blev stikkende i den gamle Pietisme og aldrig kunde slutte sig til den grundtvigske Bevægelse.

Saa var der Datteren Susanne Dorthea, opkaldt efter sin fromme Oldemor og ligesom denne en stille, mild og elskelig Kvinde. Hun blev gift med Nikolaj Dam fra Lille Aabøl, en ivrig og energisk Mand. En Tid havde han været Friskolelærer paa Fyn. Og det kan vist med Rette siges, at han var Hovedmanden, den drivende Kraft i Arbejdet for Oprettelsen af Rødding Frimenighed.

Frimenighedspræst Thade Petersen i Haderslev, som har skrevet »De sønderjydske Frimenigheders Historie«, begynder denne Skildring med nogle Ord af Hans Søndergaard: »Frimenigheden begynder dér, hvor Aanden synger og taler frit, og Menneskehjerter lytter«.

Om Nikolaj Dam siger han, efter at de paa et Møde i Rødding d. 12. Juni 1874 havde taget endelig Beslutning om Oprettelse af Frimenigheden med Cornelius Appel som Præst: »Nikolaj Dam var atter hér den kraftigste Talsmand for Sagen. Han var en af dem, der gennem de fynske gudelige Forsamlinger var naaet frem til helt at slutte sig til den grundtvigske Anskuelse. Hans Ord fandt saa god Sangbund i Forsamlingen, at den énstemigt vedtog at rette en Opfordring til Appel om at modtage Kaldet som Præst for en fri Menighed og i det Øjemed søge Indvielse til Gerningen hos Aandsfæller blandt danske Præster. Et Udvalg paa 5 Mand blev valgt til at sætte denne Beslutning i Værk. Det kom til at bestaa af Nikolaj Dam i Brændstrup, J. N. H. Skrumsager fra Københoved, Juhl Boysen og H. J. Physant fra Langetved og C. P. Müller fra Hjerting. Nikolaj Dam havde paa dette Møde udtømt sine sidste Kræfter. Han kom syg hjem, fik sagt til sin Kone, at de havde haft en dejlig Dag, og døde kort efter«.

Naar der hér er gjort saa udførlig Rede for den Gren af Slægten, som 1846 flyttede fra Fyn til Rødding, er det, fordi det Liv, som førte til Oprettelse af Frimenigheden, begyndte i Mads Petersens og Hustrus Hjem. Og deres Børn og Svigerbørn var med til at danne Grundstammen i denne den første og mest kendte sønderjydske Frimenighed.

Efter Genforeningen 1920 indstillede flere af de sønderjydske Frimenigheder deres Arbejde, og Medlemmerne vendte tilbage til deres eget Sogns Menighed. Det var sikkert de fleste Steder baade det naturligste og det rigtigste. I Rødding var det Spørgsmaal vist slet ikke paa Tale. Naar denne Menighed saaledes synes at staa fastere og dybere rodfæstet i Befolkningens Sind end nogle af de andre, maa det vel hænge sammen med, at det var ikke alene af nationale Grunde; men det var dybe kristelige Livsspørgsmaal, som førte til Frimenighedens Oprettelse.

Den mest kendte af Peter Corneliussens og Karens Børn blev vel nok Cornelius Petersen. Han havde mødt den kristelige Vækkelse i sit Hjem og blev selv en kendt og skattet Taler ved Forsamlingerne. I Begyndelsen talte han kun paa Hjemegnen, hvor han blev anmodet om at føre Ordet baade ved Glædesfester og Sørgefester. Senere kom han vidt omkring paa Fyn og gæstede — som tidligere bemærket — ogsaa tit Søsteren paa Brændstrupgaard.

En af Cornelius Petersens gode Venner var Gmd. Niels Hansen, Tommerup, Far til den senere velkendte vestfynske Bonde Morten Nielsen, Vesterdal. I Hjemmet i Tommerup holdtes tit Forsamling med Cornelius Petersen som Taler.

Da han sluttede sig til den grundtvigske Retning, og der paa samme Tid kom en Flok unge dygtige

grundtvigske Præster til Fyn, gæstede flere af disse jævnlig Hjemmet i Davinde og førte Ordet ved de Forsamlinger, som afholdtes dér. Det var saaledes Tilfældet med Birkedal, Ryslinge, Kofoed, Sdr. Næraa, Viborg, Rynkeby, og Mads Melbye, Asperup. At Peter Larsen ogsaa tit var Gæst og talte ved Møderne, er en Selvfølge. Ved saadanne Lejligheder skete det flere Gange, at naar Talen og Sangen var forbi, saa stod Bordene dækket med Mad til op mod 200 Mennesker.

De gamle Forsamlingsfolk var gæstfri og rundhaandede. Peter Larsens storstilede Offervillighed er kendt nok. Maaske Cornelius Petersen gik mere frem efter Bjørnsons Ord: »Hvad du evner, kast af i de nærmeste Krav.« Hér skal kun fremdrages et enkelt Træk, fortalt af hans ældste Søn Peter: En Sommer brændte Rasmus Johansens Gaard i Urup. Morgenen efter fik Peter Ordre til at køre til Urup med et Læs Korn, Brød og andre Fødevarer. At Peter Larsen ogsaa tog de Opgaver op, som Hverdagen stillede, viser følgende smukke Tildragelse, fortalt af Ludvig Schrøder: I Foraaret 1848 havde han købt en stor, brun Hest af Cornelius Petersen. Efter Krigens Udbrud var han en Dag kørende syd paa ned i Slesvig. Hér traf han en dansk Soldat, som var kommet bort fra sin Afdeling, og hvis Hest var bleven skudt af Fjenden. Peter Larsen tog Soldaten med sig hjem. Og da denne ytrede Lyst til at komme tilbage til Kammeraterne og være med til at kæmpe Kampen til Ende, bad Peter Larsen ham næste Morgen følge med ud i Stalden, hvor han viste ham sine Heste og sagde til ham: »Nu kan du vælge, hvilken Hest du vil. Og kommer du eller Hesten noget til, skylder du ikke mig noget. Men holder Vorherre sin Haand over jer begge, kan I jo gerne se indenfor en anden Gang.« Soldaten valgte Hesten fra Davinde. Og da Krigen var forbi, kom han en Sommermorgen

ridende paa den store, brune Hest ind i Peter Larsens Gaard. —

I en Skildring af Cornelius Petersen er det bedst saa vidt muligt at lade andre tale. Den paa disse Blade flere Gange omtalte Hans Søndergaard har i et Brev, dateret Rødding Højskolegaard, d. 30. December 1911, givet følgende Karakteristik af ham:

» . . . Naar jeg lærte Cornelius Petersen at kende, var Grunden vel nærmest den, at jeg var forlovet med en Søsterdatter af ham, Kristiane Madsen, som boede hos sine Forældre paa Brændstrupgaard. Disse Forældre og deres 7 Børn var alle grebne af den fynske Vækkelse. Cornelius Petersen, som var fra Davinde paa Fyn, besøgte dem undertiden enten ene eller sammen med sin Hustru og nogle af deres Børn. Det skete ogsaa, at Peter Larsen var med. Baade i det ydre og det indre var der vist stor Forskel paa disse 2 ellers saa gode Venner. Cornelius Petersen var altid sirlig i sin Paa-klædning. Peter Larsen bekymrede sig vist nok noget mindre om den Side af Sagen. Men han var altid i Fyr og Flamme, medens Cornelius Petersen var mere rolig og stille. Men der var stor Glæde i hele Familien, naar Budskabet lød, at han kom ned til dem.

Ja, han var den milde og venlige Natur og var begavet til at føre Ordet ogsaa paa kristelig Vis i de kristelige Forsamlinger, som samledes hos den Familie. Da den ældste Datter havde Bryllup, talte han med sin varme Stemme. Det kan ikke siges, hvor mange der fik godt af det; men eet Bevis var der. En ung Haandværker, som var til Stede, blev vakt til kristelig Bevidsthed. Han blev som en Blomst blandt de unge hér nede med Liv og Varme, saa alle var glade for ham. Men Blomsten visnede desværre snart. Han døde et Par Aar efter. Hans Navn var Peder Hansen Sørensen. Og han var min fortrolige og uforglemmelige Ven i Ungdommens Dage.

I 1857 traf jeg sammen med Cornelius Petersen i København. Han opholdt sig dér som Rigsdagsmand, og jeg var dérovre som Soldat. En Aften, jeg var hos

ham, fik han Besøg af 3—4 andre Rigsdagsmænd. Jeg erindrer ikke nu deres Navne. Derimod mindes jeg tydeligt, at de bl. a. talte om kirkelige Spørgsmaal, og at Cornelius Petersen udbrød med Varme i Stemmen: »Sognebaandet skulde løses; men vi skal ikke forlade vort eget Sogns Kirke og Præst, uden at Livet kræver det.«*) Jeg kom senere til at tænke paa de Ord. I aandelige Spørgsmaal skal vi vist aldrig gøre noget, uden at Livet kræver det. Og naar der kommer saa lidt Velsignelse ud af saa meget af det, vi stiller paa Benene, saa er det vel netop, fordi Livet har ikke krævet det af os. Men i denne Udtalelse har vi nok Forklaringen til, at han, skønt han paa Rigsdagen arbejdede meget for Sognebaandsløsning og senere for Loven om Valgmenigheder, dog ikke — af Hensyn til Sammenholdet og sin egen Sognepræst — kunde bestemme sig til at benytte sig af den Ret, Loven gav, skønt han vist egentlig nok havde Lyst til at løse Sognebaand til Birkedal i Ryslinge.

En lille dagligdags Begivenhed mindes jeg ogsaa ganske tydeligt. Vi fulgte en Dag ad paa Gaden. Et Stykke foran os paa Fortovet gik en ældre, velklædt Dame. Hendes Ben svigtede, og det ene gled ned i Rendestenen, hvor der var meget Vand. Cornelius Petersen udbrød da: »Aah, stakkels lille De, det var da meget ubehageligt!« Det overraskede mig, at han overfor et ganske fremmed Menneske saadan kunde tage Del i dets smaa Uheld.

Vi gik hen til Rigsdagsmand N. J. Termansen. Det var et skønt Syn at se ham blandt de andre Rigsdagsmænd, som dér var samlede. Han brugte ikke mange eller store Ord; men alligevel var det tydeligt at mærke, at alle saa op til ham. Det var kønt for mig, der var ung, at se paa og at høre paa deres Forhandlinger. Om jeg end ikke altid kunde følge deres Tanker, saa kunde jeg føle Alvoren i dem, at de vilde noget, og at de vilde det bedste, saadan som de forstod det.

Et lille Træk fra Hjemmet i Davinde skal ogsaa med: En Dag, jeg sad der ovre sammen med ham og hans Hustru, sagde han, idet han smilede til hende: »Se nu Hans Søndergaard! Alle disse Rynker gør ikke noget, naar man ikke har forladt den friske, unge Kærlighed.«

*) Jens Nørregaard, Testrup, udtalte senere det samme.

Jeg har bevaret disse Ord, da de var saa sande og velgørende. Særlig har jeg tænkt paa dem mange Gange, efter at Cornelius Petersen var død.

Saa kom der en Tid, da jeg i politisk Henseende ikke altid var enig med ham. Jeg var den unge og ikke altid lige hensynsfuld overfor ham, skønt han altid var hensynsfuld mod mig som mod alle, og skønt jeg skyldte ham saa meget.

At vi hver især beholdt vor politiske Overbevisning, var jo kun i sin Orden. Men alt som Dagene og Aarene gik, erfarede jeg, at man kan paadrage sig andre Rynker end dem, Alderdommen foraarsager. Med de Rynker tænker jeg paa de umilde, der saa let kan om- skabe det milde Ansigt til et haardt, saa selv Øjnenes Udtryk kan forandres. Saa gælder det vel ogsaa særlig den Slags Rynker, som foraarsages af det fejlende. Har vi ikke forladt den første Kærlighed, saa bliver Rynkerne ikke umilde. Og kom der end enkelte Uoverensstemmelser, saa har jeg dog bevaret den første, friske Kærlighed til Cornelius Petersen.

Den sidste Gang, jeg hørte ham tale, var ved Afsløringen af et Mindesmærke for J. C. Lindberg i Skibelund Krat. Det var vist nok i Efteraaret 1869. Vi var flere af Slægten dérovre, dels for at være med til Festen og dels for at hilse paa Cornelius Petersen. Som dansk Rigsdagsmand var det nu blevet vanskeligt for ham at besøge os hér nede. Men Dagen efter fulgte han saa med os ned til Grænsen. Han stod længe stille og saa ned over den Egn, han tidligere havde besøgt saa mange Gange. Da vi tog Afsked, var vi alle dybt bevægede. For de fleste blev det et sidste Farvel. De saa aldrig Cornelius Petersen mere . . . — Saa vidt Hans Søndergaard.

Jakob Christian Lindberg, ogsaa kaldet Grundtvigs Vaabendrager, var tillige de gudelige Forsamlingsfolks trofaste og ihærdige Forsvarer med Mund og Pen i de Tider, da disse blev forfulgt af Præster og Øvrighed og maatte vandre i Fængsel for deres Tros Skyld.

Det var den altid virksomme og iderige Peter Larsen,

som ogsaa hér var Hovedmanden ved Rejsningen af Lindbergs Mindesmærke. Han forhandlede først med Ribe Bys 7 vise Raadsmedlemmer om Stenens Rejsning dér. Ribe var Lindbergs Fødeby. De stillede imidlertid saadanne Betingelser, at Peter Larsen ikke kunde gaa ind paa dem, hvorefter han saa henvendte sig til Askov Højskole og Skibelund Krats Ejere, som med Glæde erklærede sig villige til at tage imod Mindesmærket, der afslørede d. 3. November 1869 som det første af de mange Mindesmærker, der nu pryder Krattet, og blandt hvilke »Modersmaalet« bærer Prisen. Ved Afsløringen talte L. Schrøder, Svejstrup. N. Lindberg (J. C. L.s Søn, kendt som Valgmenighedspræst i Kerteminde), samt Peter Larsen, Jens Jørgensen, Rasmus Nielsen og Cornelius Petersen.

Folketingsmand for Frederiksværkkredsen 1866—72, Sparekassedirektør A. Christensen siger i sine Erindringer: »Ogsaa den fynske Bonde Cornelius Petersen mindes jeg som en af mine gode Venner. Han var af en grundhæderlig Karakter og af en stærk kristelig Overbevisning. Derfor vandt han ved hele sin Færd iblandt os mange Venner i alle Partierne.«*)

De gudelige Forsamlinger opdrog et lyttende Folk og et syngende Folk med Sans for andet og mere end de rent materielle Værdier. Til Forsamlingernes Betydning maa ogsaa regnes, at de flere Steder forberedte den danske Bondestand til dens politiske Frigørelse. I Forsamlingerne vænnedes Folk til at høre. Og for flere af Talerne blev de en god Forskole til deres senere offentlige og politiske Ordførervirksomhed.

Blandt fynske Rigsdagsmænd, som i deres yngre Aar paa en eller anden Maade havde haft Forbindelse med de gudelige Forsamlinger, kan nævnes: Rasmus Ottesen, Anders Larsen, Gamborg, Christen Larsen, Dalby, Christen Hansen, Vejstrup, I. A. Hansen og Cornelius Petersen.

*) Anders Uhrskov: *Bonde og Borger* 1928. Side 43.

Jeg vil slutte dette Afsnit med en personlig Erindring og Bekendelse. I Aarenes Løb har jeg hørt mange Foredrag om den gudelige Vækkelse og dens mest fremragende Mænd, har ogsaa selv som Højskolemand hvert Aar omtalt den for mine Elever. Men jeg har ingen kendt, der kunde tale om disse Mænd som min afdøde Ven og Lærer Lars Nielsen, Sorø Højskole. I min grønne Ungdom hørte jeg ham en Sommer paa Munkebo Bakke tale om Peter Larsen, Skræppenborg.

I 1871 skrev N. J. Termansen om Mødet paa Skamlingsbanke d. 4. Juli 1844: »Endnu staar Grundtvigs Skikkelse, som jeg den Gang saa den, saa levende for mit Øje, som om det ikke var 27 Aar, men kun een Dag siden. Ikke et eneste Øjeblik vendte jeg Øjet og Tanken fra ham under det 5 Kvarter lange, men, som det forekom mig, kun lige saa mange Minutter lange Foredrag, og jeg synes endnu, jeg ser og hører Dannebrog vifte over hans Hoved i den friske Vestenvind . . .«

Hér skal ikke drages nogen Sammenligning mellem Grundtvig og den jævne, beskedne Højskolelærer fra Sorø. Men det kan siges med Sikkerhed, at Forsamlingen paa Munkebo Bakke hin Sommerdag for snart 40 Aar siden var fuldkommen betaget af hans aandsbaarne Tale. Og adskillige mindes den, den Dag i Dag.

KIRKELIGE FRIHEDSKRAV

Den lærde Jesper Brochmand takkede Christian d. Fjerde, fordi han strengt haandhævede den rene Lære. »Fra din første Regeringstiltrædelse har du arbejdet dér hen, at alle dine Undersaatter tænke og tale ens om Gud og de guddommelige Ting. Og det har du gjort med en saadan Fremgang, at de, der afvege i religiøse Meninger, nu vanke om, landflygtige, langt borte fra de Majestæten undergivne Riger og Lande. En saadan Lykke forstaa de kun ret at skønne paa, der af Erfaring have lært, hvilken Pest og Ødelæggelse for Riger en blandet Religion er, som væbner og opflammer Forældre mod Børn, Undersaatter mod Øvrighed.«

Den Utaalsomhed overfor afvigende religiøse Meninger, der havde præget Kirken i den ortodokse Tid, var dog efterhaanden veget for en mere forstaaende Indstilling overfor anderledes tænkende. De Reformerte og Katolikerne havde faaet betinget Religionsfrihed, og baade Jøder og Baptister havde faaet Lov til at danne Menigheder.

Med 5. Junigrundloven af 1849 indførtes fuld Religionsfrihed — dog med nogen Modifikation. Daabstvangen*) blev bibeholdt og først ved særlig Lov ophævet 1857. Og blev man staaende i Folkekirken, gjaldt Sognegrænserne som hidtil. Man hørte til Menigheden i det Sogn, hvor man havde sin Bopæl, kunde vel gaa i Kirke andre Steder, men ikke faa kirkelige Handlinger

*) Flere Steder paa Sjælland praktiserede man Daabstvangen overfor Baptisternes Børn indtil 1857.

udført af andre end sin Sognepræst, eller hvem han undtagelsesvis bemyndigede dertil.

Med Bestemmelsen om Religionsfrihed aabnedes imidlertid Sluserne for fri Diskussion om alt det, som vedrørte Menneskets Aandsliv. Og denne Diskussion kom særlig til at dreje sig om Kirke- og Skoleforhold.

1850erne bliver i saa Henseende nogle af de mest bevægede Aar i den nyere Tids Kirkehistorie. Dette hang naturligvis ogsaa sammen med, at vore to største religiøse Aander, Grundtvig og Søren Kierkegaard, levede paa den Tid.

Grundtvig hævdede med Styrke, at Aanden kun kunde virke til Velsignelse, naar det skete i den fuldeste Frihed. Helt op i sin høje Alderdom kæmpede han for Præstefrihed. Det var dog kun de færreste af hans Venner, som kunde følge ham i hans Krav om en saa vidtstrakt Frihed.

Søren Kierkegaard lagde nogle farlige Miner under Statskirke-Skuden. Han syntes, den var kommet for langt bort fra Idealet, og at den snarere var en Forargelsens Kilde.

Da Professor Martensen i sin Mindetale over afdøde Biskop Mynster kaldte denne et Sandhedsvidne, et Led i den hellige Kæde, som strakte sig fra Apostelens Dage helt ned til vore, saa maatte Kierkegaard tage Bladet fra Munden og sige Stop! I en Artikel i »Fædrelandet« erklærede han til Samtidens Forfærdelse og dybe Forargelse, at et Sandhedsvidne havde Mynster netop ikke været. Nej, Mynster havde i sin Forkyndelse fortonet og fortiet den egentlige kristelige Sandhed. Og netop fordi han saaledes havde holdt Sandheden tilbage, var han blevet saa feteret og løftet til Skyerne. Men »et Sandhedsvidne, det er ikke én, som bliver kgl. Konfessionarius og Storkors o. s. v. o. s. v.; nej, det er en Mand, som bliver hudflettet, mishandlet,

slæbt fra det ene Fængsel til det andet og til sidst korsfæstet eller halshugget eller brændt eller stegt paa en Rist, hans afsjælede Legeme af Rakkeren henslængt paa et afsides Sted, ubegravet.«

I Tidsskriftet »Øjeblikket« hudflettede han paa det ubarmhjertigste Statskirkens Præster, disse Levebrøds-kandidater og pengegridske Verdensmennesker, der udførte de sakramentale Handlinger som Narreværk. De var ikke gaaet ind i Embedet for at vidne om Sandheden, men for at faa et godt Levebrød. Hvorfor bliver Frederik Præst? For at han kan komme sammen med Juliane. »Kristendommen er slet ikke kommet ind i Verden. Det blev ved Forbilledet og højst Apostlene.« —

Talsmænd for Mormoner, Baptister og mange andre religiøse Sekter drog saa vide om Land og søgte at vinde Proselytter for deres særlige religiøse Anskuelser. Disse omrejsende Prædikanter var tit hjemvendte Amerikanere, som ovre i »det store, frie Land« havde erfaret, det var noget, der ogsaa kunde tjenes Penge paa. For nogle var det vel ærligt nok, for andre ren og skær Spekulation.

En saadan hjemvendt Amerikaner ved Navn Frederik Rymkjær bosatte sig 1850 i Stige, Lumby Sogn, 7–8 km nord for Odense. Han var Baptist og begyndte at holde Forsamlinger der ude. Ikke saa faa samlede sig om ham, blandt dem en anset Gaardmand Mads Andersen og dennes to Sønner, Anders og Jens Madsen.

Tidligere vilde en Gendøberprædikant som Rymkjær være bleven puttet i Fængsel eller sendt ud af Landet. Med Religionfrihedens Indførelse maatte Kætterier og Vildfarelser kun bekæmpes med aandelige Vaaben. Og den nærmeste til at føre disse Vaaben maatte jo være den stedlige Sognepræst. Provst Hald i Lumby havde imidlertid besluttet sig til ikke at optræde med nogen særlig Kraft eller Myndighed mod Rymkjær, fordi han

mente, Sagen vilde falde bort af sig selv. Maaske han havde Ret i denne Betragtning. Men for Mads Andersens Sønner stod det saaledes, at de meget ønskede at høre andre Præster, som kunde klare Sagen for dem. De henvendte sig da til Birkedal i Ryslinge og Mag. Viborg i Rynkeby ved Kerteminde. Særlig Birkedal var kendt som en nidkær og meget veltalende Præst, der allerede i 1839 som Præst i Ringkøbing havde gjort sig til Talsmand for de grundtvigske Frihedsideer og senere udgivet en skattet Prædikensamling: »Synd og Naade«.

Efter nogen Tøven bestemte de to Præster sig til at tage mod Indbydelsen. Og da Provst Hald ikke vilde laane dem Kirken, holdt de Mødet hos Mads Andersen. Men nu blev Provsten meget fornærmet. Han anklagede Birkedal og Viborg for Biskoppen, der igen sendte Sagen til Kultusministeren, Professor Madvig, som gav de to ivrige Præster en Irettesættelse, fordi de ikke havde udvist »den forsigtige Klogskab, der bør ledsage den kristelige Iver og Nidkærhed«.

Sagen vakte vældig Opsigt og gav Anledning til talrige Udtalelser og Artikler af Birkedal og Viborg og mange andre.

Cornelius Petersen udsendte et lille Skrift:

Er Grundloven traadt i Kraft i Danmark? Milo, Odense, 1852.

»I det af de Herrer Pastor Birkedal og Mag. Viborg i Trykken udgivne Skrift: Skal Præsten være Sognepave eller Menighedens Tjener? ser vi, at disse Mænd er blevne tilkendegivne en Misbilligelse af Kultusministeriet, fordi de efter Opfordring har mødt og holdt Taler i en Forsamling i Stige, Lumby Sogn, imod de indkomne Gendøbervildfarelser.

Da det forekommer os, at denne Sag har faaet et for enhver Borger i Danmark krænkende og fornærmeligt

Udfald, saa foranlediges herved undertegnede Medlemmer af den danske Folkekirke til offentlig at udtale følgende Protest:

Vi stiller da først det Spørgsmaal: Er Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1849 traadt i Kraft i Danmark?

Og naar det nødvendigvis maa besvares med ja, saa bliver det vist et mærkeligt Tidens Tegn, at der kan komme Irettesættelser af den Natur for slige Handlinger.

Grundlovens Paragraf 81 siger: »Borgerne har Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbevisning, dog at intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden«.

Hér staar ikke ét Ord om, at Borgerne skal have Sognepræstens Tilladelse, ligesom der heller ikke staar, at Præsterne ikke maa være med i disse Samfund. Men der staar, det er en Ret, Borgerne har. Og saa er der føjet til: at der intet maa læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden. Hvad der er lært i Forsamlingen i Stige ved den omtalte Lejlighed, er offentliggjort. Og vi frygter ikke for, at nogen skal falde paa at kalde det usædeligt, og er der noget andet foregaaet, som kan stemples med dette Navn, saa lad Provst Hald eller andre, som er bedre underrettet end vi, komme frem med det. Og hvad den offentlige Orden angaar, saa har der i en Række af Aar været afholdt gudelige Forsamlinger overalt i Riget. Og ingen kan med Grund sige, at den offentlige Orden derved er bleven forstyrret. At der er et Par Præster med, skulde dog vel ikke gøre dem mere forstyrrende. Men at Provst Hald er bleven vred, fordi Præsterne var med, det ser vi, og vi vil gerne tro, at han har mange Brødre; men blandt dem havde vi mindst ventet at finde Provst Heiberg. Og véd de Herrer, Kirkens Tilsynsmænd, ikke — i det mindste burde de vide det —,

at der findes endnu mange Præster i Danmark, som ikke ynder det i deres Menigheder vakte Liv, saa at de nok kunde unde Folk den Smule Glæde at indbyde en Præst, som deler deres Anskuelse, og lade ham holde en Tale i deres Huse. Kan de ikke det, beklager vi højlig, at de endnu staar paa et saadant Standpunkt. Men hvad enten de nu synes om det eller ej, maa vi i Følge den ovenfor citerede Paragraf i Grundloven tro os berettigede til at forene os med Folkene i Stige og at indbyde af danske Borgere, hvem vi vil, enten de er Lærde eller Lægfolk.

Vi troede, det maatte glæde dem, ligesom det inderlig glæder os, at der Gud ske Lov i de senere Aar er kommen nogle nidkære og dygtige Præstemænd til vort lille Fyn, som deler vore Anskuelse, og som vi hjertelig kan slutte os til, og hvorved Menighedslivet træder frem i en sandere Skikkelse. Og det vil vi gerne sige Provst Hald — saavel som alle vore Provster og Biskopper samt Kultusministeren —, at vi sætter saa megen Pris paa Pastor Birkedal og hans ligesindede Embedsbrødre, at vi af vort ganske Hjerter beder Gud bevare dem for os og den danske Kirke, samt at den Lærdom, de fører, maa forplantes til vore Børn og Efterkommere til de seneste Slægter.

Grundlovens Paragraf 86 siger: »Boligen er ukrænkelig«. Hvem skulde tro, at Provst Hald med sligt et Lovbud for Øje kunde falde paa at anklage tvende ordentlige Borgere, som af hans Sognebørn var indbudne i deres egne Boliger. Tør vi minde den ærede Herre om det lille simple Skriftsted: »Hvad du vil, at andre skal gøre imod dig, det gøre du ogsaa imod dem«. Provsten vil maaske sige: Jeg formener ingen at samles med mine Sognebørn ved deres Gæstebud o. s. v., om der saa var nok saa mange Præster med; men at holde gudelige Taler indenfor mine Sognemærker, det vil jeg

ikke taale af nogen Præst uden min Tilladelse; thi sligt virker forstyrrende paa mine Embedsforhold.

Vi maa hertil svare: Vi véd ikke, om der er nogle, og i saa Fald hvor mange af Lumby Sogns Beboere, der deler Anskuelse med Provsten, da vi ikke har talt med dem derom, og det selvfølgelig maa blive deres egen Sag, om de vil have en saadan aandelig Pavedom oprettet i Sognet eller ikke.

Men det vil vi herved have sagt vore egne Sognepræster samt Provster og Biskopper, at hvad der skal tales i vore egne Boliger, og af hvem der skal tales, det faar de overlade til os selv at bestemme, som vi agter at forsvare det overfor Gud og overfor Loven.

Der tales i vore Dage saa meget om Indgreb i Ejendomsretten. Vi erklærer, at ogsaa vi anser ethvert Indgreb i en Mands virkelige Ejendom for Lovløshed. Men mon det ikke skulde være ligesaa skadeligt at gribe ind i Husretten? Og det maa man dog vist nok indrømme, at det bliver et aabenbart Indgreb i en Mands Husret, hvis man vil foreskrive ham, hvem han maa indbyde eller ikke indbyde, hvad der maa tales eller ikke tales.

At Præsterne har Ret til, og at det er deres Pligt at tale imod Vildfarelserne, hvis de skulde snige sig omkring i Husene, det véd vi, og vi kunde ønske de Herrer lidt mere Nidkærhed i denne Sag, end de i Almindelighed synes besjælede af. Og det skal i Sandhed kun blive Provst Hald med flere af hans ligesindede Embedsbrødre til liden Ære, at de med saa liden kendelig Opposition træder op imod Baptistvildfarelserne i deres Menigheder og søger at forbyde andre at tale der imod. – Vi skulde dog tro, at Folkekirkens Medlemmer maatte have samme Ret som de Folk, der ikke hører til den. Dette forstaar vi i det mindste ved Religionsfrihed. Og skal Friheden være mere end et blot Mundsvejr eller Blæksværte, saa maa vi fordre den virkeliggjort i Livet.

Endvidere siger Grundlovens Paragraf 93: »Borgerne har Ret til at samles ubevæbnede«. Provst Hald har ikke godtgjort, at der var nogen, som førte Vaaben ved Forsamlingen i Stige; men desuagtet synes han dog, den var lovstridig.

Nu vil han maaske sige: Det er kun i mit eget Sogn, det er ulovligt. Men hvad der ikke er lovligt i Lumby, bliver det ingen andre Steder i Danmark. Og hvad der er lovligt andre Steder, skulde vi dog formene ogsaa maatte være det i Lumby.

Og nu m. H. t. de Herrer Provster — thi Biskoppen*) er jo senere indkaldt for en højere Dom —, som har haft Indflydelse paa denne Sag, da har de herved tilstrækkelig bevist, hvad Frihed de kan unde den danske Folkekirkes Medlemmer, og hvad man kan vente af dem, om de skulde blive Medlemmer af den paatænkte Kirkesynode, hvorefter vi for Resten heller aldrig har tænkt os, der skulde komme noget godt, især efter de Forslag om Synodens Sammensættelse, som er os bekendt. Thi derved vilde Gejstligheden faa en alt for overvejende Magt. Og skal man modtage en Kirkefrihed af Flertallet af de Herrer Naade, da gør man vist bedst i at kalde den danske Kirke den biskoppelige Kirke eller Provstekirke eller — om man hellere vil — Pavekirke og saa udslette det smukke Navn Folkekirke.

Og hvad nu den ministerielle Tilkendegivelse af denne Sag angaar, da maa det højliggen forundre os, at den Mand, som selv har været med til at vedtage Danmarks Riges Grundlov og sat sit Navn under samme, kunde komme til at udtale sig i saa svævende Udtryk om de nærmere Bestemmelser, hvor vi dog synes, Grundloven taler sit klare og bestemte Ord.

Og vi vil blot føje til, at hvis vore Borgerrettigheder skulde gøres os i den Grad stridige, som det hér er sket m. H. t. Præsterne Birkedal og Viborg, samt Gdjr.

*) Peter Steenersen Gad (1797--1851).

Mads Andersen med hans Familie i Stige, da maa vi igennem Folketinget forsøge vor Ret gjort gældende i Henhold til Grundlovens Paragraf 20.

Og hermed udgaar da dette vort Vidnesbyrd til Medborgeres Bedømmelse med Tilføjende, at vi ikke hører til dem, der vil en tøjlesløs og ubegrænset Frihed, hvorved Samfundsordenen forstyrres. Men vi vil gerne staa som Kongens tro Undersaatte, bøjende os for retfærdige Love, ønskende af vort ganske Hjerter vort elskede Fædreland indvortes og udvortes Fred og Kraft til at udvikle sig paa den betraadte Bane til Velsignelse i Kirke og Stat.

203 ansete Mænd paa Fyn, mest Landmænd, satte deres Navne under dette Skrift. Blandt Underskriverne var ogsaa Christen Kold. —

Saa længe Madvig var Kultusminister, saa det ikke ud til, Menigheden skulde faa den Frihed, mange af dem ønskede. Men da Hall blev Minister, forelagde han Rigsdagen et Lovforslag om Sognebaandsløsning, som derpaa blev vedtaget og stadfæstet af Kongen d. 4. April 1855. Det var den første Lov, som den danske Rigsdag vedtog af større Betydning for Folkekirken. Og Anledningen var den hér omtalte Stigesag.

Samme Aar behandlede Rigsdagen et Forslag om Konfirmation baade Foraar og Efteraar. Hidtil havde der kun været Konfirmation een Gang om Aaret, om Foraaret. I en Artikel i »Berlingske Tidende« blev Forslaget skarpt kritiseret af en Pastor Gude fra Lolland. Cornelius Petersen traadte nu atter frem med et skriftligt Indlæg i den kirkelige Debat.

Han skrev bl. a.: »... De skriver, Hr. Pastor, at »Rigsdagen kun taler om den borgerlige Side af denne Sag«. Ja, det er sandt. Vi har ikke til Hensigt at foreskrive eller paatvinge Præsterne at konfirmere vore eller vore

Medborgeres Børn, enten de har kristelig Kundskab eller ikke. Præsterne beholder den samme Ret som hidtil: at vise dem tilbage, som ikke er modne nok, og ligeledes dem, der ikke har den lovbefalede Alder. Vi har beklaget os over den for mange Børn lange Vej til Præstegaarden i den strenge Vintertid, som de jo maa tilbagelægge, om de end er nok saa svage eller spinkle. Men vi ser jo nok, at De kalder dette et underordnet Spørgsmaal. Ja, vi véd nok, at Deres Børn – hvis De forøvrigt har nogle – fornemmer det ikke. De taaler nok at gaa fra et varmt Værelse til et andet.

Hvad nu Konfirmationshøjtideligheden angaar, da maa De ikke tro at kunne bilde forstandige Folk ind – hvis De for Resten vil tiltro os nogen Forstand –, at den ikke kan være lige saa ophøjet paa den ene Tid af Aaret som paa den anden, og ligegyldigt, om der er 10 eller 20 Børn. Det er kun om Forberedelsen, der fornuftigvis kan være nogen Tale. Og heri foreskriver Lovforslaget heller ikke det aller mindste, saa det bliver en Sag mellem Præsterne og Børnenes Forældre. At der bliver en lille ny Byrde for Præsterne baade m. H. t. Forberedelsen og selve Konfirmationen, det nægter vi ikke; men De er jo forsigtig nok til ikke at omtale det, og vi haaber ogsaa rettænkende nok til at betragte dette som et underordnet Spørgsmaal.

De taler derimod om, at det bedste er ikke for godt, og at Kirken gerne vil skænke os store Ting. Ja, Hr. Pastor, det, der blev os skænket, da vi kom ind i Kirken, det fortjener tilvisse at kaldes store Ting. Og de Midler, hvormed den opholder os, er ogsaa store. Men blandt disse indtager Konfirmationen en underordnet Stilling. Vi betragter den nemlig ikke som noget Sakrament, men som en smuk højtidelig Handling. Og vi forsikrer Dem, at hver Gang et af vore Børn træder frem for Menigheden og aflægger den gode Bekendelse

og med sin Mund og sit Hjerte svarer ja til Forsagelsens og Troens Ord, da anser vi denne Dag for en Højtidsdag, og det især, hvis vi er saa lykkelige at have Præster, der har noget at byde paa. Thi De maa lægge Mærke til, at vi gør megen Forskel paa, hvad Kirken har at byde gennem Sakramenterne, og hvad Præsterne selv udenfor disse har at byde; det er tilvisse meget forskelligt. Vi glæder os ved at kunne udtale, at vi véd, der i de danske Menigheder i de senere Aar er fremstaaet ikke saa faa dygtige Præstemænd, der af Hjertets Fylde kan af egen Erfaring — fordi de selv tror — tale om de gode, gamle og nye Ting i Guds Rige. Men vi vil heller ikke dølgge, at der desværre ikke findes saa faa fattige Stoddere i Præsteklæder, der intet selv ejer, men hjælper sig igennem med en Smule laant Gods, som de ikke forstaar at bruge, og som naturligvis straks slipper op for dem. Og saa har de intet andet tilbage end lidt Pligt og Morallære, som vel adskillige af dem kan mene det ærligt nok med, medens nogle vist mener, at de blot behøver at sige lidt derom, naar de er i Præsteklæder.

Det forekommer os ogsaa, at De i Deres offentlige Skrivelse, som ligger for os, røber et saa forunderligt og forvirret Kirkebegreb, da De bestandig taler om Kirken som uden for os. Altsaa kan vi med vor bedste Vilje ikke faa andet ud deraf, end at Deres Kirke er det romersk-katolske Kirkebegreb, nemlig Gejstligheden og intet andet, og at denne Præstekirke ene og alene forstaar at dømme, ikke alene over deres egne, men ogsaa over alle andre Børns aandelige Vel.

Sandelig, en vidt udstrakt Faderkærlighed!

Det er sandt, at Præsterne skal gøre Regnskab for, hvad Lærdom de har bibragt vore Børn, og hvad Eksempel de har vist dem.

Men tillad os dog at tale en Smule med hér. Er der

nogen Ting i Verden, vi maa tale med om, saa maa det vel være vore Børns timelige og aandelige Vel. Og bild os ikke ind, at dette er et saa stort teologisk Spørgsmaal, som ingen andre end Gejstligheden kan dømme sundt om. Vil kun vore Præster, baade som Menighedens og som Herrens Tjenere — selv gennemtrængte af den store Gerning, de har at gøre i Menigheden — tale Guds Ord med glødende Tunger for vore Børn, vor Ungdom og for os Gamle, saa vil med Guds Hjælp Velsignelsen ikke udeblive for det kære danske Folk, der da vil forstaa, hvad der hører til Guds Kirke paa Jorden, nemlig især Naademidlerne, Embedet og de kristelige Menighedssalmer.

Og med dette Ønske vil vi tage Afsked med Dem og bede Dem høfligst om en anden Gang dog ikke at udtale Dem om det danske Folketing som en Hob vankundige, vildledte og stakkels vantro Mennesker, der hverken bryder sig om deres eget eller deres Børns aandelige og evige Vel.«

*Cornelius Petersen,
Rigsdagsmand.*

Ingen af Junigrundlovens Bestemmelser om de kirkelige Forhold har voldt saa stor Vanskelighed som Paragraf 80, der siger: »Kirkens Forfatning ordnes ved Lov«. Denne Paragraf er af nogle bleven forstaaet saaledes, at der dermed er lovet Kirken en selvstændig Forfatning med sin egen Grundlov. Og flere Gange har der været nedsat Kommissioner med det Formaal at udarbejde en Forfatning, uden at det dog endnu — snart 100 Aar siden Grundlovens Vedtagelse — er lykkedes at gennemføre en saadan. Andre udlægger imidlertid Paragraffen saaledes, at Kirkens Sager dermed er lagt ind under de samme Myndigheder som Landets andre Anliggender. Til denne Anskuelse har i det store og

hele de grundtvigske Folk sluttet sig. Ja, derom stod Striden, og derom staar den altsaa endnu. Skal den folkevalgte Rigsdag som hidtil lovgive paa Kirkens Omraade, give Kirkelivet den til enhver Tid passende og bekvemmelige Dragt, saa det aandelige Liv kan røre sig uden snærende Baand. Eller skal vi have det noget lignende som f. Eks. i Sverrig? Den svenske Kirke er delt i 12 Stifter. I Spidsen for hvert Stift staar en Biskop, omgivet af et Domkapitel, der er medvirkende ved Bispevalg. Biskoppen i Upsala Stift kaldes Ærkebiskop og er som saadan født Leder af det svenske Kirkemøde, som samles hvert 5 Aar og bestaar af 60 Medlemmer, 30 gejstlige og 30 Lægmand. Kirkemødet har Vetoret over for Rigsdagens kirkelige Lovgivning og er saaledes den svenske Kirkes øverste Repræsentation.

Der er ingen Tvivl om, at den fri Forfatnings første Kirkeminister, Monrad, saa saadan paa det, at hvis et kirkeligt Samfundsliv skulde have Kraft til at modstaa de Anfægtelser og sværmeriske Bevægelser, som maatte strømme ind, naar alle Sluser blev aabnet ved en uindskrænket Religionsfrihed, maatte Kirken have sin egen Forfatning. Allerede d. 9. Maj 1848 havde han udtalt i en Omgangskrivelse til samtlige Biskopper og det teologiske Fakultet, at »de stedfundne politiske Forandringer vilde komme til at udøve en gennemgribende Indflydelse paa den danske Folkekirke«. Og han fremsatte den Tanke, at »der bør sammenkaldes en Kirken repræsenterende Forsamling, for hvilken Forslagene til den fundamentale Ordning af Kirkens Anliggender kunde forelægges, inden derom tages nogen endelig Beslutning.«

Dette Skridt mødte den Gang Paaskønnelse fra alle Sider. Det teologiske Fakultet androg om, at den kirke-repræsenterende Forsamling maatte blive sammenkaldt betimelig før Rigsforsamlingen »til Drøftelse af Kirkens fremtidige Stilling til Staten«. Københavns gejstlige

Konvent gjorde det samme. Udvalgsudkastet, som blev tiltraadt af alle Medlemmer, bar til Underskrift i skøn Forening de 3 Navne, som man ellers ikke plejede at se sammen, naar Talen var om kirkelige Spørgsmaal: Martensen, Grundtvig og Clausen.

I Marts 1849 blev der af Kirkeminister Madvig givet det Svar paa en Forespørgsel af Biskop Tage Müller i Ribe angaaende Tiden for den bebudede Kirkeforsamlings Sammenkaldelse, at den »vilde blive sammenkaldt saa betimelig, at dens Betænkning kan blive afgiven og tagen under Overvejelse, førend de organiske Love om Folkekirkens Forhold forelægges Rigsdagen«.

Da Loven om Sognebaandsløsning i Rigsdagssamlingen 1854–55 var til Behandling, udtalte den daværende Kirkeminister Hall, at det var hans Agt at arbejde paa Gennemførelsen af en organisk Udvikling af Kirken i dens Helhed.

1856 stillede Professor Clausen i Landstinget en Forespørgsel, om der »til næste Rigsdagssamling turde ventes Forslag fra Regeringen til et kirkeligt Organ som første Skridt til at bringe Grundlovens Paragraf 80 til Udførelse?« Ministeren stillede i sit Svar i Udsigt, at dette vilde ske, dog skulde Udkastet forinden forelægges Landemoderne til Betænkning. Hér skete saa det mærkelige, at ved Landemodefórhandlingerne 1857 fraraadede baade Biskopper og Provster de foreliggende Forslag med den Motivering, at man i Landemoderne — i alt Fald med nogen Udvidelse — allerede havde retslig bestaaende og tilstrækkelige Organer for Kirken. Herefter var Udsigterne til en Kirkeforfatning ikke særlig lyse.

Et Lovforslag derom naaede dog at komme frem til Behandling i Rigsdagssamlingen 1858–59, fremført i Folketinget af H. Hage og Pastor Krogh. Forslaget fik imidlertid en meget ublid Behandling. Efter 4 Dages

Forhandling, som »førte gennem alle Kompassets Streger«, blev det — med 51 Stemmer mod 35 — nægtet Overgang til 2. Behandling.

Under den til Tider ret bevægede Forhandling udtalte Cornelius Petersen:

»Da vi for nogle Dage siden forhandlede om et andet meget vigtigt Lovforslag, udtalte den meget ærede Rigsdagsmand for Maribo Amts 4. Valgkreds (Monrad) disse Ord: »Den lovgivende Magt bør tage Hensyn til den offentlige Mening.« Og længere henne i Talen sagde den samme ærede Rigsdagsmand: »For at alvorlige Mænd kan arbejde for et Lovforslag, maa de tage Hensyn til den offentlige Mening.« Jeg tror, der ligger en stor Sandhed i disse Ord. Og naar man derfor anvender dem paa den nuværende Sag om Dannelsen af et Kirkeraad, tror jeg vist ikke, man skal kunne sige, at den offentlige Mening har udtalt sig derfor. Vi véd, at Sagen har været forhandlet paa de udvidede Landemoder, og dér kan man ikke sige, at den offentlige Mening er for Sagen. Den har ligeledes været forhandlet i Pressen, og heller ikke dér har den offentlige Mening udtalt sig for den. Og fra Lægfolk, fra Menigheden, hvad man nu vil kalde det, har man hørt meget lidt om denne Sag, saa heller ikke dér er den offentlige Mening for Sagen. Og naar man endelig tager Hensyn til Forhandlingen i denne Sal, saa vil man vist heller ikke dér kunne beraabe sig paa, at den offentlige Mening er for Sagen. . . .

Man vil gøre gældende, at Rigsdagen kan ikke være Organ for Kirken, og man beraaber sig i den Henseende paa, at den er valgt i ganske andre Øjemed, og at der kan sidde Folk i Rigsdagen, som ikke bekender sig til den luthersk-evangeliske Tro. Det er Sandhed; men for at det kan blive en slaaende Sandhed, mener jeg, man maa overbevise os om, at Rigsdagen har forgrebet

sig paa Kirkens Enemærker, og det tror jeg ikke, man kan. Rigsdagen vil netop paa Grund af sin Sammensætning altid handle varsomt og forsigtigt med de kirkelige Ting, og det har den vist ogsaa gjort. Derimod tror jeg ikke, at man ved denne Kirkeforfatning eller dette Kirkeraad, som hér er foreslaaet, kan i denne Henseende være tryg...

Begge de ærede Forslagsstillere har udtalt – og udtalt det med en vis Styrke –, at Menighederne maa have deres Ret. Og de mener at give Menighederne deres Ret ved at give saa mange Medlemmer Sæde i Kirkeraadet, som de har foreslaaet. Jeg véd ikke, hvorledes de kan mene, at disse faa Lægmand kan faa nogen særlig Betydning overfor Gejstligheden. Men hvis det nu er saa, at man frygter for et gejstligt Herredømme, saa maa jeg spørge: Hvor er det, at Menighederne især have Vaaben, Kraft og Magt til at modstaa et saadant Herredømme? Ikke i et saadant Kirkeraad, som det foreslaaede, men i denne Sal. Hér er det, at Menighederne paa Grund af den frie Valgret kan faa nogen Betydning...

Jeg kan da ikke se andet, end at et saadant Kirkeraad vil ødelægge Livet i den danske Folkekirke, slaa det ihjel, hvor det er kommet nogenlunde til Syne. Jeg vil derfor paa det indstændigste ønske, at det danske Folketing vil bidrage til at faa dette Forslag slaaet ihjel, om jeg saa maa udtrykke mig.

Det er en Selvfølge, at jeg maa modsætte mig Forslaget paa ethvert Trin af dets Behandling. Jeg tror endnu ikke, den levende Menighed i Folkekirken kan staa som Staden paa Bjerget, skønt det er mit Haab, at den Tid vil komme. Men vil man holde paa Folkekirken, saa maa man indrømme den saa megen Frihed som muligt indenfor dens Enemærker.

Det er, hvad jeg i Øjeblikket har at sige.*)

*) Se Brev af 1.–11.–1858.

Det er en Selvfølge, at Cornelius Petersen var Tilhænger af og arbejdede for Vedtagelsen af Loven om Valgmenigheder af 15. Maj 1868.

I Følge denne Lov »kan Oprettelsen af Valgmenigheder indenfor Folkekirken af Regeringen tilstedes, og de saaledes dannede Menigheder altsaa anerkendes som Led af Folkekirken«, naar »et Antal af i det mindste 20 Familiefædre, Enker eller Personer med Husstand« forskafe sig en Kirkebygning eller et Bedehus, naar den Præst, der ansættes derved er »en af Folkekirkens Præster, som ikke har nogen Ansættelse i denne«, og »Menigheden selv afholder de med dens særegne Stilling forbundne Udgifter.«

Og i 1873, da der var Forslag fremme om Udvidelse af Loven og om at gøre denne »midlertidige Lejlighedslov« til en endelig Lov, var det vist nok Cornelius Petersen, som blev Lovens Frelsermand. Kirkeministeren (Hall), Landstinget og Flertallet af »det forenede Venstre«s Medlemmer var alt andet end venlig stemt overfor Forslaget. Sagen var da ogsaa saa godt som strandet, da Cornelius Petersen tog Ordet og foreslog at fortsætte Arbejdet i et Fællesudvalg. Han udtalte:

»Ja, som Sagen nu staar, kan den jo ikke blive færdig paa anden Maade end ved et Fællesudvalg. Vel skulde jeg meget have ønsket, at man ikke behøvede at forsøge denne Udvej; men jeg kan ikke se rettere, end at man i et Fællesudvalg dog kan faa noget frem, som er et Fremskridt. . . . Jeg tror, at man i alt Fald vil kunne faa det frem, at Valgmenighederne kan faa Ret til at benytte Sognekirkerne, og saa tror jeg dog, dette Ting vil tage i Betænkning at nægte Loven. Jeg skal derfor tilraade, at man vedtager dette Forslag, for at Sagen kan komme i et Fællesudvalg. Og vil ingen anden foreslaa det, saa vil jeg.«

Efter korte Udtalelser af Casse, Octavius Hansen og Høgsbro, der oplæste Forslaget, udtalte han:

»Jeg vil tillade mig at foreslaa, at denne Sag henvises til et Fællesudvalg bestaaende af 9 Medlemmer, valgt af hvert Ting.«

Nu tog I. A. Hansen Ordet og udtalte, at han ikke kunde stemme for Forslaget. Og han motiverede sin Stilling med, at Kirke- og Undervisningsministeren jo var en bestemt Modstander af Forslaget, og at det derfor var umuligt at faa Loven gennemført. Desuden, hvis Landstinget maatte mene, der ved en fortsat Forhandling kunde komme noget ud af Sagen, saa stod det jo i dette Tings Magt at beslutte Nedsættelsen af et Fællesudvalg.

Berg sluttede sig til I. A. Hansen.

Cornelius Petersen maatte saa igen frem og udtalte nu: »Det kan gerne være, at Landstinget kunde tage den Bestemmelse at foreslaa Fællesudvalg; men det er der kun lidt Sandsynlighed for, det vil gøre. Og at faa Valmenighedsloven fornyet med et Tillæg, er noget, som jeg meget ønsker. Jeg skal sige d'Herrer, at der netop er en Flok kristelige Venner paa Fyn,*) som længes efter at faa Loven i alt Fald med et Tillæg om Ret til at benytte Kirken. Det skulde gøre mig ondt, om man ikke hér vilde gøre et yderligere Forsøg, idet det endnu er mit Haab, det vil kunne lykkes at faa i hvert Fald denne Tilføjelse. . . . Og da det nu er mit Haab, at, naar de to Ting bliver enige om Sagen, vil de ganske sikkert ogsaa kunne blive enige med den højtærede Minister, saa er det for mig en Grund til yderligere at fastholde mit Forslag.«

Forslaget blev derefter sat under Afstemning og vedtaget med 46 Stemmer mod 28. Cornelius Petersen blev naturligvis Medlem af Fællesudvalget sammen med Ter-mansen, Jens Jørgensen og Høgsbro. Disse vilde have stillet Forslaget, hvis man ikke havde kunnet formaa Cornelius Petersen til at gøre det. Men man mente, at

*) Kerteminde eller Sdr. Næraa.

denne lettere kunde samle et Flertal fra de forskellige Partier til Støtte for Forslaget end de andre, en Antagelse, som blev fuldt ud bekræftet ved den endelige Vedtagelse af Loven. At Resultatet saa ikke helt kom til at svare til hans Forventninger, var han jo uden Skyld i. Det lykkedes ham saaledes ikke at faa den Bestemmelse indsat i Loven, at Valgmenighederne maatte benytte Sognekirkerne. Først ved Lov af 15. Maj 1903 blev Valgmenighedsloven saa stærkt udvidet, at de fik denne Ret, naar 10 af Menighedens Medlemmer var bosiddende i vedkommende Sogn.

Men Loven af 1873 kom dog til at betegne et Fremskridt i den kirkelige Frihedslovgivning.

Underlig maa de politiske Begreber alligevel have været den Gang. I 1873 var Cornelius Petersen af »det forenede Venstres Mænd anbragt i Reaktionens Kartotek, medens dette Partis Førere blev udskreget som Folkefrihedens sande Venner!

Den saakaldte Visnepolitik i det 19. Aarhundredes Slutning bragte for en Tid Kirkelovgivningen til at standse. Men efter Systemskiftet i 1901 kom der atter Fart og Liv i denne Lovgivning. Straks efter indførte I. C. Christensen ogsaa hér et Systemskifte. Kun 2 Maanederefter sin Tiltrædelse som Kultusminister udstedte han et Cirkulære, hvorved Folkekirkens Præster kunde faa Lov til at holde Gudstjeneste og Altergang i Frimenighedskirkerne. Hermed blev der brudt Hul i den Mur, som var rejst imellem dem, der aandeligt hørte sammen. Tillaelsen vakte Glæde de fleste Steder og blev i 1904 efterfulgt af en ny Bestemmelse, som gav Præsterne Lov til at vikariere i en Frimenighed, naar den stod uden Præst. Og endelig fik i 1907 Folkekirkens Præster Lov til, naar Frimenighedens Begravelsesritual var i Overensstemmelse med Folkekirkens, at forrette Begravelse af Frimenighedens Medlemmer, ikke blot paa Frimenighedens

egen Kirkegaard, men ogsaa fra Sognekirken paa dens Kirkegaard. Senere Kirkelove førte Udviklingen videre frem, saa Kirkedørene aabnedes for Frimenighederne, blot 5 Familier forlangte det. Og Frimenighedspræsterne fik Lov til at prædike i Sognekirkerne.

Lidt efter lidt blev gennem Aarene den danske Statskirke omdannet til at blive det, den efter Grundloven af 5. Juni 1849 skulde være: en Folkekirke. Dette er sket, for — som Grundtvig sagde det i 1855 i Anledning af Sognebaandsløsningsloven — »at den kan svare til sit Navn og vinde Folkets Yndest, hvorpaa hele dens gavnlige og glædelige Virksomhed beror.« Og hans Ønske om, at »dette første Skridt i folkelig Retning maa følges af mange flere, saa den danske Folkekirke hver Dag kan blive kendeligere fra den gamle Statskirke,« er vel nok delvis gaaet i Opfyldelse.

Der var dog 2 Love, som ikke blev modtaget med absolut Glæde af alle grundtvigske Folk. Det var Menighedsraadsloven af 1903 og Slutstenen i I. C. Christensens Kirkepolitik: Loven af 1922 om Bispevalg.

Der var vel ogsaa den Forskel paa Kirkelovene fra det 19. Aarhundredes sidste Halvdel og disse 2 Love, at medens de første sikrede Mindretallets Ret indenfor Folkekirken, tog de sidste mere Sigte paa at lægge Afgørelsen af alle kirkelige Anliggender over i Flertallets Hænder. Det stemte jo imidlertid med hele Tidens politiske Idé: Parlamentarismens Gennemførelse.

Det blev mere og mere vanskeligt for en Minister at gaa imod en Flertalsafstemning. Det fik Højskoleforstander Jacob Appel at føle, da han som Kirkeminister tog mere Hensyn til Menighedens Tarv og Livets Ret end til dette Flertal indenfor et Menighedsraad. Mange af hans egne politiske Meningsfæller gik strengt i Rette med ham, fordi han i 1924 udnævnte en grundtvigsk Præst*) til Hospitalskirken i Odense. Hospitalskirken ligger i

*) P. Øllgaard.

St. Knuds Sogn, og Sognepræsten dér er tillige første residerende Kapellan ved St. Knuds Kirke. Disse Dobbeltembeder havde siden 1857 været bestridt af de 2 meget betydelige grundtvigske Præster: Ludvig Helveg og Emil Koch. Menighedsraadet i St. Knuds Sogn havde nu efter den sidstes Afgang indstillet en Ikke-Grundtvigianer som Nr. 1 til Embederne. Havde Ministeren fulgt denne Flertalsindstilling, vilde han altsaa have brudt en mer end 60-aarig Tradition og gjort Menigheden i Hospitalskirken hjemløs.

Det skal dog tilføjes, at Hospitalsmenigheden ikke selv var helt uden Skyld i den hér opstaaede Situation, idet den vel var enig om, at det – Traditionen tro – skulde være en grundtvigsk Præst, men forøvrigt ellers var stærkt uenige om, hvem Manden skulde være. –

Enighed har i Grunden aldrig været Grundtvigianernes stærke Side. Der har altid været Uro, Spænding og stærke Modsætninger indenfor den Retning. Fra mange Sider samledes man i sin Tid om Grundtvig, lige fra Pietister til den humane Oplysnings Mænd og alle dem, som kunde samstemme med ham i, at da først »har i Rigdom vi drevet det vidt, naar faa har for meget, og færre for lidt.«

Vilh. Beck talte i sin Tid om »Guds Riges Grundtvigianere« – og de andre, som vel nærmest vandrede paa Fortabelsens Vej. Senere talte man om Gammel-Grundtvigianere og Ny-Grundtvigianere.

Hos Grundtvig selv udgjorde hans Syn for den faste gudgivne Grundvold i Ordet og Daaben og hans Frihedskrav i Kirke, Skole og Samfund en Enhed og en Helhed. Hans Aand kunde rumme det alt sammen. Men det faldt alle Dage svært for hans Lærlinge. Nogle fattede ét, andre noget andet. Og saa udkæmpede de drabelige Kampe om, hvem der var Grundtvigs sande Disciple. Man kunde undertiden faa Indtryk af, det

var langt vigtigere end at være en Jesu Discipel.

Der blev altsaa paa en Maade sat Skel mellem dem, der mente, at de vogtede Arneilden, og dem, der viftede med Fanen. De hørte sammen, men de forstod ikke hverandre. Og de, som stod udenfor, forstod i Grunden ingen Ting af det hele.

Der var hos mange af de gamle en sjælden Trofasthed mod det nedarvede. At f. Eks. Trosordet var givet Apostlene i de 40 Dage mellem Opstandelsen og Himselfarten, var urokkeligt, ja, var næsten for dem en Salighedssag. Var der saa én i Flokken, som vilde hævde, at Tid og Sted maatte være et ganske underordnet Spørgsmaal, kunde han godt risikere at blive udstødt af Vennelaget. Man kan ikke frikende mange af de gamle for, at de var strengt ortodokse, at de lukkede sig inde og sad og hyggede sig lunt og godt dér, »indenfor Murene.« Men det var et herligt Folkefærd, mange af de gamle.

Efter 1873 kom der Fart i Dannelsen af Valgmenigheder, vel ikke altid, fordi »Livet krævede det«; men fordi det blev noget af en Modesag. Og vel ogsaa, fordi man var »overbevist om, at kun hvor Livet rører sig i »Bevægelser«, er der Kraft i det, og kun hvor det giver sig Udslag i Dannelsen af frie Menigheder, er Maalet naaet. Vi yngre, som ikke har oplevet Bevægelserne, er efterhaanden blevet lidt trætte af den idelige Lovprisning af dem og de dermed følgende Ønsker om en ny Vækkelse; vi har affundet os med de stille Tider, da Formerne ikke ændres, men overtages og videreføres, ja, vi er ved at tro, at Livet kan røre sig lige saa stærkt i slige Tider, og at man saa tilmed er fri for den Fare at tillægge de ydre Former for stor Værdi.«*)

Naar man vil skildre »Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse«, kan man i hvert Fald ikke, som man har gjort det, nøjes med at skrive »De danske Valg-

*) Arne Brandt Pedersen i »Bavnen« Nr. 41, 1934.

og Frimenigheders Historie.« Grundtvisk Menighedsliv har der været levet trindt om i mange Sognemenigheder saaledes, at det grundtvigske Ideal: Foreningen af from Guds frygt og opvakt Menneskelighed er bleven virkeliggjort paa den skønneste Maade.

Den grundtvigske Indsats i dansk Kirkeliv har nu en Historie paa mer end 100 Aar. Den er ved at blive gammel. Det er da ogsaa længe siden, man begyndte at tale om, at Aandens Fugl var flygtet bort til andre Egne, og det engang saa blomstrende Liv, hvor »under Sang med dit vingede Ord Sjælen af By over Stjernerne for«, har fundet sig et blødt og mageligt Leje i den brede Strøm, som løber ud i Dødens Hav. Derfor har der i grundtvigske Kredse som alle andre Steder i de senere Aar været talt meget om Fornyelse. Først naar det erkendes, at Trofasthed mod det gamle og Krav om Fornyelse kan godt gaa Haand i Haand, vil ægte Kristenliv indefra atter kunne faa Magten — ikke blot over den grundtvigske Retning, men over det hele Folk. Saa bliver det Guds Aand, som faar sin Vilje. Og saa spørger man ikke om Formerne, men om Livet.

Pastor Monrad ved Marmorkirken udtalte engang de Ord: »Man skal være konservativ i Troen, men liberal i Forfatningen.« Hvis han dermed mente, — og det er der naturligvis ingen Tvivl om, at han gjorde — at »vor Tro er ej paa hvad som helst, man Kristendom vil nævne«, at der kun er ét Navn i Himlen og paa Jorden, i hvilket der er Frelse for Mennesker, saa er det jo rigtigt, at man skal være konservativ i Troen. Hvis han tillige mente, at Slægt efter Slægt skal holde fast ved de samme Meninger og Anskuelser angaaende alt det, Mennesker selv har spekuleret ud, den samme teologiske og dogmatiske Opfattelse, som nu een Gang for alle er bleven anerkendt og autoriseret af de kirkelige Retninger, saa skal man ikke være konservativ i

Troen. Thi saa véd vi, det vil gaa, som det altid er gaaet før i Historien: det vil ende i den stiveste og dødeste Retroenhed og i den mest selvgode og selvglade Farisæisme. Og saa er vi atter langt borte fra det kristelige Ideal.

De grundtvigske Folk har vel nok undertiden været for konservative i det, de har ment hørte med til Troen, men som jo dybest set intet har med Troen at gøre. Og det var vel ud fra den Betragtning, at en ellers i kirkelige Spørgsmaal konservativ Stiftsprovst engang udtalte, at for de grundtvigske Valgmenighedsfolks Skyld kunde han gaa med til den mest udstrakte kirkelige Frihed. Dermed mente han naturligvis, at de hørte til den mest konservative Del af det danske Kirkefolk og ikke lod sig rokke en Tøddel fra de vedtagne Former.

Derimod maa man vist nok sige, at i det store og hele har de grundtvigske Folk været liberale i Forfatningen. Men enige var de ingenlunde altid. Det er allerede bemærket, at Uenigheden — som saa ofte før og siden — kom stærkt frem ved Vedtagelsen af I. C. Christensens sidste Kirkelove af 1922. Særlig Bispevalgsloven var mange imod. En Fløj af Retningen holdt stormende Protestmøder og vedtog Resolutioner, hvori udtaltes, at hvis den Lov blev vedtaget, vilde vi »forgaa i den ynkeligste Moderation«, og »det vilde være umuligt at forblive i Folkekirken.«

De blev dog alle — med Undtagelse af Pastor V. Brücker i Aagaard. (Morten Larsen, Holstebro, var i Forvejen gaaet ud i Frikirke.)

Som saa ofte før maatte den »sværtbevæbnede Kriger« i Aagaard ride alene i det grundtvigske Følge. Det var det store og tiltalende ved den Mand, at han altid var parat til at tage Konsekvensen af sine Ord, medens mange af de andre brugte store Ord, men aldrig lod Handling følge efter. Ikke mindst af den Grund kom

der store Vanskeligheder for den unge Slægt indenfor den grundtvigske Retning. —

Der var en anden Strid, som gik og endnu den Dag i Dag gaar dybt i den grundtvigske Lejr.

Saa snart Ordet Humanisme lød, rejste de gamle sig i Kampstilling mod dette hedenske Uvæsen uden at tænke over, at Humanisme er mange Ting, og at Grundtvig selv var en af de største kristne Humanister, som har levet.

Man forstod ikke, som Grundtvig, at Humanismens Aand har to Sider og to Væsensbestanddele, der er lige saa forskellige som Dag og Nat. Den ene er Troen paa Menneskets Selvtilstrækkelighed, Hjernemenneskets naive Tro paa, at Verden og Livet kan beherskes aandeligt og praktisk ved forstandsmæssige og rationelle Anordninger, at den menneskelige Aand gennem Teknikkens og Videnskabens Præstationer kan forvandle denne Verden til et Paradis, hvor der overalt hersker Retfærdighed, Fred og Harmoni, og at Livet og vor egen Tilværelse kan forklares ved Iagttagelse og Beregning.

Det var denne Side af Humanismens Væsen, Intellektualismen og Rationalismen, Grundtvig kæmpede saa lidenskabeligt imod. Og hér har han for alle Dage anvist sine Lærlinge Livets Kampplads.

Men han forstod ogsaa, at Livets Ufred og Uret, Nød og Elendighed kommer os som Kristne ved. Han saa, at Humanismen ogsaa har en anden Væsensbestanddel og et ganske andet Ansigt end Intellektualismens og Rationalismens. Og han vilde vist vedkende sig, at Humanismens sande Aand møder vi ingen Steder saa stærkt, saa rent, saa klart og saa inderligt som i det kristne Evangelium og i store og ægte Kristnes Liv — ogsaa hos mange jævne Hverdagmennesker, hvis hele Liv har været en Kirkegang i den sande Menneskeligheds Tjeneste og dermed ogsaa i Vorherres Tjeneste. »Alt, hvad

I har gjort mod en af disse mine mindste Brødre, det har I ogsaa gjort imod mig.« Idet Jesus hér og mange andre Steder taler om vort Forhold til Verden og vore Medmennesker, er han altsaa ogsaa Humanist. Ja, han kræver, at en Kristens hele Liv skal være en Gudstjeneste. Alt skal helliges, det største som det mindste, intet er for ringe. For at tale med »Salmisten i det danske Kirkekor«, den gamle Kingo i hans kendte Morgensang: »Jeg i mit Kald og Stand min Gud og Fader kan tilbørlig dyrke.«

Der er Kristne, som vil hævde, at Tidens sociale Problemer kommer os som Kristne ikke ved. Det er ikke let at se, hvordan man kan bringe dette i Overensstemmelse med Jesu egne Ord og Gerninger. Og grundtvigsk er et saadant Synspunkt da heller ikke. I to Menneskealdre talte Grundtvig Almuens Sag med en Overbevisningskraft, saa det maatte varme et Menneskehjerte at høre derpaa. Og det hvad enten han stemte sin Harpe til Toner saa bløde og vemodige eller saa alvorsfulde og gribende, som kun faa danske Digttere har ejet dem, eller han rejste sig og talte med Kæmperøst, saa det rungede i Hallen. Hele sit Liv kæmpede han for Underklassens Højnelse og Dannelselse, aandeligt og materielt.

I en Tid, hvor man dyrker Overmennesket, og hvor Resten kun er Nuller, maa den Side af Grundtvigs Arv ikke glemmes, om det hér i Norden efter den Gamles Tro og Haab skal blive til Virkelighed med et kristent Folkeliv af Guds Naade og til hans Ære.

SKOLESPØRGSMAAL

Var 1850erne i kirkelig Henseende meget bevægede Aar, maa det samme siges at være Tilfældet m. H. t. Skolen. Ogsaa dér kom disse Aar paa mange Maader til at danne Overgang fra en gammel til en ny Tid. Og ogsaa dér møder vi Grundtvig som den betydeligste Talsmand for ændrede Signaler paa Opdragelsens og Undervisningens Omraader.

Det var naturligt, at Spørgsmaalet om Folkeoplysning ret kom paa Dagsordenen omkring Midten af Aarshundredet. Med Rettigheder maatte følge Pligt og Ansvar. Og med Folkets Deltagelse i Lovgivningsarbejdet blev det dobbelt nødvendigt med en Skole, som kunde meddele Oplysning om »Folkenaturen, Statsforfatningen og Fædrelandet i alle Henseender.« Grundtvig vilde, at Højskolen fremfor alt skulde beskæftige sig med Modersmaalet; thi »et Folk uden Modersmaal er som en Konge uden Rige«, og med »Fædrelandets Historie, Statistik, Lovgivning og administrative og kommunale Forhold«.

Ved Siden af Grundtvig ragede Kold op som en ejendommelig Skolemand med hele sin originale Personligheds Kraft. Den danske Sokrates blev han paa sine ældre Dage kaldt. Grundtvig havde Synerne, Kold virkeliggjorde dem i Livet. Dog er der Grund til at fremhæve, at han gennem egen Erfaring og Tænkning var kommet til samme Resultat som Grundtvig: at Højskolen skulde arbejde for Ungdommens aandelige Vækkelse

ad Frivillighedens Vej og nærmest gennem mundtlig Meddelelse og Samtale. I 20 Aar (1850–70) øvede denne Mand en Indflydelse paa den danske Bondes Udvikling som ingen anden.

»Beslægtede kender hinanden paa Røsten«, sagde han, da han kom hjem fra Smyrna og opdagede, at Folke-aanden var ved at vaagne. Der er altid noget i Historien, der hedder Tidens Fylde. Nogle Aar tidligere maatte han rejse til fjerne Himmelstrøg, fordi ingen havde Brug for ham og hans sære Meninger om Undervisning. Som en grim Ælling var han blevet grundig »kanøflet« af Autoriteterne. Nu var Tiden pludselig blevet en anden. »Aanden dalede over Sletten lavt som aldrig før« og forberedte Mulden for det, denne mærkelige Sædemand havde at saa i den danske Folke-ager.

Det er kendt nok, at Kold i 1851 begyndte sin første Højskole i Ryslinge, og at han et Par Aar efter flyttede til Dalby paa Hindsholm, fordi han var for stor en Ener til altid at kunne gaa i Spænd med og underordne sig Vilh. Birkedal. Og han flyttede til Dalby, fordi Kertemindeegnen var den gudelige Vækkelses Hjemsted. Det var særlig de Folk, Kold i første Omgang kunde vente at finde Forstaaelse hos. Det saa han klart og blev heller ikke i den Henseende skuffet, om han end fra anden Side i de første Aar kom ud for stærke Storme.

Den 10. Maj 1851 udstedte Kultusminister Madvig en Kundgørelse om, at der fremtidig kunde faas en mindre Understøttelse til Ungdomsskoler paa Landet. I Følge denne Kundgørelse indsendte Kold, gennem Chr. Larsen, Dalby, Ansøgning til Ministeriet om Understøttelse til sin Skole. Han fik 150 Rdl., uagtet det i Ministeriets Svarskrivelse hed, at »man ingenlunde kan billige adskilligt i Undervisningsplanen, der synes

énsidig og lidet beregnet paa en sund og praktisk Livs-udvikling hos unge Mennesker af Bondestanden.« —

I Efteraaret 1855 var J. V. Bloch blevet Sognepræst i Kerteminde. Til denne Mand havde Kold alt i Jylland staaet i saa venligt et Forhold, at Bloch betroede ham sin Søn til Undervisning. Og Kold løste Sognebaand til Bloch, da Sognebaandsløsningsloven nu var vedtaget i Rigsdagen.

Hans morsomme Samtale med Biskoppen*) i den Anledning er kendt nok og skal derfor ikke gentages hér.

Pastor Bloch følte snart Trang til at træde virksom op til Forsvar for den frie Skole, dens Støtte og Udbredelse. Han indbød til et Møde i Kerteminde d. 26. Novbr. 1856. Blandt Medindbyderne var Kold, Poulsen-Dal, Præsterne Birkedal i Ryslinge, Viborg i Rynkeby, Falck i Vindinge m. fl.

Mødets Resultat blev, at man dannede »Selskabet for den danske Almueskole« med det dobbelte Formaal, dels at oprette frie Almueskoler, dels at reformere Statens Almueskolevæsen. Der blev valgt en Bestyrelse med Bloch som Formand, Birkedal som Næstformand og Redaktøren af »Fyns Avis«, J. H. G. Tauber, som Kasserer. Kold udgjorde det fjerde Medlem af Bestyrelsen.

En vældig Avisfejde brød snart løs angaaende Selskabets Formaal. Pastor Bloch udsendte i den Anledning en Pjece: »Selskabet for den danske Almueskole« belyst og forsvaret.

Men »Selskabet for den danske Almueskole« vakte en saadan Opsigt blandt den frie Skoles Modstandere paa Hindsholm, at disse traadte sammen d. 15. Decbr. 1856 og stiftede et Modselskab »Landboforeningen for Hindsholm«.

At Kolds Skole allerede den Gang havde Modstandere i Odense Amts Skoleraad, underrettede et af Skole-

*) C. T. Engelstoft i Odense (1805—89).

raadets Medlemmer, Folketingsmand Cornelius Petersen, Kold om i et Brev af 11. Juni 1856. Overskoledirektør Monrad havde overværet et Skoleraadmøde det samme Aar og forespurgt, om ikke Amtsskoleraadet var villig til at træde i Kultusministeriets Sted med en Understøttelse til Kolds Skole i Dalby. De gejstlige Medlemmer af Raadet søgte at gaa uden om Spørgsmaalet med en Erklæring, der hverken fraraadede eller anbefalede.

I Overensstemmelse med Monrads Ønske indsendte Kold en Ansøgning til Amtsskoleraadet og sendte den gennem sin Provst, den fra den senere berømte Eksamen i Dalby vel kendte Provst Rohmann i Rønninge. Denne sendte følgende Erklæring med Ansøgningen:

»Ved at fremsende hoslagte Ansøgning fra Bestyreren af den saakaldte højere Bondeskole paa Hindsholm, C. Kold, om Understøttelse af Skolefonden, føler jeg mig opfordret til at ledsage den med følgende Bemærkninger: Med Ansøgningen følger adskillige Attester fra saadanne Personer, som dels har besøgt Skolen, dels har sendt deres Sønner til den, og alle disse giver den det bedste Vidnedsbyrd. Det bliver alligevel et Spørgsmaal, hvor stor Vægt der kan lægges paa disse Vidnesbyrd, da alle de, af hvilke de er udstedte, maa anses som vilige Vidner, og de første især er saadanne, der i en vis Henseende vidner om sig selv. Der medfølger da intet Vidnesbyrd, hvis Dom om Skolens Tilstand og Virksomhed kan anses for at være ganske upartisk, støttet paa en klar Indsigt i, hvad der bør fordres af en Bondehøjskole enten af Sognepræsten eller Sogneforstanderskabet i det Sogn, hvor den findes.

Hvad min egen Mening om Skolen angaar, da tør jeg — efter det Kendskab, jeg personlig har haft Lejlighed til at skaffe mig til den — ikke paastaa, at den Mening er ufejlbar. Jeg har kun een Gang besøgt Skolen, nemlig i Novbr. forrige Aar. Ved den Lejlighed var 11 Personer til Stede, af hvilke de 9 angaves at være nye, de to ældre Elever. Det var altsaa de sidste,

der skulde vise, hvad Skolen kunde præstere. Imidlertid kunde jeg efter den for mig aflagte Prøve kun anse dette for lidet; den bestod af et Forsøg paa at opfatte Meningen af nogle Vers af Ingemann, en historisk Indledningsperiode af Grundtvig og i nogen Kirkehistorie. Thi en bestemt Plan for Undervisningen enten i Henseende til Formaal eller Midler fandtes efter Bestyrerens egen Tilstaaelse ikke, da jeg ytrede, at jeg ikke kunde finde mig tilfredsstillet ved hans Udsagn paa mit Spørgsmaal derom, at Formaalet var »at lære Eleverne at kende det danske Folk som et Hjertefolk.«

Kold eksaminerede i og talte over de ovennævnte Vers af Ingemann og en historisk Parallel mellem Grækernes og Ægypternes forskellige Aandsretning efter en Periode af Grundtvigs Verdenskrønike; den hele Prøve tilfredsstillende mig ikke. Eleverne svarede et Par Gange rigtigt eller tav, og i Forklaringen af det ene Vers opfattede Kold Meningen og udlagde den saa forkert, at jeg fandt mig opfordret til at gøre ham opmærksom paa hans Fejltagelse, efter at ogsaa den ene af de to Elever havde svaret urigtigt. Fremstillingen af den historiske Parallel var heller ikke fri for historiske Urigtigheder, som Eleverne naturligvis ikke kunde mærke. Ulige bedre tilfredsstillende var Medlæreren Poulsens Eksamination og Fremstilling af Kristendommens Udbredelse i Europa. Eleverne svarede kun lidt, men Lærerens Fortælling var ret god; det samme kan siges om hans Forklaring af Oldenborgs Globus. Man fortalte mig, at der ogsaa foretoges skriftlige Øvelser, af hvilke dog kun een Øvelsesbog forevistes mig, fremdeles Øvelser i Regning og Begyndelsesgrundene i Landmaaling; dog var ingen Gren af Naturvidenskaben optagen i Undervisningen, og begge disse Timer syntes at være fastsatte til de forskellige Foredrag. Iøvrigt bestod hele Undervisningen i blot mundtlige Foredrag. Lærebøger bruges ikke, og da der kun var to Elever, der angaves at kunne præstere noget, og dette var saa lidt, maatte jeg nøjes med at lade Lærerne aflægge en Prøve paa deres Undervisningsmaade. Jeg maa endnu tilføje, at under den egentlige Eksamination var Pastor Møller i Dalby til Stede. Da der ingen egentlig Eksamination holdtes, og Skolens Præstation synes blot at

skulle være negativ og ikke reproduktiv, vil det altid blive en vanskelig Sag at afgive en paalidelig Dom over dens egentlige Tilstand, især da den kun i Vinterhalvaaret er i Virksomhed. Imidlertid har den nu bestaaet i 5 Aar og flere Gange erholdt Tilskud af Sorø Akademis Midler, men da der nu er rejst en offentlig Indsigelse*) mod et saadant Tilskud med den Beskyldning, at Skolen som højere Bondeskole kun er en Illusion, foreskommer det mig at være tilraadeligt, at Amtsskoledirektionen bruger Varsomhed saavel med at nægte som med at tilstaa Understøttelsen, og jeg vil derfor tillade mig at foreslaa, at der forinden noget Tilskud bevilliges først og fremmest i Henhold til Ministeriets Skrivelse af 10. Maj 1851 forlanges en Undervisningsplan, der kan sætte Direktionen i Stand til at bedømme den Nytte og Frugt, der ventes af Skolens Virksomhed, og dernæst, at der afkræves Dalby Sogneforstanderskab en Erklæring om, hvorvidt det efter sit Bekendtskab til Skolen maatte anse den svarende til Øjemedet som højere Bondeskole, hvorhos det næppe heller var urigtigt, at Skolens Bestyrer affordres en Navnefortegnelse over de Elever, der stadig har modtaget Undervisning siden 1. Novbr. og over dem, der kun til ubestemte Tider har besøgt Skolen, samt hvor længe ad Gangen.

Rønninge Præstegaard, d. 11. Marts 1857.

Rohmann.⊠

Denne meget lange Skrivelse, der — saa vidt mig bekendt — aldrig før har været offentliggjort, siger i Grundten ikke andet, end at Provsten ikke havde Sympati for Kold og slet ikke forstod denne ejendommelige Mand. Kold havde mange Kanter og iøjnefaldende Særheder. Han vidste det selv og ønskede ikke at være anderledes. Men efter alle samstemmende Vidnesbyrd kendte den Mand sin Begrænsning og talte aldrig om andet end det, han vidste Besked om. Derom talte han saa til Gengæld med en Kraft, Myndighed og Klogskab, som det kun har været givet faa andre. Derfor kan den Karakteristik, Provst Rohmann giver af Kold

*) At Landboforeningen paa Hindsholm.

som Lærer heller ikke være rigtig. I alt, hvad den Mand havde med at gøre, vidste han at være sig selv. Ingen taagede Drømmerier, men begge Ben plantet dybt i Virkelighedens Jordbund, hvor det gælder om at tage praktisk og klogt paa Tingene.

Imidlertid fik Provstens Erklæring Tilslutning fra Amsraadsmedlemmerne: Fischer, Berg, Langkilde, Hald, Knudsen, Møller, Urban Hansen, Matzen og Barfod i et Skoleraadsmøde den 31. Marts 1857. Og Kold fik intet Tilskud udbetalt for Finansaaret 1856-57.

Der var kun een Mand indenfor Amtsskoleraadet, nemlig Cornelius Petersen, som tog Afstand fra Erklæringen og støttede Kolds Ansøgning. Paa Grund af Rigsdagsarbejde havde han imidlertid været fraværende ved Skoleraadsmødet den 31. Marts. Men ved næste Møde tog han Ordet og udtalte:

»Ansøgningen fra Hr. Kold paa Hindsholm og de Attester, som Provst Rohmann kalder dem, der skal have fulgt med samme, er mig ganske ubekendt. Maa-ske de øvrige Medlemmer af Skoleraadet har haft Lejlighed til at kende dem, mens jeg var fraværende ved Rigsdagen. Som Følge deraf kan jeg altsaa ikke have nogen begrundet Mening om, hvad Vægt der kan til-lægges disse, og jeg kan derfor ikke sætte mit Navn under Provstens Erklæring og Vidnesbyrd om bemeldte Skole og derved i et og alt gøre Erklæringen til min. Hvad de Erfaringer angaar, som Provsten har gjort ved et Besøg paa Skolen, da skal jeg ikke opholde mig længe ved den Side af Sagen. Hvad han i den Henseende véd, det véd han. Men jeg skal kun be-mærke, at det selvfølgelig beror særdeles meget paa, hvad Tid man træffer at komme i en saadan Skole, om man f. Eks. kommer paa en Tid, hvor en Del af Ele-verne er nyankomne, eller naar de har været der læn-gere.

Jeg véd med Bestemthed, at den forrige Provst (Heiberg)*) har afgivet meget fordelagtige Vidnesbyrd om Skolen, hvoraf jeg maa formode, at han har været der paa nogle for Skolens Anbefaling mere heldige Tider, ligesom jeg anser det for en Anbefaling, at Elever paa bemeldte Skole har – uden nogen anden Forberedelse, end hvad de dér har faaet – gaaet paa Seminariet og straks taget Eksamen. Iøvrigt ser jeg godt, at Provsten hverken fraraader eller tilraader for det første at give Skolen Understøttelse af Skolefonden, men foreslaar, at før noget Tilskud bevilges, da at faa en Undervisningsplan o. s. v., hvilket jeg for den Sag gerne kan tiltræde. Men naar Provsten synes for Fremtiden at ville have en Garanti i et Vidnesbyrd fra Dalby Sogneforstanderskab, da tror jeg vist, vi maa forudsætte, at det ikke vil blive synderlig samstemmende – i alt Fald efter dets nuværende Sammensætning, da der vil findes adskillige af de villige Vidner og adskillige, som i Modsætning dertil vel tør kaldes uvillige.

Hvad der ellers meget har forundret mig, er dette, at Provsten ikke har kunnet andet end paaberaabe sig det kuriøse Andragende til Kultusministeren fra den saakaldte Landboforening paa Hindsholm, der i sin store Iver for Oplysning fraraader, ja næsten protesterer imod, at der af Sorø Akademis Midler tilskydes Kapitaller til frit dannede Folkeskoler for den konfirmerede Ungdom i Danmark. Thi hér er slet ikke Tale om Børneskole, som det ellers nok kan lade til, at de gode Folk der ude mener. De blander det hele sammen i et Kar. At et saadant Produkt kan komme frem med Præster i Spidsen og understøttet af højere Vedkommende, er et meget mærkeligt Tidens Tegn. Dette gør det nødvendigt for mit Vedkommende som Medlem af Skoleraadet paa første Trin af Sagen at fralægge mig al Lod og Del deri.**)

*) Sognepræst i Kerteminde-Drigstrup 1840–55.

***) Heller ikke tidligere offentliggjort.

Aaret før havde Cornelius Petersen i et Brev til Kold, dateret d. 11. Juni 1856, fremsat sit Syn paa Sagen. Han skrev:

». . . Jeg maatte da ogsaa foreløbig bemærke, at jeg, hvad min egen Erfaring angik, heller ikke kendte just synderligt til Skolen. Manden derimod, som forestaar den, kender jeg meget godt og har tit talt med ham baade om Skolen og saa meget andet. Jeg maatte derfor mest henholde mig til mine Venners Vidnesbyrd, som kendte den. Og efter alt, hvad jeg har hørt og synes at have Grund til at tro, er det en af de Skoler, der udretter mest til folkelig Oplysning. Men da jeg næppe tør antage, at mit og andre Lægmands Vidnesbyrd om en Skole vil være synderlig afgørende, navnlig lige overfor Provsterne, saa vil jeg helst henvise til en anden Autoritet, nemlig den forrige Provst, Heiberg. Jeg véd, at han i Begyndelsen var bange for, at Skolen ikke vilde tilfredsstille ham, da han frygtede, den vilde blive i for ensidig Retning. Men det er vist, at han sluttede med at anbefale den paa det bedste. Og jeg formoder, det maa have været hans Vidnesbyrd, som har bidraget til, at Kultusministeren har gode Tanker om Skolen, hvilket er mig fuldkommen bekendt, at han har. Da jeg talte med Monrad om Sagen, svarede han: »Det er ganske rigtigt, at Heiberg har anbefalet Skolen.«

De vil vist allerede af det berettede kunne skønne, at dersom De nu skal have Skoleraadet med Skoledirektionen og Amtsstuekredsen til Velgørere imod Deres Skole i Stedet for Rigsdagen og Staten, da gør De nok et daarligt Bytte. Thi der kan vist næppe findes simple Talsmænd for en Skole af den Slags end de Provster, man for Tiden har hos os. Og det er den største Ulykke, at det altid er dem, som bliver mest troet i saadanne Sager — og altsaa i Reglen afgør dem . . .«

Cornelius Petersen skriver, at Kultusministeren (Hall) havde »gode Tanker om Skolen«. Det var ellers ikke den almindelige Opfattelse blandt Grundtvigs Venner. Derom vidner bl. a. et Brev fra J. L. Knudsen (Jakob

Knudsens Far) af 3. Maj 1858 til P. K. Algreen. J. L. Knudsen havde siden 1852 været Lærer ved Rødding Højskole. Han skriver:

»Til »de højere Bondeskoler« eller, som jeg meget hellere vil kalde dem, »Friskolerne« ser Hall kun taalelig godt, og Monrad meget ilde. Og i Grunden er det hele Væsen, der jo alt for meget er grundtvigsk, alle de »Dannede« imod, saa naar ikke Folketinget uafslædig sætter Regeringen Kniven paa Struben, lader den Friskolerne rejse ad H til.«

Det er kraftige Udtryk, J. L. Knudsen bruger om Regeringen. Han mener ogsaa, at Monrad vilde have indført Eksamen i Højskolen og ønskede Statstilskudet til Rødding nedsat fra 2000 Rigsdaler til 1000.

Det kan altsaa nok se ud til, at Monrad ikke har haft de samme »gode Tanker« om Rødding som om Kolds Skole, hvad Grunden dertil saa kan have været.

I Bogen »Mændene fra Forfatningskampen« skriver Erik Henrichsen om Sofus Høgsbros Højskolevirksomhed i Rødding:

»Det eneste Dokument, der findes om den Tid, er den Tale, hvormed Høgsbro aabnede Skolen. Den staar trykt i Grundtvigs Ugeblad »Danskeren«. Det er nærmest en politisk Tale, en Skildring af Forskellen mellem Tiden før og efter 1848, med Eftertrykket lagt paa Modsætningen mellem Undersaattens og Statsborgerens Tankegang. Der er ikke i den Tale en eneste religiøs, endsige kristelig Betragtning, og omtrent heller ikke Spor af den almindelige grundtvigske Aandelighed eller Løftelse. Det er en historisk Betragtning helt igennem i en verdslig Tone og Tankegang. Og saadan var Høgsbros hele Højskolepræg. Han lagde hele Vægten paa positiv Kundskab, ikke paa Vækkelse, paa den moderne Tids Historie, ikke paa Sagn og Sagaer. Han holdt sig helst til det 19. Aarhundrede, allerhelst maaske

til Grundloven og dens Paragraffer. Hans Foredrag kunde have heddet »Liberalismens Ideer«, ligesom de Foredrag, der holdes paa »Politikens« Højskole i vore Dage, kalder sig »Radikalismens Ideer«.

Hvis Monrad har haft samme Syn paa Rødding Højskole, at den nærmest var politisk, har vi maaske hér Forklaringen til hans Uvilje mod denne Skole, hvis han da nærede en saadan Uvilje.

Monrad var d. 1. April 1855 blevet udnævnt til Over- skoledirektør for Almue- og Borgerskolevæsenet og Chef for Kultusministeriets 3. Departement. Det var som saadan, han havde overværet et Møde i Odense Amtsskoleraad og foreslaet, at Skoleraadet skulde træde i Ministeriets Sted med en Understøttelse til Kolds Skole.

Cornelius Petersens Breve fra den Tid vidner om, at han paa mange Omraader har set op til og beundret Monrad, »den største Liberale, vort Land har frembragt«, Manden, som var »oven over det hele, oven over meget smaat og meget Vrøvl«, som Hørup udtrykte sig i sin Mindetale over ham i 1887.

Det var jo ogsaa i de Aar, Monrads Arbejdskraft ret kom til Udfoldelse. Til Tider bestyrede han ikke mindre end 3 Ministerier.

Paa den anden Side er der adskilligt, som vidner om, at Monrad har haft en ikke ringe Sympati for den fynske Bonde, der lige saa lidt som han selv vilde lade sig binde af Partierne. Og der skete ingen Forandring i de to Mænds personlige Forhold til hinanden, selv om Cornelius Petersen gik bestemt imod Monrads Kirkeforfatningsplaner.

Det ses endvidere af Cornelius Petersens Breve, at han uden for Rigsdagen har talt med Monrad om mange Ting – ogsaa om Kolds Skole. Og disse Samtaler bærer Vidnesbyrd om, at Monrad ikke helt var saa ilde-

sindet mod de frie Skoler, som J. L. Knudsens Brev til Algreen giver det Udseende af.

1857 skriver Cornelius Petersen til Kold: »Jeg havde en Samtale med Monrad om Deres Skole. Jeg havde jo engang tidligere takket ham for den Hjælp, han ydede mig og Skolen ved Mødet i Odense. Men den Gang svarede han blot: »Ja, I er dog nogle frygtelige Mennesker dér ude, det Spektakel I holder om jeres Skoler!« — Men denne Gang kom han hen til mig — det skete nemlig om Aftenen i Læseværelset — og sagde: »Naa, hvordan gaar det med Skolen i Dalby? Og var det dog ikke sandt, hvad jeg sagde i Odense, at den dog maatte vække noget Liv hos de unge Mennesker, som er dér?« — Paa dette Spørgsmaal var der jo den ønskeligste Lejlighed til for mig at faa sagt, hvad jeg kunde. Og det gav ogsaa Anledning til en lille livlig Disput. Han kom nemlig igen med de Ord: »Ja, I er nogle urimelige Mennesker dér ude! I siger, at hvad der er i Almueskolerne, er alt sammen dødt«. Jeg spurgte da: »Hvem siger det?« Han svarede: »Det gør Bloch og Birkedal og alle deres Lige. Men det er bestemt for meget sagt. Der er Almueskoler, som ikke er daarlige.«

Jeg forsvarede mine Landsmænd det bedste, jeg kunde, og sagde, at han misforstod dem. Jeg havde en god Hjælper i vor fælles Ven, Jens Jørgensen, som var nærværende og hørte samt deltog i hele vor Samtale.

Monrad var i meget godt Humør. Og det endte med, at han spurgte mig, hvor langt jeg boede fra Skolen, om han maatte besøge mig, og om jeg vilde tage med ud til Dem . . .«

Om dette Besøg nogensinde blev til noget, vides ikke. Derimod véd vi, at Monrad ønskede Liv i Skolerne, men forstod saa udmærket, at al Skolelovgivning har sin Begrænsning, og at Loven aldrig kan blive andet end Rammen om Livet. Derom udtalte han følgende kloge Ord, da han i 1855 havde forelagt et ret frisindet Skolelovsforslag, som imidlertid fra Grundtvigs og Lindbergs Side blev stærkt kritiseret, fordi det efter deres Mening ikke

var frisindet nok: »Vi er alle enige om, at det virkelige aandelige Liv, som man maa ønske mere og mere kan gennemtrænge Skolen, er noget, som ikke kan gives ved Lov; men det maa fremkomme ved det Sind, hvormed Gerningen forrettes, den Varme, Kærlighed og Troskab, hvormed den udføres; men dette Sind kan man ikke give ved nogen som helst Lov.«*)

Det kunde vist egentlig ikke have været sagt bedre af selve Grundtvig eller Kold. —

Saa kom i Foraaret 1858 den berømte Eksamen der ude i Dalby, hvor Modstanderne mente at skulle faa Bugt med »Ulven i Fjæleburet« (Kold); men hvor Provst Rohmann led sit store Nederlag og maatte udbetale ham 800 Rdl., Understøttelsen for de to sidste Aar.

Det var ogsaa Monrad, som — efter anbefalende Udtalelser fra Jens Jørgensen, Chr. Larsen og Cornelius Petersen — havde faaet Understøttelsen forhøjet fra 150 til 400 Rdl. aarlig.

Men nu var den stærkeste Modstand mod Kolds Skole i Grunden brudt fra Autoriteternes Side. Derimod varede det noget længere, før hans Friskolelærere vandt officiel Anerkendelse. Naar Præsterne eller andre lagde dem Hindringer i Vejen for deres Arbejde, kom de gerne til Cornelius Petersen og bad ham tage sig af deres Sag, hvilket han altid gjorde med stor Beredvillighed. Der var derfor intet mærkeligt i, at han blev indbudt til at tale ved Indvielsen af Klaus Berntsens Friskole i Højby, 1869. Han var jo desuden Kredens Rigsdagsmand.

Provst Rohmann forstod ikke Kold. Det var der mange Præster, som ikke gjorde. Til Gengæld havde han ikke meget til overs for ret mange af dem. Han sagde engang om Præsterne: »Mange af dem har ingen Ting; de burde slutte straks. Andre har en lille Smule, men de er tilbøjelige til at tage os med saa højt op i

*) Frederik Nørgaard: D. G. Monrad, Side 130.

Luften, at vi glemmer det virkelige Liv. Men det er i Køkken og Stue, i Stald og Mark, mellem Kone, Børn og Tjenere, vi skal leve Livet. Det maa dog Præsterne en Gang kunne forstaa. De slipper heller ikke uden om mig, for jeg er sat til at holde dette frem for dem».

Ved Siden af Provst Rohmanns Vidnesbyrd om Kold som Lærer skal til Slut fremdrages et andet mere troværdigt Vidnesbyrd af vel nok en af de mest udviklede Elever, som har siddet paa Skolebænk hos Kold. 1911 skrev Fru Pio Olesen:

»At virke til Forstaaelse af en Mand som Kold er vanskeligt. Et saa rigt Liv uden Glimmer, levet i Selvfornægtelse for at kunne faa Mennesker i Tale, er saa enestaaende, at det for ret at kunne forstaaes maa ses paa nært Hold.

Kold blev brugt i Danmarks Dæmringstid til ligesom at fremstille Lysbilleder for os. Hans Foredrag var som en Billedbog, han med kærlig og forstaaende Haand holdt frem for en Klasse af Børn, der gennem Anskuelsesundervisning skulde lære, at der var noget at leve for i det daglige Arbejde som et Led i Kæden, hvori vi ikke kan undværes.

Kold var ikke selv vakt ved lange, kedsommelige Missionsprædikener, men ved de Ord, der slog ned som Lyn i hans Sjæl: »Gud elsker Menneskene.« De Ord gik gennem hele hans Færd . . . Han kom nænsomt og bankede paa. Han var blufærdig med de store Sandheder. Han vidste, at vi maa først længes efter at leve som Mennesker og føle, hvad menneskelig Kærlighed formaar, før vi kan fatte det guddommelige . . .

Ved Lignelser drog han os ind i et Samliv, hvor den ene maa tage Hensyn til den anden. Og inden vi vidste af det, følte vi et Ansvar, som ikke tyngede, men som gav os Lyst til at »kæmpe med de bedste.« Vi begyndte at forstaa Ordet om den Byrde, som er let. Og saaledes lod han os stave os frem i Menneskelivets A. B. C. — stadig tænkende paa, hvorledes han skulde faa os til at føle, at Gud elsker Menneskene med den evige Kærlighed, der vil fylde alt . . .

Man havde fortalt Grundtvig, at Kold ikke var Kristen. Grundtvig var derfor forundret over, at jeg vilde tage over paa hans Skole. Jeg svarede, at jeg havde hørt saa modstridende Ting om den Mand, saa han maatte være værd at gæste.

Jeg havde været i Grundtvigs Hus i flere Aar og havde hørt næsten for meget.

Da jeg kom paa Skolebænk hos Kold, var det, som alt det, jeg havde hørt, fik Liv, og hans Tale fik en ene- staaende Virkning paa mit senere Liv; den fik mig til at optage den Kamp, vi alle maa igennem for at kunne udfylde en Plads.

Efter at jeg havde opholdt mig paa Skolen en Tid, skrev jeg et langt Brev til Grundtvig – en Redegørelse for Livet, der levedes paa »Kolds Skole«, og det lod de gaa rundt til Gennemlæsning. Det bevirkede en Indbydelse fra Grundtvig til Kold om at være hans Gæst og tale ved Vennemødet den 11. Sept. 1866. Og det var ved den Lejlighed, han holdt sin bekendte store Tale, en Redegørelse for hele sin Livsførelse. Den havde den Virkning paa Grundtvig, at han snart lo og snart græd. Og Enkedronningen bad om at maatte takke Kold; men hans Hjerte var saa fuldt over for hende, at han ikke kunde udtale sig. Hun havde støttet flere fattige paa hans Skole, og han var ikke vant til Hyldest fra oven.

Efter dette Møde skulde saa de københavnske Grundtvigianere til at være folkelige; men de kendte saa lidt til Bønderne og turde ikke rigtig binde an med dem. Der gik Rygter om, at paa Højskolen spyttede man paa Gulvet, og Mellemmaderne var tykke. Sandheden var, at Kold og hans Søster i bedste Forstand var fine Folk. Der spyttedes ikke paa Gulvet. De havde hvide, rene Gulve og Gardiner, samt et Hav af dejlige Blomster. Og de bød paa en Gæstfrihed uden Lige . . .

Jeg er kun een af de mange, han har haft saa stor en Indflydelse paa. Og disse Minder, jeg har genkaldt, er kun lidt af den Gæld, jeg betaler for de skønneste og lykkeligste Timer i mit Liv.«^{*)}

Om Kold levede nu, hvordan mon han da vilde klare sig blandt Nutidens Grundtvigianere? Og hvordan

*) A. Austlid: Chr. Kold.

vilde han »gøre sig« i en af Bøndernes fine repræsentative Forsamlinger? Saa meget kan siges derom med Sikkerhed, at han vilde være en umulig Mand.

Hvordan har man nemlig røgtet Grundtvigs og Kolds Skoletanker? I langt over en Menneskealder har de største Profeter blandt Gejstlighed og Højskolemænd rejst fra Skolemøde til Skolemøde og talt begejstrede og ilnende Ord om disse Tankers Bærekraft og lige saa haarde og fordømmende Ord om den »sorte Skole« og dens aandløse Terperi. Men naar de kom hjem fra de festlige Møder, puttede de de store Ord i Skrivebords-skuffen og sendte deres egne Børn til de fæle Jætters Slaveanstalter, hvor der jo ellers intet »Solskin var for det sorte Muld«, ej heller »sand Oplysning for Muldets Frænde.«

Den 8. Marts 1858 skriver Grundtvig til sin Svoger, Hofjægmester Carlsen, Gl. Køgegaard:

»Højvelbaarne Hr. Hofjægmester Carlsen!

I Anledning af vor Samtale for kort Tid siden om lille Frederik Langes Opdragelse, hvis Vorherre kalder mig herfra i hans umyndige Aar, da skal jeg, efter Deres Ønske, herved skriftlig gentage, hvad jeg tidligere vist nok mundtlig ogsaa har sagt begge mine voksne Sønner, at hvis jeg bortkaldtes uden at have skriftlig gjort nogen anden Bestemmelse med denne, da er det mit Ønske og min sidste Vilje, at Frederik Langes Opdragelse aldeles overlades til hans Moster Jutta og hendes Mand, Pastor Rørdam i Lyngby, som dertil har erklæret sig villige.

Ligesom jeg paa den ene Side derved har for Øje, at min Søn ej under Opvæksten skulde blive fremmed for sin elskelige Moders Minde og hendes nærmeste Slægt, saaledes er det paa den anden Side mit Skøn, at jeg snarest tør vente af min Ven, Pastor Rørdam, og hans Hustru, min Veninde, som kender og, som jeg tror, billiger mine fra det sædvanlige meget afvigende Grundsætninger om den ægte, fri og levende Menneske-

dannelse, at de hverken vil lade sig lokke eller true til at underkaste lille Frederik et Trældomsaa og en Eksamensafretning, som jeg er vis paa, især netop for ham vilde være ødelæggende.

Jeg har det Haab, at om end mine voksne Sønner om lidt eller meget af dette skulde være uenige med mig og skulde kunne gøre nogen Vanskeligheder, de dog, af Agtelse for deres gamle Faders vel overlagte Beslutning og tydelig udtalte Vilje, finde sig deri.

Ærbødigst og venligst

N. F. S. Grundtvig.«)*

Trods alle skønne Ord i den sidste Menneskealder om »Barnelivets fagre Dage« og om at lade al Ting komme i Naturens Orden, er der et Jag efter Kundskaber og Eksaminer, som berettiger én til at sige, at de grundtvigske Folk i vor Tid kun i Teorien, men ikke i Praxis, har et Skoleideal. Hér var man mærkeligt nok ikke bange for den humanistiske Dannelse, men gav – ikke Gud, hvad Guds var, og Kejseren, hvad Kejserens var, men – Kejseren alt.

Trods alle store Ord om den karakterdannende og personlighedsskabende Skole er det Eksamensskolen paa dens forskellige Trin, der er blevet Borgersamfundets – ogsaa de grundtvigske Folks – Mønsterskole, hvor ud fra alt Skoleværk præges og bedømmes,

Til alle Tider har Menneskene haft Trang til at forveksle det indre med det ydre i den Tanke, at saa er Loven sket Fyldest. Der er Skolepaladser med Faglærere til alle Eksaminer. Der er Konsulenter i alle Fag. Der er Stabler af Bøger og Protokoller med Navne og statistiske Indberetninger. Der er Lys og Luft, Idrætspladser og Badeanstalter, helt igennem Materiale af bedste Slags. Og der bygges, stadig højere op og videre ud. Alt sammen meget godt.

Men der er en dyb Aarsagssammenhæng imellem Sko-

*) Her efter »Højskolebladet«.

levæsenets Stigen og det borgerlige Livs Dalen, som indeholder en alvorlig Advarsel og ikke kan andet end vække til Eftertanke.

Historikeren Holger F. Rørdam gør i sin »Skolens og Opdragelsens Historie« opmærksom paa, at netop hen imod den Tid, da Jøderne gik til Grunde som Folk, udbredte der sig hos dem en overordentlig Iver for Skolevæsen. Og om Romerne skriver han, at jo mere Sædeligheden forfaldt, desto større Vægt blev der lagt paa den videnskabelige Dannelse. Han fortsætter med at sige, at medens baade det huslige og det offentlige Liv forfaldt, blev der lagt langt større Vægt paa et ordnet Skolevæsen end tidligere, og Skolerne, saavel de højere som de elementære, tiltog i Antal. Endelig skriver han, at den ufordærvede sædelige Kraft, den dybere religiøse Betragtning forsvandt i Syden i samme Forhold, som den intellektuelle Dannelse tiltog.

Enhver Slægt danner Skoler i sit eget Billede. Ser vi ud over dansk Skolevæsen i Øjeblikket, er alt det, det ydre Øje kan se, pragtfuldt og imponerende. Men hvis det indre ikke svarer til det ydre, saa er det hele jo ikke meget værd.

»Maaske kunde man før Verdenskrigen disputere om, hvorvidt den kundskabsmeddelende eller den personlighedsskabende Skole har størst Værdi. Nu synes Livet selv at have dømt. Det var Kundskaber, som i Skikkelse af Opfindelser og Teknik gav Krigen dens forfærdelige Vaaben i Hænde, og det var Brist i Personligheden, som tillod, at disse Vaaben blev brugt, som de blev. Under disse Vilkaar vilde det være Forræderi overfor det grundtvig – koldske Skoleværk, om vi solgte vor Førstefødselsret, Skolen for Livet, for den livlige Kundskabsmeddelelses kaotiske Fad med Linser.«*)

Efter det store Sammenbrud 1914–18 var et af de Spørgsmaal, som mest optog Sindene i Europa, Spørgs-

*) Oscar Geismar.

maalet om en Fornyelse af Skolen. Men det var Systemerne, man drøftede. Man forstod ikke, at en Fornyelse af Skolen skabes indefra og aldrig hverken udefra eller ovenfra. Hvad der kommer til os paa den sidste Maade, vil nemlig altid komme til at dele Kaar med Græsset, som staar paa Marken i Dag, men i Morgen kastes i Ovn.

For nogle Aar siden forsøgte man at bilde Godtfolk ind, at nu var man trindt om i den vide Verden i Færd med at tilegne sig Grundtvigs og Kolds Skoletanker. I de Dage kom en Bolschevik-Professor til København. Han talte i Pædagogisk Selskab om den russiske Skole og fortalte bl. a., at nu havde han anskaffet sig et Lysbillede af gamle Grundtvig. Det skulde med over til Sovjetunionen og danne Indledning til et Studium af »Danmarks store Pædagog.« Ganske vist havde han lige i Forvejen talt om Ensretning og fejlet alle de gamle Pædagoger til Side. De var og blev umulige, fordi de var indstillet paa at arbejde med Tungen. Hvordan saa egentlig Grundtvig har kunnet klare sig derovre i Øst, det kunde jo nok være interessant at faa oplyst. Det er rigtigt nok, at Grundtvig mente, den bedste Opdragelse og Undervisning fik man midt i det praktiske Liv, i »driftige Borgeres Huse«. Men ved Siden deraf vilde han, at Børn og unge skulde lytte saadan til Livets Tale, at de gik ud som Mænd, at de, som Kold sagde det, aldrig mere gik i Staa.

Grundtvig og Kold sang ikke Dumhedens Pris. Ingen har vel i Danmark gjort mere for at udbrede Oplysning og Kundskab baade »om Sivet« og »om Livet« end de to. Men al »Drengevidenskabelighed« var dem en Pestilens, fordi den var unaturlig. En Skole, der kun var en Kundskabsskole, var efter deres Mening af meget tvivlsom Værdi. Hvis man kun stillede efter at forøge Kundskabsmassen og stillede større og større Krav til Elevernes Intelligens, saa forstyrrede og ødelagde man den sunde, naturlige Udvikling.

De kendte Betydningen af Stemtheden i Sindet, at man kan ikke lægge en Gave i en knyttet Haand, at det, der er klinet paa, det regner af.

Derfor forstod de ogsaa, at kun det slaar Rod, som Barnet selv paa første Haand har erhvervet sig. Kun hvad det selv har iagttaget og erfaret, kun hvad det gennem sine Sanser har tilegnet sig som levende Indtryk og med sin Forstand senere bearbejdet saaledes, at der bliver Sammenhæng og Orden deri, kun det kan blive et Grundlag for videre Udvikling. Og deri ligger altsaa i Virkeligheden ogsaa Udgangspunktet for det, der senere kan fremkalde egentlige videnskabelige Bestræbelser.

Det, som vi i Sandhed skal tilegne os, fremgaar af en fødende Virksomhed i os selv, fremhjulpet, men ikke frembragt af den Oplysning, der gives os ude fra; thi –

»den har aldrig levet,
som klog paa det er blevet,
han først ej havde kær.«

Trangen til Oplysning, Lysten til at erhverve sig Videnskab maa komme først. Og denne Forberedelse af Jordbunden maa enhver Opdrager tage Hensyn til. Han maa tage det i Betragtning, som Grundtvig kalder »Aars-tiderne« i Menneskelivet.

Et saadant Skoleideal var i mange Aar det danske Folks Fælleseje – ikke lige stærkt og levende alle Vegne, ej heller i grundtvigske Kredse. Bonden var vel den, som bedst forstod Tanken om Jordbunden, der maatte forberedes, før Sæden blev nedlagt deri. Han forstod maaske ogsaa bedst, at Guds Lov er Vækstens Lov, der altid foregaar i Stilhed og Ubemærkethed. Bondens hele Natur og Karakter var paa Forhaand indstillet paa en Bølgelængde, der var modtagelig for en saadan Tale, saaledes som den blev ført frem med baade Klogskab og Energi af Grundtvig og ikke mindre af Kold.

DET POLITISKE LIV

I gamle Dage — før Bykulturen endnu ret havde vundet Indpas paa Landet — hang trindt om i mange danske Bønderhjem to Billeder fra den grundlovgivende Rigsforsamling 1848—49: Constantin Hansens Billede af Rigsforsamlingen ved dens Aabningsmøde den 23. Oktbr. 1848 og Frederik d. Syvende, der underskriver Grundloven d. 5. Juni 1849, omgivet af Novemberministeriets Medlemmer. Jeg erindrer, jeg i min Barndom var utilfreds med, at jeg ikke kunde finde Monrad og Orla Lehmann paa dette sidste Billede. Efter alt, hvad jeg den Gang vidste og forstod om Begivenhederne fra de mærkelige Aar i vort Folks Historie, kunde jeg ikke faa det til at stemme, at Kongen paa den Dag var omgivet af andre Mænd. (Det var naturligvis Mangel paa historisk Viden). Senere blev jeg jo klar over, at Martsministeriet var gaaet af paa Spørgsmaalet om Slesvigs Deling, og at det blev Novemberministeriet, som kom til at fortsætte og fuldende Forhandlingerne om Forfatningen. Men iøvrigt var min Indstilling rigtig nok. Det maa vel nok siges at være ikke saa lidt af en historisk Uorden, at i hvert Fald Monrad, Grundlovens Forfatter, ikke staar ved Kongens Side i det historiske Øjeblik, Grundloven skal underskrives.

Den i sin Tid kendte politiske Skribent, Erik Henriksen, siger i sin Bog »Mændene fra 48« om Constantin Hansens Billede: »De forskellige Retningers Mænd har ikke faaet en ligelig Gruppering og Plads. Den

aftraadte overvundne Tidsalders Mænd som Ørsted, J. P. Mynster, David, Sponneck, og det fremtidige Demokratis mindre festlige og ansete Mænd som I. A. Hansen og Baltazar Christensen, ligesom ogsaa Grundtvigs ensomme Skikkelse, de er skudte i Baggrunden som Mænd af anden Række. Hele Forgrunden og dermed Billedets ene Halvdel optages af den halve Snes Mænd, der var det nationalliberale Partis Førere. Af

Cornelius Petersen.

dem er Billedet blevet en Forherligelse. I overnaturlig Størrelse, med deres stolte, selvbevidste Holdning, festligt paa klædte i Selskabsdragt eller Embedsdragt, rager de op over hele den øvrige Forsamling som dem, der bar Landet. Men der er historisk set ingen Uret heri. Tværtimod, denne Komposition udtrykker Tidens politiske Idé.«

Blandt Bondestandens Repræsentanter paa den grundlovgivende Rigsforsamling findes Cornelius Petersen, som fra nu af og nær op mod et kvart Aarhundrede — med en kort Afbrydelse — repræsenterede Veringekredsen, næsten altid valgt ved Kaaring og uden Modkandidat.

Ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling d. 5. Oktbr. 1848 var Valgstedet dog ikke Veringe. Odense Amts 2. Distrikt, hvortil en Del af de Sogne hørte, der siden blev lagt til Veringekredsen, havde Valgsted i Højby.

Først efter Grundlovens og Valglovens Vedtagelse

blev Verningekredsen oprettet i den Skikkelse, hvori den siden bestod uforandret til 1915.

Ved den ny Grundlov af 5. Juni 1915 bestemtes det som bekendt, at Folketinget for Fremtiden helt eller delvis skulde vælges ved Forholdstalsvalg. Og i den Valglov, der umiddelbart der efter blev vedtaget, var man blevet enige om, at en Femtedel af Folketingsmandaterne udenfor København og Frederiksberg skulde besættes af Partierne i Forhold til deres Vælgertal. 9 Folketingskredse blev nedlagt, blandt dem Verningekredsen, der blev udstykket til Assens^s, Bogense^s, Otterup^s og Kertemindekredsene.

Det, der hér skete, var noget ret enestaaende i vor Forfatnings Historie. Man havde tidligere ændret ved bestaaende Kredse, man havde oprettet ny; men siden Bredebrokredsen 1864 var blevet afstaaet til Prøjsen, var ingen Folketingskreds blevet nedlagt. —

Fra den grundlovgivende Rigsdag klager Cornelius Petersen over den Veltalenhedens Ordstrøm, der særlig udgik fra de gamle Stænderdeputeredes Mund. Han skriver i sit første Brev til Hjemmet:

København, den 3. Novbr. 1848.

». . . Jeg har endnu ikke talt paa Rigsdagen. Og Gud véd, om jeg kommer til det; thi de er saa talebegærlige — især de gamle Stændermænd, saa vi andre kan ingen Ting faa sagt for dem. Vi kan rejse os mindst ti Gange og endda ikke komme til at tale, og saa er det en Selvfølge, at der ikke bliver noget af det; thi saa er det, vi vilde sige, allerede sagt af andre, og da bliver det jo latterligt at gentage det, hvilket vi allerede har bemærket. Endnu har ikke en Trediepart af dem, som er her, talt.

Den gamle Ørsted har allerede faaet tre Irettesættelser, fordi han talte for længe og alligevel fik for lidt sagt, een fra Formanden og een fra Oliemøller Schytte i Jylland, som jo ikke nævnte hans Navn, men talte ham drøjt imod for de lange Talers Skyld, som spildte Tiden.

Hans Højvelbaarenhed tog sig det til, men blev meget vred. Og den tredie Gang blev han afbrudt ved, at den største Del af Forsamlingen pikkede i Bordet . . .«

Erik Henrichsen omtaler samme Veltalenhed i »Mændene fra 48« saaledes:

»Deres Talekunst var meget stor. Ordets Brug var for dem en Kunst, som de alle fra Ungdommen havde dyrket og øvet sig i, og som de omfattede med samme Kærlighed som en Kunstner sit Instrument og en Soldat sit Vaaben. Med Hensyn til Sagkundskab og Overblik udgjorde de en Slagorden, hvor hver Mand holdt sin Post besat, saa der aldrig forekom noget Hul, men hver Plads blev udfyldt og forsvaret af en betroet Mand, hvis Studium og Erfaring gav ham en af alle ubestridt Adkomst dertil. Overfor den offentlige Mening i Landet maatte det have en blændende Virkning, at alle de ypperste Hoveder, alle de berømteste Navne kastede sig ind i Forfatningskampen og løftede den op paa deres unge og stærke Skuldre. Forfatningssagen fik derved en Livets Ret, en Sejr paa Forhaand, der vejede mere til end alle politiske Overvejelser . . . Ingen senere dansk Rigsdag har staaet Maal med denne Forsamling. Ingen senere politisk Forhandling i Danmark har været baaret af et saadant Vingesus som denne. Og ingen Mødesal har rummet en saa repræsentativ Forsamling af Mænd som denne.«

At Veltalenheden har været stor, kan vi ogsaa se af den trykte Beretning paa to tykke Bind, der tilsammen næsten udgør 4000 brede Spalter.

Cornelius Petersens mest bemærkelsesværdige Udtalelse i den grundlovgivende Rigsdag var hans Anbefaling af Etkammersystem med udstrakt Valgret. Her stillede han sig altsaa Side om Side med Grundtvig. Men medens denne nægtede at stemme for Grundlovens Ved-

tagelse, fordi den efter hans Mening ikke var frisindet nok, laa en saadan Demonstration ikke for Cornelius Petersen. Han var hele sit Liv igennem Realpolitiker. I Fredens Dage var han en ikke ubetydelig Mægler og Formidler mellem Partierne. Men de senere skarpe politiske Brydninger, hvor man ikke levnedede hinanden Ære for to Skilling, frastødte hans milde og bløde Natur.

Da Etkammersystem ikke kunde gennemføres, udtalte han sig som Medforslagsstiller til et Ændringsforslag angaaende Valg til Landstinget.

I et Brev fra Slutningen af Samlingen skriver han:

27. April 1849.

» . . . Nu tror jeg ellers, at det ikke varer længe, før end vi er færdige; thi paa Grund af den gruelige Krig, taber de fleste dog Lysten til at tale meget. Og Jyderne taber Taalmodigheden, ja vilde vist allerede være rejst hjem de fleste af dem, hvis ikke Regeringen paa det alvorligste havde bedt dem holde ud for at blive færdige med det vigtige Hverv, som er os overdraget . . .

Det er ellers en stor Ynk med alle de Mennesker, vi faar lemlæstet og dræbt i Krigen. Og Gud alene véd, hvornaar det faar Ende; thi for os er der ingen Udvej at se.

Den Dag, da I havde skrevet Eders Brev, havde jo været en meget slem Dag for vore stakkels Soldater, og ikke mindst for Fynboerne, saa vi er meget længselsfulde og ængstelige efter at se den Sørgeliste over de Døde og Saarede. Det er foreløbig opgivet (som I jo vil have set af Avisen) til omtrent 300. Og jeg frygter for, at mange af de faldne er Fynboer. Hvad Peter angaar, da tænker jeg, at han endnu denne Gang ikke har været med. — Men hvem det saa er, der er dræbt eller ligger og vaander sig i de store Smerter, saa er det jo en stor Sorg for os alle, dog aller mest for deres nærmeste.

Det ser i det hele mørkt ud for vort lille stakkels, danske Folk. Og det er Vorherre, som tugter os. Men

vi vil alligevel, kære Kone, haabe paa Ham; thi selv om Han tugter, saa slaar Han dog ikke Haanden af os.

Og lad os saa bede og haabe og tro paa, at naar Nøden er størst, saa er Hjælpen ogsaa nærmest . . .«

Og endelig skriver han i det sidste Brev, efter Grundlovens Vedtagelse i Tinget:

25. Maj 1849.

» . . . Dersom jeg kan bestemme min Rejse herfra saa længe i Forvejen, at jeg kan faa Brev hjem om det, saa gør jeg det, for saa vil jeg jo nok hentes i Nyborg. Men kan jeg nu ikke det, saa skal I ikke tage Hatten af, førend I ser Herren . . .

Vi har nu i Dag endelig faaet Grundloven oplæst og afstemmet den sidste Gang. Og den blev dog næsten eenstemmig vedtaget af de tilstedeværende Medlemmer. Der var ti af Forsamlingens mest aristokratiske Herrer, som ikke vilde stemme, hvilket de i Forvejen havde tilkendegivet Forsamlingen i et Brev til Formanden. Navnene paa dem vil I jo om kort Tid kunne læse i Avisen.

Der er i disse Dage igen kommet det Rygte, at den russiske Kejser ikke vil taale Tyskernes Indrykning i Jylland, og at han vil samle en Flaade til at staa Danmark bi. Om der er noget om det, vil Tiden vel snart vise. Men det er jo kun naturligt, at vi holder ved den Smule Haab, der ligger deri, saalænge vi kan.

Det er rigtignok forfærdelig sørgeligt, saaledes som det gaar til i Frederitz. Gud hjælpe de stakkels Mennesker, baade Soldaterne og Indvaanerne! Skulde der komme nogle Flygtninge saa langt ind i Landet, at de skulde komme til os, saa véd jeg jo, kære Kone, (det behøver jeg jo ikke at minde Eder om), at I for Guds Skyld vil tage imod dem med aabne Arme, ihukommende Vorherres egne Ord: »Alt, hvad I vil, at Menneskene skal gøre mod Eder, det gøre I ogsaa mod dem.«

Jeg kan ikke blive fri for den Tanke, at jeg synes, vi burde bede Rasmus Ottesens Kone og Børn drage over til os, hvis de forøvrigt vil drage saa langt ind i

Fyn; thi jeg frygter alvorligt for, at deres Venner paa Middelfartegnen er saa overbelastet baade med Soldater og andet. Det beror jo ogsaa paa, om deres Bolig er eller bliver blandt dem, der bliver udsat for Fjendens Ild, hvilket vel sagtens ikke undgaas, da det er en af de største Gaarde. Hvis det bliver Tilfældet, saa vil jo deres Ophold paa Fyn blive langvarigt.

Du kan jo nu, kære Kone, lade Rasmus Jensen læse mit Brev, og saa kan I tale sammen om det, hvad I mener, der bør gøres. Det er jo en stor Nød, som vi ikke kan eller bør staa udenfor, men bør tage virksom Del i.

Gud bevare vor kære Peter! Vi kan ikke andet end bede for ham.

Lev nu, kære Kone og Børn, stedse vel, og med Guds Hjælp kommer jeg snart hjem til Eder.

Jeg skal hilse mange Gange fra mine Venner Jyderne . . .«

Om det omtalte Besøg af Rasmus Ottesens Kone og Børn blev til noget, vides ikke. Cornelius Petersen glemte imidlertid ikke sin gamle Ven, men var virksom for at støtte ham paa anden Maade, hvilket fremgaar af nedenstaaende Brev, gengivet hér efter Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1923, hvor Højskolelærer Jens P. Jensen, Høng, har givet en smuk Skildring af Rasmus Ottesens Liv og Virksomhed:

»Til Hr. Borgerrepræsentant og Dannebrogsmænd
R. Ottesen i Frederitz.

Hermed en Pose mrkt. R. O., hvori 74 Rd. Sølv.

Davinde, den 8. Januar 1850.

Gode Ven!

Vi har taget os den Frihed at opfordre nogle af vore kristne Venner hér paa Fyn, som ikke har følt saa meget til Krigen, til at sammenskyde en lille Sum til dig (for at bidrage til at afhjælpe det Tab, I har lidt ved den sørgelige Krig), som jeg hermed sender med det

Ønske, at I i Kærlighed vil modtage det som en lille Gave fra Eders Venner og Troesbrødre herinde. Det kan gerne være, at der endnu bliver lidt; men jeg synes nu ikke at ville bie længere med at sende det, jeg har, da jeg i Dag ser af Aviserne, at du vil komme til at rejse til København hen sidst i Maaneden. Hvad der senere skulde komme, skal jeg med Fornøjelse sende din Kone.

Jeg har herved den Ære at gratulere dig som Dannebrogsmænd. Det gjorde et behageligt Indtryk paa mig og mine, da vi saa det os saa kære Navn, R. Ottesen, iblandt de Mænd, Kongen ærer som sine trofaste og mest paalidelige Borgere i Staten, og en Opmuntring er det dog ogsaa for dig at se, at Regeringen har anerkendt din Dygtighed og Udholdenhed i Farens Stund.

Jeg ønsker dig af mit ganske Hjerte Lykke til din Gerning som Folketingsmand. Jeg har haft adskillige Tanker, som naturligt er, om de Mænd, der er valgt, og navnlig især: gamle Grundtvig, I. A. Hansen, R. Sørensen og R. Ottesen. Vi skal nok lade være at sige i Forvejen, hvordan disse fire Mænd vil komme til at staa for hinanden saavel i kirkelig som i politisk Retning. Jeg vil ønske, at disse dygtige Genier maa forenes om, hvad der er velbehageligt for Gud og gavnligt for Mennesker.

Jeg bliver saa denne Gang hjemme hos min Familie; jeg har haft særdeles mange Opfordringer fra to Valgkredse, men jeg kunde ikke bekvemme mig til at stille mig, dels var jeg bange for, at jeg ikke havde Dygtighed og Udholdenhed nok til at ofre mig i den Grad for Politikken, og dels holdt min Kone saa meget fast paa mig, saa jeg ikke kunde nænne at gøre hende imod.

Sluttelig maa jeg takke dig og din kære Kone for Eders Opofrelse og Godhed imod vor kære Søn Peter under sit Ophold i Frederitz, ligesom ogsaa han og hans Forældre herved sender Eder deres hjerteligste Tak.

Samme Hilsen og Tak maa jeg aflægge paa vor Sognefoged og Søns Vegne.

Nu vil jeg ønske og bede Gud, at Freden i dette Aar maa vende tilbage igen til vort kære Fædreland, og at den Guds Fred, som vi har fornummet i vore Hjerter, dér maa bevares indtil evig Tid!

Du med Kone og Børn hilses herved fra os alle paa det forbindtligste.

Cornelius Petersen.«

Ved det første Valg, den 4. Decbr. 1849, under den fri Forfatning, fik han stærke Opfordringer til at stille sig i den nu oprettede Veringekreds, Odense Amts 7. Valgkreds. Han ønskede imidlertid ikke at blive opstillet. Og Kredsen valgte saa Brygger C. H. Hansen, Odense.

Motiverne til, at Cornelius Petersen i 1849 nægtede at tage imod Valg, skønt han blev opfordret stærkt fra to Valgkredse, redegør han selv for i Brevet til Ottesen.

Krigen med de urolige Forhold, denne førte med sig, var sikkert ogsaa en medvirkende Aarsag til hans Afslag. Den ældste Søn var om Foraaret blevet indkaldt til Hæren. Og han var jo den eneste af Sønnerne, som var gammel nok til at kunne lede Gaardens Drift, medens Faderen var fraværende ved Rigsdagsarbejdet.

De Aar, Cornelius Petersen nu var uden for Rigsdagen, var i politisk Henseende meget bevægede. At redegøre indgaaende for de indviklede Forfatningsforhold i Tiden efter Treaarskrigen og de heftige politiske Kampe, som derom førtes, vilde føre for vidt og ligger ogsaa uden for dette Skrifts Opgave. Kun saa meget skal tages med, som er nødvendigt for Sammenhængens Skyld.

Indtil 1814 var Danmark et tredelt Monarki med fire Nordboer for hver Gang, der var een Tysker. Med Tabet af Norge og en Forøgelse af det tyske Element mod Syd forrykkes dette Forhold, saa Danmark nu bliver et tvedelt Monarki med kun to Danskere for hver Gang, der er een Tysker. Et Rige, som meget let kunde blive splidagtigt med sig selv i det Øjeblik, nye Strømninger ude fra kom ind over det.

Monarkiet naaede til Elben, Kongeriget Danmark derimod kun til Kongeaaen, men Danmarks Rige gik til Ejderen. Saa længe Folkene blev regeret fra enevældige Kontorer, spillede det ikke saa stor en Rolle, om forskellige Nationaliteter var blandet sammen indenfor det samme Monarki. Selv under saa indviklede Statsforhold, som hér var til Stede, kunde det gaa uden væsentlige Brydninger. Paa den indsnævrede Halvø Angel mødtes den danske og den tyske Plovmand fredeligt Side om Side. Det havde de gjort i Aarhundreder; det maatte de vel ogsaa kunne gøre i Fremtiden. Men i det Øjeblik, Folkene skulde til at deltage i Lovgivningsarbejdet gennem folkevalgte Repræsentanter, maatte der ganske naturligt opstaa nationale Brydninger og Vanskeligheder dér, hvor Nationaliteterne mødtes. Vi behøver i denne Henseende kun at minde om P. Hjort Lorezens Optræden i Slesvigs Stændersal. Tilmed spillede det nationale en langt større Rolle nu end tidligere. Man forstod, at vi var ikke Mennesker i al Almindelighed, men som Medlemmer af et bestemt Folk. Dér havde vi Rod, dér fra vor Verden gik.

Da Kant forfattede sit Skrift om den evige Fred, var det nationale Spørgsmaal ikke paa Dagsordenen. Det opstod først i det 19. Aarhundrede og ytrede sig i en Romantik, som indenfor de forskellige Lande kastede sig over Udforskningen af den saakaldte Folkesjæl og dyrkede denne som Bæreren af en ejendommelig Kultur. Endvidere aabenbarede den sig i den politiske Proccs, som satte ind efter Napoleonskrigene, og som gik ud paa Dannelser eller Nyordninger af Stater efter Afstamning og Sprog. Og i Aarhundredets sidste Halvdel gav den sig endelig til Kende i Betragtningen af Nationen eller Staten som en økonomisk Enhed, der burde stræbe efter Selvforsyning og Selvtilstrækkelighed i alle Forhold. Folkene har maaske aldrig været saa besat af denne Tanke som i Øjeblikket.

Under Navnet »Danmarks Riges Grundlov« var Juni- grundloven blevet stadfæstet; men man overlod til Frem- tiden at fortolke dette Navn nærmere. Da Danmarks Rige gik til Ejderen, var det naturligvis Meningen, Sles- vig skulde indbefattes under Grundloven, hvorimod Holsten og Lauenborg, der var tyske Landsdele og op- taget i det tyske Forbund, skulde have en fri Forfatning for sig. Disse Planer strandede imidlertid, idet Trears- krigen ikke bragte nogen Løsning paa de svævende Stridsspørgsmaal. Ved Freden i Berlin 1850 bestemtes det, at der skulde træffes nærmere Aftale mellem Dan- mark og de tyske Stormagters Regeringer om Hertug- dømmernes fremtidige Stilling til Danmark. Disse Af- taler fandt Sted i Løbet af 1851 og Begyndelsen af 1852. Vi lovede, at Slesvig ikke skulde blive knyttet nærmere til Danmark end til Holsten, og at der skulde indføres en stærk Helstatsforfatning. Hermed begyndte saa den langvarige Forfatningskamp, der egentlig først sluttede, da Christian d. Niende d. 28. Juli 1866 stad- fæstede »Danmarks Riges gennemsete Grundlov af 5. Juni 1849.«

Man stod altsaa efter Trearskrigen overfor den Op- gave at faa vedtaget en Forfatning, som paa én Gang kunde tilfredsstillende vore danske og tyske Statsborgere og samtidig gøre det muligt at overholde indgaaede Aftaler med andre Magter. Ingen dansk Statsmand magtede imid- lertid den Opgave. Den var da ogsaa paa Forhaand dømt til at maatte mislykkes. Men Forsøget maatte jo gøres. Og derfor svinger vi i Tiden 1848—63 fra Ejder- politik til Helstat og fra Helstat igen tilbage til Ejder. Og da saa Hall i 1863 huggede den gordiske Knude over og fik Rigsraadet til at vedtage Novemberforfat- ningen, hvorved Slesvig knyttedes til Danmark ved en fælles fri Forfatning (et Brud paa vore Aftaler), fik Bis- marck en kærkommen Anledning til at paaføre Dan- mark Krig.

Det skal indrømmes, det i Tiden efter Trearskrigen blev noget af en europæisk Nødvendighed at forsøge paa at faa Helstaten lappet sammen. Og da der saa samtidig gik en reaktionær Luftning hen over Europa, begyndte de gamle, konservative Helstatsmænd at løfte Hovedet og vejre en Chance for at føre Forfatningen tilbage til den faderlige Enevælde. Da derfor først Bluhme og derefter i April 1853 Juristen A. S. Ørsted kom til Magten, begyndte Forfatningskampen for Alvor.

Saa snart Ministeriet Ørsted traadte til, blev der for Rigsdagen forelagt et Lovforslag til Indskrænkning af Junigrundloven. Forslaget gik langt videre, end man havde anet, og angreb endog Grundlovens Bestemmelser om den almindelige Valgret. Det er forstaaeligt, at Forslaget vakte almindelig Harme. De Nationalliberale var meget forbitrede. I Virkeligheden er der dog ingen Tvivl om, at disses Forbitrelse nok saa meget skyldtes Ørstedes Helstatsplaner som hans Trusel om Indskrænkning af Junigrundlovens Rettigheder. Med Undtagelse af Monrad var de fleste af de nationalliberale Førere for længst blevet betænkelige ved den almindelige Valgret.

Bondevennerne, som hidtil i Spørgsmaalet om Helstaten og Tronfølgespørgsmaalet nærmest havde støttet Regeeringen, gik nu ogsaa over til Oppositionen. Hér var der ingen Tvivl om, at Stillingen dikteredes af Hensynet til den almindelige Valgret. Det var kun mærkeligt, Bondevennerne ikke kunde se, at Helstat og Frihed ikke kunde forenes.

Da Ørsted nu flere Gange under Debatterne om denne Sag lod sig forlyde med, at Kongen — uden Rigsdagens Samtykke — kunde foretage den fornødne Indskrænkning af Grundloven, endte det med, at Rigsdagen i Marts 1854 vedtog at indsende til Kongen en Adresse, hvori man udtrykte den dybeste Mistillid til Ministeriet Ørsted. Ministeriet svarede med at sende Rigsdagen

hjem og afskedige en Del af de Embedsmænd, der som Rigsdagsmænd havde været med til at stemme for Mis-
tillidsadressen. Blandt de afskedigede var Oberstløjtnant
Andræ, Generalauditør Hall og Biskop Monrad. Og
der blev samtidig rejst ikke mindre end 39 Sagsanlæg
mod de oppositionelle Blade.

Mange af de Embedsmænd, som havde Sæde i Rigs-
dagen, blev saa dybt rystede over disse Begivenheder,
at 21 af dem i Løbet af Sommeren nedlagde deres
Mandater for ikke at risikere at miste deres Embeder.
Blandt dem var ogsaa Veringekredsens daværende Fol-
ketingsmand, Postmester Thomsen fra Assens. Det skete
d. 6. August 1854.

Nu henvendte man sig atter til Cornelius Petersen og
bad ham indtrængende om at stille sig. Han modtog
Opfordringen. Og ved Suppleringsvalget d. 14. Septbr.
s. A. valgtes han som eneste Kandidat, ved Kaaring.

I den grundlovgivende Rigsforsamling havde han i Al-
mindelighed stemt sammen med Bondevennerne. I Spørgs-
maalet om Helstaten var han nærmest enig med de Natio-
nalliberale og havde i 1853 to Gange ladet sig opstille
i Nyborg Kredsen mod Bondevennernes Kandidat, Bog-
binder Gomard, dog uden at opnaa Valg.

Det første Valg afholdtes d. 26. Februar, det andet
d. 27. Maj. Til begge Valgene havde han modtaget
omtrent enslydende Opfordringer fra Nyborg By og
Landsognene.

Den første Opfordring fra Nyborg er dateret d. 19.
Februar — altsaa kun 7 Dage før Valget — og lyder
saaledes:

»Til Hr. Aamtsraadsmedlem

Cornelius Petersen, Gaardmand i Davinde.

Baade under Rigsdagen og nu, da Folketinget opløstes,
var det ikke uden Bekymring, at Svendborg Amts 1.
Distrikt saa, at det havde sendt en Rigsdagsmand til

Danmarks Folkeraad, der alt i Forvejen havde givet sin Stemme til et af Partierne, uden at han vidste, hvilke for Landets Velfærd vigtige Sager han maatte give sin lovede Stemme til. Danmarks Stilling kræver for Øjeblikket fremfor alt selvstændige, uhildede, kloge og dygtige Mænd til at træde ind i Folkeraadet. De, Hr. Cornelius Petersen, er — skønt De er bosiddende i et andet Distrikt — i hele Distriktet hér erkendt for at være en Mand, der besidder de Egenskaber, som Nationen fordrer hos en Rigsdagsmand, og undertegnede Nyborg Borgere opfordrer Dem herved saa meget mere til at stille Dem som Rigsdagsmand, ikke alene fordi vi ogsaa véd, at en Opfordring allerede fra Landdistriktet er udgaaet til Dem om at stille Dem. Der er os intet kærere end at kunne være enige med Landdistriktet, og vi attraa kun at maatte være saa heldige at kunne sende en Mand til Folketinget, der er besjælet af Fædrelandssind og med sin bedste Vilje og efter sit modneste Overlæg vil stræbe at opnaa, hvad der tjener Fædrelandet til Bedste. Vi ønske det danske Riges selvstændige Bestaaen nu og i de kommende Tider. Vi véd, at De efter Deres retsindige Tænkemaade og efter Deres allerede i offentlige Anliggender prøvede Dygtighed vil være ikke blot Distriktets, men ogsaa Danmarks og Danskhedens Talsmand i den kommende Rigsdag. Vi er overtydede om, at De vil anvende Deres bedste Kræfter for at værne om vor Frihed, og at De vil vide at stemme for, hvad der geraader Fædrelandet til Ære, Held og Lykke. Vi binde Dem ikke til nogen forudfattet Mening; vort Valg er grundet paa Tillid til Dem, og idet De imødekommer vor Opfordring, kunne vi forsikre Dem om, at vi med Rolighed og med en god Borgers Følelse af at have opfyldt vor Forpligtelse mod Konge og Fædreland ville overlade til Dem selv at vælge det Parti, som Ære og Pligt byder den selvstændige Mand at følge. Vi sender Dem vor bedste Tak, dersom De vil modtage vor Opfordring, og det vil glæde os saa meget mere, som Deres Valg mulig kunde bringe en Overensstemmelse mellem Landdistriktet og Købstaden, hvilket ingen ønsker mere end Nyborg By, og saaledes virke til den Samdrægtighed, der tillige med Kærlighed til Konge og Fædreland er Folkets bedste Styrke.

Opfordringen var underskrevet af 262 Nyborg Borgere, blandt dem Borgerrepræsentationens Formand, C. H. Schalburg og 6 andre Borgerrepræsentanter: Chr. Jensen, J. A. Beck, S. Madsen, N. Hansen, Joh. Kruise og Winckler. Endvidere finder vi blandt Underskriverne en Del gamle kendte Navne fra Nyborg, som Olivarius, Koppel, Thuesen, Rademacher og. fl.

Gomard valgtes imidlertid med 621 Stemmer. Cornelius Petersen fik 529.

Mandag d. 28. Februar har »Nyborg Avis« en ret udførlig Omtale af Valget. Bladet skriver, at »Cornelius Petersen tiltrak sig straks hele Forsamlingens Opmærksomhed ved sit klare, besindige og værdige Foredrag.«

Iøvrigt klager Bladet ogsaa over, at Valgbestyrelsens Formand, Byfoged og Justitsraad Bierfreund, ledede Valget paa en alt andet end upartisk Maade, idet han — umiddelbart før dette skulde tage sin Begyndelse —, tog Ordet og »tilraadede Borgerne af Nyborg, som han havde levet sammen med i saa mange Aar, saavel som den hæderlige Bondestand, at stemme efter de ministerielle Ønsker«. Dette bevirkede — efter Bladets Skøn —, at Gomard blev valgt ved den skriftlige Afstemning, skønt Cornelius Petersen havde faaet de fleste Stemmer ved Kaaringen. 3 af Valgbestyrelsens Medlemmer protesterede imod Formandens Færd som »en ulovmedholdelig Indvirkning paa Valget, umiddelbart før dette skulde gaa for sig.« Og den fornødne Reservation blev af de protesterende efter Valghandlingens Slutning tilført Protokollen for Valgforhandlingen.

I samme Nummer skriver Nyborg Bladet: »Valgdagen, den med saa megen Spænding imødesete Dag, er til Ende. Den sejrende Kandidat hviler, ikke paa sine Laurbær, men efter de uhyre Anstrengelser, hvormed han har maattet arbejde i de forløbne 6 Uger for at sikre sig Stemmerne paa den skæbnsvangre Dag. Han

hviler, og iblandt de Gerninger, som skulde følge ham efter, vil det være Synd ikke at forunde ham den Trøst om sin Dygtighed, som han kan drage af den Sandhed, at han fik 93 (92)*) Stemmer flere end den, som stillede sig imod ham. Den besejrede Kandidat er vendt hjem til sin Arne og sin stille, hæderlige Færd, hvilken kun Kærlighed til Konge og det kære Fædreland og oprigtige Venners Tilskyndelse har kunnet overtale ham til at forlade for i disse for Fædrelandet saa uhyggelige Dage at tilbyde det sin Tjeneste paa den danske Rigsdag. Han er vendt hjem igen til sin daglige Dont, vi tør dristig paastaa det, efterladende et hæderligt Billede af en gæv og dansk Bondemand, der vilde have kunnet hævde sin Plads paa den danske Rigsdag med Ære«.

Naar nogle har ment, at Cornelius Petersen paa det Tidspunkt brød med Bondevennerne og fra nu af og indtil 1865 nærmest sluttede sig til de Nationalliberale, er dette ikke rigtigt. Han sluttede sig aldrig til de Nationalliberale og havde vist ikke megen Sympati for Embedsmændene. Kun Monrad saa han i en Aarrække op til. Men denne kunde man heller ikke helt regne til de Nationalliberale. Cornelius Petersen stemte i flere Spørgsmaal sammen med dem. Men noget saadant var ganske naturligt i de Tider, hvor Partidisciplinen ikke haandhævedes saa strengt, som det senere blev Tilfældet. Den almindelige Form for politisk Arbejde blev jo efterhaanden saadan, at det var Førerne, som inde bag Kulisserne handlede og kæmpede med de andre Partiers Førere og derefter bestemte, hvordan de menige Medlemmer havde at forholde sig, naar Forslagene kom frem i Rigsdagssalen.

Det var ikke i 1853, og det var ikke i Spørgsmaalet om Helstaten, Cornelius Petersen brød med Bondevennerne. Brudet skete først senere. Og Aarsagen var, at man nu vilde indføre en strengere Partidisciplin. Da

*) C. P. C.

man forlangte, Medlemmerne skulde binde sig ved Afstemningerne, erklærede Cornelius Petersen, at det kunde han for sit Vedkommende ikke gaa med til. Han havde som Rigsdagsmand aflagt Ed paa Grundloven, og i Følge dennes Paragraf 60 maatte han kun lade sig binde af sin Overbevisning og ikke af nogen som helst anden Forskrift. Det maa have gaaet ret livligt til, da

Davinde Vandmølle.

man forhandlede om dette Spørgsmaal. Man laasede nemlig Dørene og gemte Cornelius Petersens Hat, for at han ikke skulde slippe fra dem. Hér stod han imidlertid urokkelig fast.

Naar man læser Cornelius Petersens Breve til Hjemmet og andres Vidnesbyrd om ham, faar man Indtryk af, han var en blid og elskelig Natur, i Besiddelse af en næsten overdreven Hensynsfuldhed overfor andre. I en af de Nekrologer, som blev skrevet efter hans Død, hedder det da ogsaa: »Hans milde og bløde Sind gjorde ham altid villig til at søge mindelig Overenskomst under Partiernes Sammenstød.« Det var den ene Side af

hans Natur. Den anden aabenbarede, at han var i Besiddelse af en udpræget Selvstændighedsfølelse. Han gik den Vej, han efter moden Overvejelse fandt, han maatte gaa, selv om han derved kom i Modstrid med tidligere Meningsfæller.

Fra 1854 havde han altsaa atter Sæde i Rigsdagen.

Og Aarene 1854—64 var sikkert for Cornelius Petersen som for Folket i sin Helhed lykkelige og gode Aar. Han elskede sit Hjem og den lille venlige, fynske Landsby, hvor han havde Rod, og hvorfra hans Verden gik. Han længtes efter det alt sammen, naar han sad der inde i København. Og naar der gik Bud til Hjemmet, var der altid en Hilsen med til de Davinde Bygmænd, ligesom disse ogsaa sendte Genhilsen og betragtede ham som en god Ven og Raadgiver.

Et levende Indtryk af Cornelius Petersen selv og Forholdet mellem ham og Hjemmet i Davinde faar man gennem de mange Breve, han i Aarenes Løb skrev hjem fra Rigsdagen. — Hér gengives en Række af dem, andre vil findes dér, hvor de naturligt knytter sig til det fortalte.

21. Februar 1855.

». . . Det kniber desværre haardt for de mange fattige Mennesker hér inde i den strenge Vinter. Der gøres meget for at lindre Nøden. Rigsdagsmændene faar mange Besøg og Henvendelser om Hjælp. Der kommer ogsaa saa mange fordrukne og forfaldne Subjekter, som vi umuligt kan have den samme Medlidenhed med, som naar vi træffer de retskafne Fattige. Og dog er det jo saadan, at vi Mennesker kan ikke overse, hvad der er Aarsag, og hvad der er Virkning: om Drukkenskaben skyldes Fattigdom, eller Fattigdommen er en Følge af Drikfældigheden.

N. Andersen, A. Larsen, J. Jensen*) og jeg har ellers talt saa meget om at faa vore Koner her ind til København en Tur, og at det dog vist vilde glæde dem at se

*) Landstingsmand N. Andersen, Dalumgaard, (død samme Dag som Cornelius Petersen) og Folketingsmændene A. Larsen, Gamborg og J. Jensen, Trunderup.

og høre adskilligt, som for dem er fremmed. Men vi maa nøjes med at tale om det; thi med saadan en Vinter tør vi slet ikke bede vore kære Koner om at begive sig ud paa en saadan Rejse. Jeg fik Brev fra Slesvig i Gaar; det medfølger hér, at I kan læse det . . .«

30. Marts 1855.

». . . Nu har vi faaet sikker Underretning om, at vi slipper ikke herfra førend Mandag. Kongen har nemlig indbudt Rigsdagen til Taffels til paa Søndag, og saa faar vi et Møde efter.

Jeg har taget Billet til Mandag Aften og venter altsaa, om Gud vil, at komme til Nyborg om Tirsdagen, hvis der ikke er noget særligt i Vejen med Overfarten. Der er stor Sandsynlighed for, at J. Jørgensen og J. Jensen kommer med mig hjem. I hvert Fald maa I tage Agestolen med i Vognen, naar I kører til Nyborg. Men skulde I nu høre noget om, at Overfarten over Bæltet bliver for vanskelig, skal I slet ikke køre derud; thi I kan da let faa en Dags Ophold, og saa maa jeg helst leje Vogn, naar vi kommer over . . .«

11. Februar 1856.

». . . Efter Løfte skal jeg straks underrette Eder om, hvordan Rejsen gik, og hvordan jeg befinder mig ovenpaa samme. Vi kom jo sent fra Nyborg; men Overfarten gik meget heldig, og jeg sad hele Tiden nede og talte med vor gode Ven, Pastor Birkedal, som ogsaa rejste hér ind. Til Roskilde kom vi ikke førend Kl. 5 om Morgen, og der kunde altsaa ikke være Tale om at gaa i Seng, da vi igen skulde rejse Kl. 7.

Men nu efter min Samtale med Birkedal kan jeg fortælle Eder, at det Rygte, som har gaaet paa Fyn, at han vilde søge et Kald i Sjælland, passer ikke. Jeg kan altsaa glæde hans mange fynske Venner med at sige dem, at det ikke er Tilfældet; han kan endnu ikke rejse fra Ryslinge . . .«

1. Oktober 1857.

». . . Vi var i Gaar i Kirke førend Rigsdagens Aabning, og gamle Grundtvig prædikede over de Ord:

»Herren vor Dommer, vor Lovgiver og vor Konge, han skal frelse os!« Salmerne, der blev sunget, var alle af hans egen Bog. Saa vi har da faaet nogen kirkelig Frihed, naar vi betænker, at ved Tusindaarsfesten for Ansgar blev det Grundtvig forbudt at synge den dejlige Salme: »Den signede Dag med Fryd vi ser . . .«

Vor gode Ven J. Jørgensen er ved Kongens Rejse i Jylland blevet Dannebrogsmænd. Det er rimeligvis Amtsmænd Lehmann, som har gjort Kongen opmærksom paa ham. Og det er vist, at det er et ædelt dansk Bryst at hænge Korset paa . . .«

1. November 1858.

». . . Jeg skrev i mit forrige Brev om Forslaget til et Kirkeraad. Jeg kom i Mandags Aftes til at udtale mig og var Gud ske Lov ganske heldig. I véd jo nok, jeg er lidt varm, naar jeg faar fat i saadanne Sager. Monrad fik Ordet efter mig; han talte for et Kirkeraad, jeg imod. Han maatte dog sige, at det inderlig havde glædet ham at høre paa mig. Men, sagde han, jeg havde jo netop vist, at der var Lægmænd i Danmark, som med Dygtighed og Kraft kunde i et Kirkeraad udtale sig overfor enhver Modstand. Der blev raabt fra forskellige Sider: »Ja, men De kan ikke indestaa for, at saadanne Folk bliver valgt.« — Det var en meget interessant Forhandling, og hvad der var det bedste, var det, at vi sejrede. Forslaget faldt . . .«

29. November 1858.

». . . I Gaar var det saa første Søndag i Advent. Det var en herlig Dag. Jeg var i Kirke to Gange og hørte Grundtvig og Boisen, og om Aftenen ved et Møde hørte jeg Fenger. Jeg bliver jo lidt forvænt i den Henseende hér inde, især m. H. t. den yndige Lovsang. Men I skal desuagtet ikke være bange for, at jeg skal blive her en Dag længere, end nødvendigt er; thi det vil aldrig blive anderledes for mig, end at jeg altid inderlig længes efter at blive forenet med dig, min elskelige Kone og vore kære Børn, der hjemme i den gamle Gaard i Davinde. Og indtil det Øjeblik kan ske, kan jeg ikke andet end bede den kære Gud holde sin beskærmende Haand over Eder alle . . .«

13. December 1858.

»... I Fredags Aftes var der en smuk Bryllupsfest i Vartov Kirke. Det var nemlig en af Grundtvigs egne Sønner, som blev viet til en Frk. Bloch, en Broderdatter af Provsten i Kerteminde. Den Gamle viede dem selv. Han var dybt bevæget og satte ogsaa det unge Par i stor Bevægelse, saa da de knælede ned ved Alteret, faldt Brudens Hoved ind paa Brudgommens Skulder, og de fine Tørklæder maatte næsten hele Tiden op til Øjnene paa dem begge. Det tog ogsaa den store Forsamling; thi det er vist, at hér er en Menighed, der elsker hverandre som ingen andre Steder i Danmark. Til Slut blev der sunget — uden Orgelspil — den dejlige Sang: »Det er saa yndigt at følges ad for to, som gerne vil sammen være«. Og I kan være forvisset om, at hér inde kan de synge. — Birkedal skal jeg hilse fra, han var med til Brylluppet...«

14. Oktober 1861.

»... Det har været mig en forunderlig Glæde at erfare, at den kære Termansen m. H. t. Regeringens Politik staar paa samme Standpunkt som jeg, ligesom ogsaa Høgsbro — Læreren ved Rødding Højskole. Jeg havde nemlig frygtet, at jeg vilde faa en lignende Kamp at bestaa med Vennerne hér inde, som jeg jo havde det med nogle af vore Venner der hjemme. Og i et Møde i Fredags Aftes med adskillige af de gode Københavnerne kom det da ogsaa med Kraft frem i samme Retning. Hvordan jeg stod, vidste de jo, men havde næppe troet, at de andre stod paa min Side.

I Gaar var jeg bedt til at spise til Middag hos en af vore store Mænd hér inde — en Grosserer Puggaard. Jeg vidste jo ikke, hvem der skulde med, førend jeg saa det; men det var et ganske mærkeligt Selskab. Der var vor Formand, en Provst, en Major, to Herremænd og to Bønder, nemlig Termansen og jeg! Minister Lehmann skulde ogsaa have været med, men kunde ikke komme. Han har været gift med Grossererens Datter; men hun er død.

Vi havde en fornøjelig Aften og en god Samtale om mange alvorlige Spørgsmaal...«

11. November 1861.

». . . Jeg har — engang jeg traf sammen med Kold i Odense, førend jeg rejste — lovet ham et Læs Langhalm. Og jeg har i Dag faaet Brev fra ham, at han nu kunde bruge det. Saa Peter kommer nu til at køre der hen med et Læs en af de første Dage. Det er imellem Hjaløse og Hunderup ved den ny Landevej, at han bygger. Den nærmeste Vej er ad Allerup forbi Lindved og efter Hjaløse. Men skulde Byvejene være meget opkørte, saa kommer han til at køre ad Odensevejen og Hunderup og saa passe ikke at komme for sent af Sted om Morgen. Om 6 Traver er for meget til Vognen, véd jeg ikke bestemt. Maaske 5 er nok; men han skal jo have et godt Læs . . .«

17. November 1861.

». . . Nu har du da faaet Johanne hjem igen. Jeg kan godt tænke mig, at du ogsaa havde begyndt at længes efter hende. Hun har jo set og oplevet meget her inde, som for hende var nyt. Men aller mest glad var hun dog, naar jeg om Aftenen tog hende med paa Besøg hos mine Venner, og hun kunde faa Lov til at lytte til vore Samtaler.

Din lille Mand kom saa ikke med hjem endnu, skønt du vist vilde have været glad ved det ogsaa. Ja, jeg har det paa Følelsen, det kan ikke være anderledes og skal — saa længe vi lever i Længselens og Trængselens Tid —, med Guds Hjælp heller aldrig blive anderledes. — Tiden glider, og vi har nu ikke saa længe til Julen, saa er det vort Haab med hjerteligt Haandslag og kærligt Favntag at mødes, vi, som Vorherre har forundt den Naade, at vi tør sige til hinanden, som sandt er, at om end alt andet ældes for os og taber mer og mer sin Glans, saa er den ægteskabelige Kærlighed ikke bleven gammel, men har bevaret sin ungdommelige Ynde ligesaa velsignet, som da vi første Gang gav hinanden vor Tro der nede i den lille yndige Hudevad By, som næst efter Davinde er mig det kæreste Sted paa Jorden.

Men vi fornemmer det jo nok — baade du og jeg, at det begynder saa smaat at glide fremad med os. Det

kan ogsaa blive godt, naar blot Enden maa blive god.
Og saa godt vi kan, vil vi da istemme:

»Saa graaner da kun, I gule Haar,
og kølnes, Sommerdage!
Ydmyger os kun, I Efteraar!
I skal os vel behage;
thi mens det gamle tæres hen,
da blomstrer Nyt der op igen,
som vinde kan og vare.

Lad visne da kun som Græs og Løv,
affalde som Blomsterblade
al Herlighed, som oprandt af Støv
og glimred paa Gyngestade!
Ved Livets Flod, i Korsets Læ,
med Blomst og Frugt staar Livets Træ
midt i Guds Paradiset.«

Jeg har ellers lige været i Kirke og sang dér saa godt, jeg kunde: »Løft op dit Hoved, al Kristenhed«. Nu sidder jeg her hjemme hos mig selv og har det lunt og godt, mens Sneen fyger uden for, og Kanefarten er i rask Gang gennem Gaderne . . .«

20. Oktober 1862.

». . . I Stedet for at komme til Bryllup, kommer jeg til en af Dagene at rejse til Begravelse. Rasmus Ottesen*) er død og skal begraves paa Torsdag. Hans Enke har skrevet til Termansen og mig og bedt os om endelig at komme der ud. Og uagtet det er en lang Tur, som slet ikke vil koste saa lidt, saa har vi dog bestemt os til at rejse. Der kommer ellers Sager for paa Rigsdagen, som vi gerne skulde overvære. Men det faar nu være. Hun skriver nemlig ogsaa, der er noget, hun meget gerne vil tale med os om . . .«

27. Oktober 1862.

». . . Jeg var saa ude at følge Rasmus Ottesen til Graven tillige med Termansen og to Københavnerne af Ottesens Venner. Vi kørte der ud om Onsdagen og

*) R. Ottesen var Kanalfoged ved Esrom Kanal fra 1854 til sin Død 1862.

kom hjem om Fredagen. Det regnede en Del; men det skadede os ikke meget, da vi kørte i lukket Vogn. Dog fik vi en Byge, da vi kørte til Kirke, som vi maatte fornemme paa Grund af, at de dér har den Skik, at da vi naaede Byen, stod alle af Vognene og fulgte efter Kisten – en meget smuk Skik.

Vist er det, vi har ikke fortrudt, at vi rejste der ud. Jeg har da nu først en kærlig Hilsen til dig. Hun vidste, sagde hun, at du kunde forstaa og dele hendes store Tab og dybe Sorg. Det var noget, som hun og hendes Mand saa tit havde talt om, at de vidste ingen, de saaledes kunde sammenligne deres ægteskabelige Forbindelse med som vor. Og jeg erindrer nu ogsaa meget godt, at Ottesen mere end een Gang tidligere har sagt dette ligefrem til mig. Og Gud ske Lov, min Pige, at vi i vore Hjerter kan sige ja dertil. R. Ottesen har ligget syg i omtrent 3 Maaneder. Det var en Mavesygdom, der blev til Kræft, saa Doktoren havde sagt ham, at Sygdommen ikke kunde læges, men at Døden maatte komme. Han var rolig og stille og ventede paa Guds Time. Og særdeles smertelig mente de dog ikke, at Sygdommen havde været uden nogle faa Dage. Det var meget mærkeligt, at et Kvarter før han døde, kom der et Brev til ham fra Jens Corneliussen. Og I véd jo nok, at han kan skrive Breve. Den ældste Søn gik hen til Sengen og sagde: »Far, her er kommet Brev fra Jens Corneliussen, vil du høre det?« – »Ja, det vil jeg gerne«, svarede han stille. Og da Sønnen havde læst det, sagde han: »Tak, det var godt!« Han bad da Sønnen om at sætte sig paa Sengen. Og saa sagde han blot de Ord: »Nu skal I have inderlig Tak alle sammen for al jer Kærlighed«. Dermed lukkede han Øjnene og sov stille ind.

»Fred er Kirkens Velkomstord
og Farvel paa denne Jord;
i vor Daab det til os lød,
skal genlyde i vor Død.
Fred med Eder, Herrens Fred,
nu og i al Evighed.«

Ja, det ønsker jeg Eder alle der hjemme i Jesu Navn! . . .«

18. Januar 1864.

». . . En af Mads Knudsens Sønner paa Højby Mark (han er gift med Niels Pedersens Datter) har jeg haft Besøg af i de sidste Dage. Og jeg maatte saa i Aftes gaa med ham til Stillingskommissionen, hvor han gjorde Akkord om at stille en Mand for sig, som han skulde betale 1400 Rd. Det er mange Penge, og den Slags skal de nok lade være at befatte sig med, som ikke har gode Hjælpere. Jeg vil dog ikke gerne have mange af den Slags Besøg, da jeg ikke synes om det.

Vi var saa i Torsdags til Taffels hos vor ny Konge. Det gik meget godt; men vi var alle — som naturligt er — grebet af Tidens store Alvor. En af Hoffets Damer forærede mig et kønt lille Dannebrogflag til min Danekvinde. Jeg skal nok tage det med, naar jeg kommer hjem . . .«

Cornelius Petersen var et virksomt Medlem i Lovgivningsarbejdet, hvor han blev brugt meget i Udvalg, dels om Kommunal- og Landboforhold, men særlig i Kirke- og Skolespørgsmaal. Hans Vennekreds paa Rigsdagen hørte til Tingets bedste Mænd. Og han levede med i det rige aandelige Liv omkring Grundtvig og Vartov.

Saa kom 1864. Da brast der sikkert et og andet for ham som for de fleste andre.

Hans Udtalelser herom er knappe. —

15. Februar 1864.

». . . Her var stor Uro hér inde efter Kongens og Monrads Hjemkomst fra Slesvig. Men Monrads alvorlige Tale i Rigsdagen greb os alle dybt . . .

Af Aviserne vil I om nogle Dage faa at se, at jeg stiller mig til Rigsraadet. Jeg har været noget i Tvivl om, hvad jeg skulde gøre; men de fleste er enige om, at vi i dette særdeles vanskelige Øjeblik ikke bør undslaa os, men tilbyde vor Tjeneste og saa naturligvis overlade til Vælgerne, om de vil have os eller ej. Da Valget skal være d. 5. Marts, kommer jeg hjem nogle

Dage til den Tid. Nu skal jeg af Sted til Udvalgmøde, saa I faar nøjes med det denne Gang . . .«

Fra en Maaned senere stammer følgende Brev.

13. Marts 1864.

». . . Klokken er hen imod 10, og jeg burde egentlig gaa til Ro. Men jeg er lige kommet hjem fra et Mid- dagsselskab hos Hans Excellence Monrad. Og skønt jeg jo altid føler mig ganske vel efter et saadant Gilde, da jeg ikke fristes til hverken at spise eller drikke for meget, saa er det alligevel noget, som jeg ikke er saa vant til, saa jeg har gerne maattet ligge en Tid og spekulere paa Slægt og Venner og meget andet, som kan komme til mig i Nattens Stilhed.

Da jeg nu vidste, at jeg ikke kunde sove, bestemte jeg mig til med det samme at fortælle jer lidt om den Monradske Familie. — Da vi kom, og Monrad præsen- terede os for sin Frue og nævnte vore Navne, sagde hun: »Ja, Cornelius Petersen, Dem har jeg jo aldrig talt med før; men alligevel har jeg kendt Dem godt i mange Aar. Monrad har saa tit talt om Dem, og nu skal De i Aften have vor Datter til Bords«. Det var jo en meget smuk Velkomsthilsen fra Fruen. Og det er sikkert, at vi følte, vi var velkomne i det gode Hjem. Da jeg nu sad dér ved Bordet ved Siden af den unge 17 aarige Pige, sagde hun til mig, at hun vilde saa gerne med i Krigen, naar det bare kunde gaa an. Og hun spurgte mig i sin barnlige Uskyldighed, om jeg ikke vilde med. Jeg svarede hende, at hvis vi begge to kunde faa den Tro, at vi kunde bidrage noget særligt til Danmarks Frelse ved at gaa med, saa gik vi begge. »Men den Tro faar vi vel næppe«, sagde jeg. »Jeg er for gammel, og De er for ung og desuden egentlig ikke skabt til den Gerning. Men vi kæmper med begge to saa godt, vi kan, naar vi aldrig glemmer i vore Bønner til Vor- herre at bede ham holde sin stærke Haand over vort Land og vort Folk«. Den elskelige Pige blev saamænd helt bevæget og stille en lille Tid.

Vi talte naturligvis mest om den ulykkelige Krig. Men vi fik ogsaa en lille, fortrolig Samtale om Grundt-

vig, Birkedal m. fl., og hvad der var det bedste: om Vorherre og hans Naades Gerning iblandt os.

Da jeg bød Godnat, sagde Fruen: »Ja, det er forunderligt, saa snart Folk kan blive kendt, naar de blot deler det bedste af alt sammen«.

Du faar nu, min elskede Kone, modtage min hjerteligste Lykønskning til din 55 aarige Fødselsdag d. 18. ds. Fødselsdagsgaven skal du faa, naar jeg nu snart kommer hjem. Og saa ønsker jeg dig da hermed Guds Fred i Jesu Navn! . . .«

Man har sagt, at den Slægt, Nederlagets Børn, som oplevede Dannevirkes Rømning og Dybbøls Fald, forvandt det aldrig. Der var et andet Nederlag, den heller aldrig forvandt. Det var det, den oplevede i sit eget Sind, da de romantiske Drømme om Danmarks Uovervindelighed brast for Virkelighedens haarde Blæst, og Meninger og Anskuelser maatte tages op til kritisk Revision.

I vort Nederlag udadtil erkendte Cornelius Petersen Virkeligheden, hvorfor han i Modsætning til f. Eks. Monrad, Birkedal og Termansen maatte sige ja til Freden.

Fra de bevægede Dage skrev Termansen i et Brev til sin Hustru, dateret d. 6. November 1864:

» . . . I Aftes Kl. 7 samledes Tinget inden for lukkede Døre for at forhandle som Udvalg. Det var i flere Henseender et alvorligt og betydningsfuldt Møde. Det begyndte med, at flere Medlemmer udtalte sig i Enkeltheder om den ulykkelige Fredstraktat; men snart gik det over til Drøftelse af det store Spørgsmaal om ja eller nej. Der udspandt sig nu en alvorlig Forpostfægtning, der baade klarede Sindenes Stemning og meget m. H. t. vor indre Stilling, hvorledes den er trykket af og præget med Forsagthed. Paa den ene Side, for Samtykket, kæmpede Klein, Mourier-Petersen, Qvistgaard, Hall, Fallesen, Cornelius Petersen o. fl. Paa den anden Side Birkedal, Barfod, Hother Hage og jeg og tildels Monrad og Steenstrup.

I Aftes har vi haft et Møde hos os i vor Bolig . . . af alle dem, der nærmest hører sammen: Birkedal, Barfod, Hother Hage, Pastor Strøm, P. Nielsen (Lykkesborg), F. Hammerich, Viborg, Røpstorff, Hasle, C. V. Nyholm, Krabbe, P. E. Olsen, Høgsbro, Cornelius Petersen, Dinesen, Pastor N. J. Jensen, Wøller, Jens Jørgensen, Jens Jensen og jeg . . . Du vil se, at vor Kreds er forholdsvis lille, og selv i den viste sig ved de dybt bevægede, alvorlige og hjertelige Udtalelser, der faldt, at ogsaa hér var Tankerne og Synet adskillige. I Morgen skal vi samles paany for at berede os til de offentlige og sidste Forhandlinger og Afstemningen. Denne vil saa finde Sted Tirsdag eller Onsdag. Snart ruller Terningen! Og Danmarks Dødsdom underskrives af Folket selv – med Blød . . . !*)

Afstemningen fandt Sted i Rigsraadet d. 9. November. Dagen efter, altsaa d. 10. November, skriver Cornelius Petersen om disse Dages alvorlige Begivenheder:

» . . . I Gaar havde vi saa det sidste Møde, hvor vi med 75 Stemmer mod 20 vedtog at slutte Fred med vore Fjender. I de mange Aar, jeg nu har været hér inde, har jeg ikke oplevet saa bevægede Dage som de sidste. Da Monrad og Termansen talte, kunde jeg næppe holde Taarerne tilbage, hvorimod Birkedal slet ikke kunde tale mig til Hjerte denne Gang.

Men jeg maatte efter en nøje Prøvelse for Samvittighedens Domstol sige ja til Freden. Thi naar jeg spurgte mig selv, om vi med et heldigt Udfald for Øje kunde fortsætte Krigen, da maatte Svaret blive nej. Og naar jeg spurgte Monrad og andre, om vi kunde vente Hjælp fra andre Magter, hvis vi fortsatte, lød Svaret, at det var der vist ikke megen Sandsynlighed for. Naar Stillingen var saaledes, kunde jeg for mit Vedkommende ikke forsvare at fortsætte, selv om nogle af mine Venner siger, vi er ikke overvundne endnu.

Nu længes jeg meget efter at komme hjem for at faa en tiltrængt Hvile; thi de sidste Dages Begivenheder har taget paa Kræfterne. Naar vi ikke havde Møde,

*) Jørgen Nielsen: N. J. Termansen.

hvilket vi næsten altid havde, saa samledes vi nogle Venner for at raadslaa og trøste hverandre.

Det er tungt at vide, at vi nu skal miste Slesvig, og at vor kære Familie nu skal ind under Prøjsen. Og jeg kan nu ikke lade være at tænke paa, om vore Udsendinge i London dog ikke kunde have faaet en Grænse, som vi kunde have taget imod; thi det var dog det, som baade Grundtvig og andre var inde paa allerede i 1848, at vi maatte have en Deling af Slesvig efter Nationaliteten . . .»

Naar Cornelius Petersen hér nævner Grundtvigs Stilling til Delingstanken i 1848, tænker han formodentlig paa den Tale, Grundtvig holdt d. 14. Marts i den slesvigske Hjælpeforening, hvori han udtalte, at »Danmarks Grænse i det aller højeste kun naar saa vidt, som man taler Dansk, og i Grunden ikke længere, end man vil blive ved at tale Dansk, altsaa til et Sted, man véd ikke hvor, midt inde i Hertugdømmet Slesvig«.

Med 1864 endte den Kamp, som nu i saa mange Aar var blevet ført for at bevare Sønderjylland for Danmark. Helstatspolitikken havde vist sig umulig, Ejderpolitikken var glippet, og en Deling af det omstridte Land havde man ikke villet gaa ind paa. Først 1920 — efter Verdenskrigens Afslutning — kom den Deling, vi skulde have haft i 1848, og som vi efter al Sandsynlighed kunde have faaet endnu i 1864, om vore Statsmænd havde været smidige nok.

Feststemningen fra 1920 er nu blevet afløst af Hverdagens graa Virkelighed. Vi har opdaget, at 56 Aars prøjsisk Styre er ikke gaaet sporløst hen over Sønderjylland. Og det nytter lidet at hævde, at Statsgrænsen ligger fast, hvis Folkegrænsen er vigende. Det er den sidste, som i det lange Løb faar Betydning for Danmarks fremtidige Stilling til vor sydlige Nabo.

Det Rigsraad, som blev tilvejebragt ved November-

forfatningen 1863, var udgaaet fra de samme Valgkredse — dets Folketing endog af det samme Vælgerkorps — som Rigsdagens. Og henved 100 af de daværende Folkerepræsentanter var Dobbeltgængere, d. v. s. Medlemmer af baade Rigsraadet og Rigsdagen. Blandt dem var ogsaa Cornelius Petersen.

Inden for Bondevennerne var man nu af den Opfattelse, at Rigsraadet uden videre skulde ophæves, og Junigrundloven træde i Kraft og gælde for alle Rigets Anliggender. Det vilde have været det naturligste. Og Cornelius Petersen støttede denne Tanke.

Ministeriet Bluhme, som havde overtaget Regeringen i Sommeren 1864, efter at Monrad var kørt fast, var imidlertid af den Askuelse, at dette Forhold ikke havde nogen retsgyldig Kraft. I denne Betragtning fandt Regeringen Støtte hos de Nationalliberale.

Som tidligere bemærket, var de fleste af dette Partis Medlemmer — med Undtagelse af Monrad — for længst begyndt at blive betænkelige ved Junigrundlovens udstrakte Valgret. Kunde Novemberforfatningen ikke opretholdes, ønskede de Nationalliberale et Landsting, til hvilket Valgretten var betinget af en vis aarlig Indtægt, saaledes at Embedsmændene og den mere velstillede Del af Borgerstanden fik en betydelig Indflydelse paa dets S sammensætning.

Samtidig begyndte Godsejerne i Rigsraadets Landsting med J. B. I. Estrup som Fører at kræve Grundbesiddelsen respekteret. Estrup fandt, at »Valgretten til et Førstekammer naturligst og sikrest lægges i Hænderne, i det mindste væsentligst paa Grundbesidderne paa Landet.«

Saa begyndte altsaa igen en langvarig og hidsig Forfatningskamp, under hvilken flere af de ledende Politikere vaklede frem og tilbage og snart vidste hverken ud eller ind.

Ved Valget til Rigsraadets Folketing d. 30. Maj 1865 troede Cornelius Petersen endnu paa, det vilde blive muligt at gennemføre den gamle Junigrundlov. Bondevennerne og Grundtvigianerne arbejdede Haand i Haand ved Valget. Cornelius Petersen blev naturligvis genvalgt, men havde denne Gang en Modkandidat i den nationalliberale Lærer, D. Hansen Meyer, fra Brændekilde, der fik 142 Stemmer. Cornelius Petersen fik 219 Stemmer. Der var kun liden Interesse blandt den almindelige Vælgerbefolkning for politiske Spørgsmaal. Folket var forsagt efter 64. Først paa et senere Tidspunkt skabtes der en offentlig Mening, som man maatte regne med og tage Hensyn til.

Saa kom det historiske Gilde paa Hotel Fønix, hvor Grev Frijs, I. A. Hansen og mange andre talte bevingede Ord om Sammenslutningen mellem Godsejerne og Bønderne. Da I. A. Hansen hér paa dette Stadium af Grundlovskampen indgik Alliance med Godsejerne, var Forudsætningen for Junigrundlovens Genindførelse i Virkeligheden bristet, om den nogensinde havde været til Stede. Jo mere man studerer den Tids udviklede politiske Forhold, jo mere kommer man til at tvivle derom.

Man insinuerede, at I. A. Hansen var »købt« af Grev Frijs for en betydelig Pengesum, ja, man nævnte endog et bestemt Beløb. Dette var dog vist nok urigtigt. Det, der fik ham til at foretage dette Skridt, var sikkert mere Had til de Nationalliberale end Kærlighed til Godsejerne. Naar galt endelig skulde være — og han ansaa det for absolut nødvendigt at gøre Indrømmelser m. H. t. Landstingets Sammensætning —, saa foretrak han hellere at give Jorddrotterne end Embedspartiet Hovedindflydelsen. Og kunde der have været tilvejebragt et varigt Samarbejde mellem de smaa Bønder i Folketinget og de store Bønder i Landstinget, var der vist nok den Gang ret god Mening i en saadan Politik. Forudsæt-

ningen brast for tidlig. Og det maa hér siges, at Mænd af det nationale Venstre ogsaa havde Skyld.

Det var vel nok en stiltiende Forudsætning, at I. A. Hansen skulde have været Medlem af Grev Frijs's Ministerium. Dette skete ikke. Der var mærkeligt nok dem, som mente, at det var Christen Aaberg og Cornelius Petersen, som særlig havde været virksomme for at forhindre dette. Det siger sig selv, at de havde ingen som helst Indflydelse paa det Spørgsmaal. Lensgreven til Frijsenborg, Danmarks største Jorddrot, raadførte sig selvfølgelig ikke med et Par almindelige Bønder — som tilmed ikke indtog nogen ledende Stilling indenfor Partierne —, om, hvem han skulde optage i sit Ministerium.

Fejlen — hvis det var en Fejl, hvilket nu slet ikke er sikkert —, kunde jo saa have været rettet, da Greven fra Holsteinborg d. 28. Maj 1870 afløste Grev Frijs. Denne venlige og fromme Greve fra »det hellige Land« var af Naturen en Forhandlingens og Overenskomstens Mand. Og det er vist rigtigt nok, at han ønskede I. A. Hansen, til hvem han stod i venskabeligt Forhold, ind i Kabinettet. Modstanden var imidlertid for stor fra de andre Godsejeres Side. Tiden var endnu ikke kommen for den jævne Almuesmand til at betræde de bonede Gulve, selv om den Almuesmand, der hér var Tale om, egentlig godt kunde ligne en ministeriel Embedsmand, ulastelig paaklædt, som han altid var, i sort Frakke og med Silkehat paa Hovedet. I en af de Biografier, som blev skrevet efter hans Død, hedder det, at han som Minde om sin Fortid altid gik med fint Fodtøj.*)

Som alt bemærket, var Cornelius Petersen oprindelig en varm Ven af den uforandrede Junigrundlov — selvfølgelig, kan man vel godt sige. Det kom da ogsaa tydeligt frem i den Tale, hvormed han motiverede sin Afstemning. Nu stod han imidlertid overfor det samme Valg som paa den grundlovgivende Rigsdag i 1849:

*) I. A. Hansen havde som bekendt været Skomager.

Skulde han demonstrere ved at sige nej, fordi han ikke kunde faa sine Ønsker opfyldt, hvorefter Grundlovsændringen alligevel vilde blive gennemført — og efter al Sandsynlighed i en endnu mere ufrisindet Skikkelse end det foreliggende Lovforslag —, eller skulde han af to Onder vælge det mindste Onde? Der er intet Brud i den Linie, som gaar gennem hans politiske Liv, naar han i sine Overvejelser for og imod endte med at stemme for den reviderede Grundlov af 28. Juli 1866. Da han saa, det vilde blive umuligt at gennemføre Juni-grundloven, sluttede han sig sammen med seks andre Standsfæller, og disse syv Bønder indtog derefter en selvstændig Stilling i Forfatningskampen. Men disse syv kom ud for et voldsomt Had og blev Genstand for en hensynsløs Forfølgelse fra den yderste Fløj af Venstre, der gav dem Spottenavnet: »De syv vise Bønder«.*) Man forfulgte dem baade i Livet og i Døden og tegnede et Billede af deres Indsats i vort offentlige Liv, der var saa usandt og uretfærdigt som overhovedet muligt. Der var ingen Grund til at hæve dem til Skyerne, som de blev fra en vis Side. Der var endnu mindre Grund til at støde dem ud i det yderste Mørke og betragte deres Handling som det største politiske Forræderi i vor Forfatnings Historie. Havde Stillingen været saadan, at Afstemningen stod imellem Regeringens Forslag paa den ene Side og Junigrundlovens Genindførelse paa den anden Side, kunde man med Grund havde talt om Forræderi. Naar man derfor har villet hævde, at blot ti Valgmænd flere (I. A. Hansen**), Berg, C. V. Nyholm og de syv Bønder) vilde have givet et andet Udfald, og at Landstingsvalgene i 66 saa ogsaa vilde have givet et andet Udfald, om de ovennævnte Politikere ikke havde svigtet, saa har det jo intet med den historiske Virke-

*) Hentydning til det gamle Grækenlands 7 Vise. De 7 Bønder var: Chr. Aaberg, Niels Andersen, Lars Eriksen, H. M. Petersen, P. Pedersen, Knud Pedersen og Cornelius Petersen.

**) I. A. Hansen var ikke Medlem af Rigsdagen, da den endelige Afstemning fandt Sted.

lighed at gøre. Hvad der vilde være sket, kan ingen sige. Kun saa meget kan siges med absolut Sikkerhed, at Forfatningskampen vilde have fortsat, og at Junigrundloven var ikke blevet genindført. Havde det været saa let at genindføre denne, havde Venstre vel ikke ventet til 1915, naar de i saa mange Aar havde haft Regeringens Tøjler.

Da Spørgsmaalet i 1915 kom paa Dagsordenen, skrev et af de største og mest ansete Venstreblade:

»Jo, Historien om »de syv vise Bønder« gentager sig paa flere Maader – forhaabentlig dog ikke med det samme Resultat for Sagens Vedkommende.« Og: »De syv Mænd var mærkede, og de gik i deres Grav med Mærket«.

Der stod mærkelig nok intet om, at I. A. Hansen og Berg var »mærkede«, og at de »gik i deres Grav med Mærket«.

Overfor en Tale af den Slags er der kun Grund til at bemærke, at det i hvert Fald intet har med de historiske Kendsgerninger at gøre. Og slikt maatte man jo ellers nok kunne forlange af en ansvarlig Redaktør, som vilde give sine Læsere Oplysning og Belæring om svundne Tidens politiske Liv. Kendsgerningen var, at Junigrundloven lod sig ikke genindføre paa det Tidspunkt, og at Spørgsmaalet, som der derefter skulde tages Stilling til, var dette, om Tyngdepunktet i Landstinget skulde ligge hos Godsejerne eller hos Embedsmændene og den mest velhavende Borgerstand. Cornelius Petersen valgte Godsejerne. Det lader sig sikkert let forklare. Hans Opvækst faldt kort efter de store Bondereformers Tid. Ja, Arbejdet med Udskiftning og Overgang fra Fæste til Selveje gik jo fremdeles sin Gang ud over Landet. Paa Sanderumgaard residerede den bondevenlige Johan v. Bülow. Han plantede og saaede til Gavn for den hele Egn. Saadan skulde det være. Saadan skulde ogsaa

en Rigsdagsmands Gerning være: til Gavn for det hele Land. Siden 1848 havde Embedsmændene regeret Land og Rige. De kunde holde akademiske Forelæsninger over et hvilket som helst politisk Princip. De kunde tale om Slesvig, om Fædrelandet og om Skandinavismen, saa Folket blev fuldstændig beruset og vidste ikke, hvad det gjorde. Men det var lyrisk Ordgyderi og havde ingen Rod i Virkeligheden. De endte med at føre Danmark til Afgrundens Rand. Under de Vilkaar kunde man i hvert Fald ikke forsvare fortsat at lade dem beholde Overvægten i vort Forfatningsliv. Deres Eksperimenter kunde let blive for dyre for Danmark. Saa hellere lade praktiske Mænd komme til.

Hvis Cornelius Petersen har ræsonneret saadan, var det ikke uden Grund. Tænker vi os blot 4 Aar frem i Tiden, og de nationalliberale Politikere da havde siddet ved Styret, kan det nok komme til at løbe én koldt ned ad Ryggen ved Tanken om, hvad der da vilde være sket. Takket været Christian d. Niende, Grev Frijs og ikke mindst den kloge Direktør i Udenrigsministeriet, Peter Vedel, holdt vi os uden for det fransk-tyske Eventyr. —

Ved 2. Behandling af Forfatningsspørgsmaalet udtalte Cornelius Petersen:

»Jeg har ikke begæret Ordet for at motivere min Afstemning, den maa være klar fra min tidligere Stilling i Rigsraadet, og jeg skal vide at beholde den Stilling, jeg dér har indtaget. Men jeg begærede Ordet af Hensyn til det Foredrag, som vi hørte af den ærede Taler, der allerede er begyndt at blive urolig, det ærede Medlem for Holbæk Amts 2. Valgkreds (Tscherning). Jeg har aldrig tvivlet om, at det ærede Medlem jo har ment det godt og mener det i dette Øjeblik godt med den danske Bondestand. Men det forhindrer ham ikke i at saare

den paa det dybeste og aller føleligste. Det ærede Medlem vil vel erkende Bønderne for at være stærke og kraftige Mænd, navnlig dem, der følger ham og følger det, han forstaar ved det rigtige. Men de, som ikke kan se sig i Stand til at følge ham, de skal være de svage. Jeg har ikke glemt hans Udtryk for nogle Dage siden, da han betegnede dem som Faar. Jeg véd ikke, om han ønsker, jeg skal fortsætte Lignelsen og gaa over til at tale om Bukkene. Jeg vil det ikke; men jeg vil minde ham om, at det er ganske rigtigt, hvad han ogsaa kom til at sige — thi det er vist, at han siger en hel Del rigtigt —, at det muligvis var det hos os, at vi ikke turde fortsætte Striden længere m. H. t. Forfatningssagen.

Det var mig en Glæde, at vi fik et Ministerskifte midt under Forfatningssagen og Forfatningskampen. Det viste sig, at det afgaaede Ministerium ikke vilde gaa ind paa at beholde Grundloven af 5. Juni m. H. t. Landsingets Sammensætning. Og det har vist sig, at den nuværende Regering heller ikke vil gaa ind paa den nævnte Grundlov i dette Punkt. Jeg tør derfor spørge det ærede Medlem: Hvor er de Mænd i Danmark, der som Ministre vil holde paa Junigrundloven m. H. t. Landsingets Sammensætning? Han vil maaske svare mig, at en Mand i min Stilling ikke skal gøre den Fordring og ikke maa stille saadant op. Men naar jeg staar hér som Folkerepræsentant saavel som det ærede Medlem, maa han ikke forlange andet af mig, end at jeg føler, det er min Pligt — saavel som enhver Folkerepræsentants Pligt — at se ud over Forholdene og se, hvad der er muligt. Jeg kan stemme for Grundloven af 5. Juni i dens Helhed, hvad Øjeblik det skal være, hvis det ærede Medlem kan skaffe os en Regering, som vil gaa ind derpaa. Men jeg kan ikke forsvare lige overfor mine Vælgere og det danske Folk at blive ved i det uendelige og fortsætte den Forfatningskamp, som nu har varet saa

længe. En Ende maa vi have paa Sagen. Og jeg haaber, at Enden kan blive taalelig, naar det danske Folk vil forstaa at bruge, hvad det faar, med Maadehold, og det er min Mening, at den danske Bondestand vil vide at gøre det, selv de, det ærede Medlem regner til de svage. Jeg er overbevist om, jeg har været i Overensstemmelse med Flertallet af mine Vælgere. Og jeg skal vide at forsvare min Stilling overfor dem saavel som overfor Folket. Og har det ærede Medlem saavel som andre Lyst til at rejse om og bearbejde Stemningen, saa lad dem gøre det. Vi skal møde dem. Og det er mit Haab overfor Vælgerne og Folket at kunne forsvare den Stilling, vi har indtaget i Rigsraadet og indtager i dette Øjeblik. Jeg har aldrig fortrudt at have gjort det, jeg har gjort. Og jeg viger ikke tilbage, jeg skal som sagt tage imod Ansvarret.«

Som almindelig bekendt stemte Chr. Berg ogsaa for den reviderede Grundlov og anbefalede sine Meningsfæller at gøre det samme. Ved Sagens 3. og sidste Behandling i Folketinget d. 27. Juli 1866 var han den første, som fik Ordet. Han udtalte bl. a.:

». . . Min Anskuelse om selve Sagen er den samme, som den altid havde været; den udtrykkes i 5. Juni Grundloven. Det er min Overbevisning, at den er Folkets moralske Ret, og det er min Overbevisning, at man begaar en Fejl, naar man tror, at Samfundet kan forhindre det grundfalske, som ganske vist findes i ethvert enkelt Individ's Væsen, fra at gøre sig gældende ved at sætte en Grænse, der hævder et grundfalsk Princip; thi det indrømmer jeg, det er et grundfalsk Princip at ville bygge paa Pengepungen i Stedet for paa Mennesket. Min Afstemning i denne Sag maa derfor afhænge af, hvorvidt jeg tror, at det bedst kan føre til et godt Maal for Folket, enten at forkaste eller vedtage det. Hæri er jeg uenig med de fleste af mine ærede Menings-

fæller, at det skulde være den rigtige Vej til at naa Folkets Ønskers Maal nu at forkaste det. — Det er for det første en lang Vej, efter mine Anskuelser. Der vil i hvert Fald gaa meget lang Tid, inden denne Sag bringes til Ende. Det er en meget lang Vej; men det vil ganske vist ogsaa blive en besværlig Vej; thi hvem har man imod sig at bekæmpe? Det véd vi jo: Et stærkt indflydelsesrigt Parti, der er enigt i to Grundanskuelser, først om Rigsraadets Lovlighed og dernæst om Nødvendigheden af, at der foretages en Forandring i Junigrundlovens Landsting, og denne Enighed giver en Styrke ved Siden af de Midler, som det har til sin Raadighed. Man har imod sig paa denne Vej Flertallet i Rigsdagens Landsting saa vel som Regeringen . . . Lige saa vist som Folket i sit store Flertal helst havde ønsket Junigrundloven uforandret tilbage, lige saa vist er det ogsaa, at den større Halvdel af det nu ønsker Forfatningsstriden, i alt Fald foreløbig, endt ved Vedtagelsen af dette Forslag . . . Jeg kan ikke ønske nogen sinde, at det skulde være Sæd hér i Landet, at Lov skulde omstødes paa anden Maade end ved Lov; thi det vil i Længden gaa ud over den menige Befolkning, derom er ingen Tvivl, og hvorledes end de ny Medlemmer kan stille sig til denne Sag, vil de vel kunne forstaa, at vi, der har en saadan Betragtning, og som tidligere har taget Del i Rigsraadets Forhandlinger, fordi vi ansaa det for lovligt og rigtigt, nødvendigvis maa have store Betænkeligheder ved at se saadanne Lærdomme prækede og noget fortalt for Folket, som aldrig burde kunne ske, og som, hvis det skete, kun kunde være til Folkets Fordærvelse . . . Mit ja til Forslaget maa altsaa — det beder jeg om — ikke forstaas saaledes, som om jeg dermed i nogen Maade havde forandret eller haft Grund til gennem de lange Forhandlinger at forandre min Anskuelse om, hvad der i og for sig er det bedste

for Folket; jeg siger ja, fordi jeg, skønt det er mig personligt ukært hér at skulle staa imod saa mange af de ærede Medlemmer, som jeg i alt væsentligt deler Livsanskuelse og politiske Grundsætninger med, ikke er enig med dem i, at den Vej, de nu vil gaa, kan føre til Maalet, og fordi jeg tror, at naar vi nu ikke kan have Haab om, at den vil føre dertil, saa skylder vi Folket og Fædrelandet, i alt Fald foreløbig, at ende denne ulykkelige Forfatningsstrid og saa forsøge saa ærligt som muligt at benytte, hvad vi faar.«

I Grundanskuelsen er der ingen Forskel paa Cornelius Petersens og Bergs Taler. De erklærer begge deres uforandrede Kærlighed til Junigrundloven; men de erkender ogsaa begge, at det under de forhaandensværende Omstændigheder vilde blive umuligt at bibeholde den i uændret Skikkelse.

Berg fik hurtig Tilgivelse og blev den kommende Tids største politiske Frihedshelt. I Virkeligheden var han jo paa mange Omraader en stor Despot. Cornelius Petersen derimod, som var i Besiddelse af langt mere ægte Frisind, blev erklæret for reaktionær!

Ingen Steder er vel Folkestemningen saa svingende og uberegnelig som i det politiske Liv. Dér — som forøvrigt i alle andre Forhold — gælder det ogsaa, at nogle kan gøre en Ting og blive tiljublet Bifald derfor, medens andre, hvis de gør den samme Ting, politisk talt bliver hængt. I Forligets Dage i 1894 var der en brav og oplyst Bondemand, som var parat til at dreje Halsen om paa alle de Rigsdagsmænd, som gik med til det »raadne Forlig.« Da det saa viste sig, hans egen Rigsdagsmand havde været med til at slutte Forliget, blev det pludselig en fortjenstfuld Gerning, medens Modstanderne nu var nogle fæle Rebeller. Den konsekvente Følgeslutning maatte jo ellers blive den, at havde Jensen-Toustrup*) 8 Dage tidligere ikke været for god at

*) Valgt i Nyborgkredsen 1881—1910.

bringe for Ribe Ret, maatte han nu prise sig lykkelig, om han kunde nøjes med at blive hængt i Varde Galge.

I Cornelius Petersens Overvejelser i de Dage var den Kendsgerning heller ikke uden Betydning, at Befolkningen nu var led og ked af de evige Forfatningsstridigheder og længtes efter et frugtbart Lovgivningsarbejde. Under Sagens Gang gennem Rigsraadet og Rigsdagen i Vinteren 1865—66 stod han i livlig Forbindelse med de ledende Mænd i Veringekredsen. Og disse billigede i det hele deres Rigsdagsmands Handlemaade. Ved Bekræftelsesvalget d. 4. Juni 1866, hvor der ellers de fleste Steder udkæmpedes hidsige Valgkampe, og hvor bl. a. I. A. Hansen maatte blive paa Valen, havde Cornelius Petersen ikke engang en Modkandidat. Han valgtes ved Kaaring. Det samme gentog sig ved Valget d. 12. Oktober s. A.

Følgende Brev er fra denne Tid:

15. Oktober 1866.

». . . Vi faar rigtignok at fornemme, der blæser en strid Vind imod os fra mange af dem, som før søgte vort Selskab. Termansen og J. Jørgensen er dog de samme overfor os — i hvert Fald overfor mig.

De kalder os »de vise Bønder«, og det er naturligvis ment som en Haan. Jeg skal nok lade være at afgøre, om vi er »vise« eller dumme; vi er sagtens ikke nær saa kloge som mange af de Herrer, der nu vil sætte sig til Doms over os. Men blot vi dog maa faa Lov til at bruge den Smule Forstand, vi har, saa klarer vi den vel som hidtil. Saa megen Forstand har jeg da, saa jeg kan se, at havde vi ikke faaet en Ende paa Sagen, saa havde vi nu atter været midt i en oprivende Forfatningskamp. Og en saadan kan vi ikke tage i Øjeblikket. Men naar jeg siger dette til dem, saa ryster de bare paa Hovedet, men kan ellers intet svare mig . . .«

Tryk avler som bekendt Modtryk. Den Forfølgelse,

han efter 66 blev Genstand for, forklarer, at Høgsbro maa-
ske ikke helt havde Uret, naar han efter Cornelius Petersens
Død i »Dansk Folketidende« skrev, at han »fjernede
sig mere og mere fra Rigsdagens venstre Side, saa han
end ikke længer uden for Kirke- og Skolespørgsmaal
kunde i det væsentlige stemme sammen med J. Jørgensen
og J. Jensen« . . . , og at han »ogsaa i det daglige Samliv
fjernede sig efterhaanden fra sine kirkelige Meningsfæller
paa Rigsdagen, søgte sammen med Mænd, der i kirkelig
Henseende var aldeles forskellig fra ham, og kunde være
temmelig bitter og ubillig i sin Dom over tidligere
Venner . . . Endnu kunde han tale et djærvt Ord for
Frihed i Kirke og Skole; men ogsaa dette tabte sig i
de senere Aar, og han stemte da f. Eks. imod det samme
Forslag til Valg af Præster, som han endnu i 1871 varmt
havde forsvaret . . .«

Der foreligger Vidnesbyrd om, at han til det sidste
kom sammen Termansen og Jens Jørgensen, ligesom
han ogsaa stadig gik i Kirke i Vartov — ogsaa efter
Grundtvigs Død 1872. Der kan ogsaa overfor Høgsbros
Vidnesbyrd være Grund til at henvise til hans Arbejde
for Valgmenighedsloven af 1873, hvorom der tidligere
er berettet.

Efter Valgkampen i 66 var han med til at stifte det
nydannede Mellemparti. Og han var en Tid dette
Partis Formand.

Den tidligere nævnte Folketingsmand fra Frederiks-
værkkredsen, Anders Christensen, siger i sine Erindringer:
»Især fik jeg mange gode Venner blandt fyn-
ske og jydske Bønder, som den Gang dannede det
saakaldte Mellemparti, hvortil ogsaa jeg nærmest sluttede
mig. Jeg deltog i dette Partis Møder og stemte sæd-
vanlig sammen med det ved vigtigste Afgørelser. De
enkelte Sager blev i Partimøderne drøftet med den
største Omhyggelighed, og altid blev det fremhævet, at

det dog først og fremmest gjaldt om at vælge den Afgørelse, som Landet og hele Befolkningen var bedst tjent med.

I det hele taget var Forholdene paa Rigsdagen nogenlunde rolige i min første Valgperiode 1866–69. Den store Grundlovskamp var jo til Ende, og den senere saa bitre Strid mellem Højre og Venstre var endnu ikke begyndt. Fordragelighed og Forhandlingsvenlighed var i det hele fremherskende.«*)

Men nu skulde det altsaa vise sig, om den reviderede Grundlov var umulig at arbejde med, om Grundtvigs og Tschernings ildevarslende Spaadomme skulde gaa i Opfyldelse. I 1885 udtalte Biskop Monrad, at Grundtvig havde haft Ret, da han i 66 i Landstinget havde talt om de sørgelige Følger, den foreslaaede Grundlovsændring vilde bringe over Land og Folk. Grundtvig saa jo i det hele saadan paa det, at det var en Dødssynd at tage en Rettighed fra Folk, som de havde begyndt at gøre Brug af. Han kunde naturligvis have tilføjet: Saalænge de ikke har misbrugt denne Rettighed. Og det havde Folket ganske vist ikke i 1866. Man kan godt give Grundtvig fuldkommen Ret og saa alligevel se, at Vilkaarene var ikke for Opretholdelse af alle Junigrundlovens Rettigheder.

Historikeren A. D. Jørgensen har engang sagt:

»Forfatningslivets Udvikling er hos os ikke en Maanedes eller et Aars, men en hel Menneskealders Arbejde. Det begynder i Virkeligheden med Aaret 1831 og afsluttes først 1866. Først kom Stændertiden med sine Erfaringer, sine Drøftelser og sine Forsøg. Der udvikledes en Presse, man prøvede Foreningslivet, Lovgivningen blev Genstand for officiel Forhandling mellem Regeringen og valgte Repræsentanter, Statsholdningen blev fremdragen for Offentligheden. Der

*) A. Uhrskov: Bonde og Borger, Side 40.

dannede sig et politisk Parti, hvis Program var Tilvejebringelsen af en Forfatning, og dennes Indhold drøftedes i Aaringer mellem Mænd af høj Begavelse og med nøje Kendskab til andre Landes Erfaringer. Saa kom de grundlovgivende Forhandlinger, som varede over et Aar i Pressen og i Rigsforsamlingen; to Ministerier og alt, hvad Landet kunde opbyde af politisk Indsigt, arbejdede sammen. Men ikke nok hermed. Begivenhederne førte med sig, at man kort efter maatte gentage Forhandlingerne paa et nyt Grundlag. Man fik Rigsraad med Kongevalg, derpaa et andet med Kongevalg, indirekte Valg og Valgcensus, og endelig et tredje med to Kamre, det ene med Kongevalg og Cencus, det andet med almindelig Valgret.

Først efter at alle disse Erfaringer var gjort, afsluttedes det hele med Drøftelsen af et endeligt Kompromis og Vedtagelsen af den nugældende Forfatning*) . . . Og da vi nu vel maa indrømme, at denne Menneskealder, hvilke Mangler den end kan have haft, var i Besiddelse af et højt Maal af Intelligens, en Patriotisme, som Eftertiden sikkert ikke har overgaaet, og en Karakterstyrke, som gav sig Vidnesbyrd i to Krige, saa er det dog vist nok alt for dristigt nu at bryde Staven over dens Arbejde. At der ovenpaa den grundlovgivende er fulgt en grundlovsfortolkende Menneskealder, at denne maa harve, hvad hin har pløjet, det er næppe synderlig foruroligende.«**)

Forfatningsarbejdet afsluttedes naturligvis heller ikke 1866. Forfatningen er kun den ydre Ramme. Efterhaanden, som Folkets Liv og Vilkaar ændres, maa Rammen fornyes.

Den kendte Redaktør og Landstingsmand, Jørgen Petersen, udtalte engang, at der under 1866 Grundloven var sket saa store demokratiske Fremskridt i vort Folk, at kun faa Lande kunde opvise Mage dertil. Men den Tid kom, da Rammen atter maatte fornyes. Det

*) 1866 Grundloven.

**) Af en Tale i Studenterforeningen d. 16. Februar 1884.

skete d. 5. Juni 1915. Da den »sidste Grundtvigianer« i Folketinget, den senere Minister, Fr. H. J. Borgbjerg, skulde give Udtryk for sin Glæde og Taknemlighed over, at vi nu atter, efter de mange Aars Vandring i Ørkenen, naaede ind i det forjættede Land, maatte han istemme de kendte Strofer fra Brorsons Salme: »Hvad skal jeg sige, mine Ord vil ikke meget sige!«

I Tiden fra 1866 til 70 gennemførtes flere betydningsfulde Lovforslag. Det var i disse Aar, Estrup som Indenrigsminister i Ministeriet Frijs ved Iver og Energi, Fremsynethed og Mod fik anlagt de mange Jernbaner og vedtaget Loven om Esbjerg Havn*). »Jernbaneminister« blev han kaldt. Denne Mand talte ikke meget; men han handlede. Det tiltalte mange efter de store Ords Fallit. Der var da ogsaa noget stort i, at han umiddelbart efter en lamslaende og ødelæggende Krig, men med et klart Blik for Landets Opkomst og Udvikling, trodsende alle Pessimister og ængstelige Statsøkonomer, vovede at anbringe Landets sparsomme Millioner i et vidtomspændende Jernbanenet.

Som nævnt i et tidligere Afsnit var det ogsaa i disse Aar, at en saa vigtig Frihedslov som Valgmenighedsloven af 1868 blev gennemført. De seks af Landets syv Biskopper og syvotte Hundrede Præster havde ganske vist — paa Kristendommens Vegne naturligvis, hvad ellers? — sat Himmel og Jord i Bevægelse for at undgaa denne Lov. Men Grev Frijs gjorde Spørgsmaalet til et Kabinetsspørgsmaal. Og Loven blev vedtaget.

Ellers var der i de Aar kun ringe politisk Interesse ude i Befolkningen. Hvad der skete paa Rigsdagen, fulgte man med liden Opmærksomhed. Erik Bøgh karakteriserede disse Aars Oplevelser saaledes i en Nytaarsrevy:

»Isabellas Bortjagelse,
syv Planeters Opdagelse
og Væddeløbene i Slagelse.«

*) Den 27. April 1868.

Folket var travlt optaget af at genrejse et bevidst Folkeliv efter Ulykkerne i 1864. Mange haabede paa Revanche-krigen og »den tavse Mand«, Napoleon d. Tredie. I »Politiske Drømmerier« siger Monrad: »Hvad stirrer du efter ud over Havet?« – »Jeg ser en Røg, det er Røgen af de franske Dampere.« – »Hvorfor lægger du Øret mod Jorden og lytter?« – »Jeg hører Drønet af de fremrykkende Skarers Fodtrin.« – »Hvorfor lyser dine Øjne?« – »Hævnens Time er nær; kan du ej høre: nu slaar Gengældelsens Klokkeslag. Mine Øjne skal se dem blive traadt ned i Støvet, der har trampet paa mit Fædreland. Derfor lyser mine Øjne.«

Saa kom 1870–71 med det franske Nederlag. Revanchetanken blev skrinlagt for stedse. Og Folket vendte atter Blikket mod de indre Forhold. Der oprandt en Uroens og Kampens Tid, som atter delte Vandene og skaffede politiske Interesser en Indgang, ingen havde drømt om nogle Aar i Forvejen. I Kampen mellem Hartkornet paa den ene Side, Pengepungen og Aandsdannelsen paa den anden Side faldt der mange drøje Hug mellem Godsejerne og de Nationalliberale. De første talte om det hovmodige Aandsaristokrati. Estrup sagde rent ud, at var der nogen Klasse, han navnlig ikke kunde erkende tilkom en sideordnet Indflydelse med Grundbesiddelsen, saa maatte det være den, der ligefrem havde sin Kilde i Statskassen (Embedsmændene).

Paa en saa udfordrende Tale, der rent ud trykkede Embedsmændene ned i Snylternes og Stympernes Klasse, gav Orla Lehmann et skarpt og velbegrundet Svar: »Hvad har egentlig de danske Godsejere udrettet?« spurgte han. »Det engelske Aristokrati indtager sin fremragende Plads, fordi der ikke er nogen menneskelig Bestræbelse, lige fra at omvende Hedninger til at forædle Svineracerne, hvor det ikke gaar i Spidsen. Men hos os – hvor mange af vore Godsejere deltog i Kampen

for Grundloven? — og hvad Selvstændigheden angaar, saa beror det paa Karakteren, om man er afhængig eller ikke. Man kan være en Lensgreve med flere Tusind Tdr. Hartkorn og dog være en krybende Spyttslikker.«

Vel talt af »Frihedens Oehlenschläger«, som Bj. Bjørnson engang kaldte Orla Lehmann. Men sandt at sige var den samme Mand dog alligevel en hovmodig Aandsaristokrat. Ved en anden Lejlighed udtalte han nemlig, at man dog maatte tilkende »de begavede, de dannede og de formuende,« — »Aand, Rigdom og Indsigt«, Overvægten ogsaa under en demokratisk Forfatning. Og han var Ophavsmanden til Ordene om »den plebejiske Aands onde Instinkter.«

Carl Ploug, der som bekendt var en Lyriker i Skældsord, svang i »Fædrelandet« Svøben baade over Bondevenner og Godsejere. St. A. Bille fra »Dagbladet« stod ikke i den Henseende tilbage for Ploug. De hæftede Navne som »Transtøvler« og »Trælles Ætlinge« paa de første, medens de sidste blev betegnet som »Smørfjerdingsfyrster« og »Knaldepiskeriddere«, der gerne havde villet indgaa Forbund med de tyske Slesvig-Holstenere.

1870 indtræder der saa et betydningsfuldt Vendepunkt i dansk Politik. Grev Frijs trak sig hen i Maj Maaned tilbage og efterfulgtes af Grev Holstein, der i sit Ministerium optog tre af det nationalliberale Partis ledende Mænd, nemlig: C. Hall, A. F. Krieger og C. F. Fenger. Dermed løsnes de gamle Alliancer, og der foregaar en Forandring i Partiforholdene paa Rigsdagen. Godsejerne og de Nationalliberale begynder at smelte sammen til et Højre. Samtidig sluttede de tre ret uenige Venstrepartier: I. A. Hansens Gruppe, det nationale Venstre eller Grundtvigianerne og Bjørnbakkerne sig sammen i et Parti under Navnet »Det forenede Venstre«. De udstedte en Fællesudtalelse til Vælgerne, i hvilken de

gjorde Rede for den hidtil fulgte Politik og stærkt hævdede Folketingsparlamentarismens Gennemførelse. Og det blev nu det politiske Dogme, hvorom Kampen i de følgende 30 Aar førtes med Kraft og Lidenskab mellem Højre og Venstre. Og det blev Kendetegnet paa ægte Frisind, at en Mand var Tilhænger af Folketingsparlamentarismen. Hér var kun Plads for et Enten-Eller.

Fra denne Tid stammer følgende Brev:

24. Oktober 1870.

»... I Gaar var jeg særdeles glad ved gamle Grundtvigs Prædiken og havde en behagelig Aften hos Skomager Mouritsens, saa uagtet jeg ikke kunde komme med jer til Hudevad, saa havde jeg dog en god Søndag. — Efter Kirketid havde jeg en Samtale med Termansen; vi fulgtes nemlig ad fra Kirke. Han saa meget mørkt paa det hele og udtalte, at naar det i første Linie blev et Spørgsmaal om Magten og ikke om Sandheden og Retten, saa kunde han ikke se, der var nogen særlig Grund til at forlade Enevælden. »Naar galt endelig skal være, er det dog bedre at blive regeret af een Tyran end af mange Tyranner«, sagde han.

Jeg maatte give ham Ret i hans Syn paa den almindelige Politik i Øjeblikket . . .«

Termansen var ogsaa en bestemt Modstander af Danselsen af »det forenede Venstre«.

Havde Venstre saa endda været et »forenet Venstre«, vilde Partiet vel ikke have behøvet at vandre 30 Aar i Ørkenen. Men var der noget, Venstre ikke var, saa var det et »forenet« eller enigt Parti. Der var saa mange, som alle vilde Herrer være. Først da I. C. Christensen efter Bergs Død greb Tøjlerne, skabtes den Enighed, som bragte Sejren hjem.

Men i det Kendetegn, man vilde opstille, paa en ægte Frihedsmand, laa der jo nok en ret stor Misforstaaelse.

Den særlig i grundtvigske Kredse kendte Valgmenighedspræst V. Brücker, som tidligere har været omtalt paa disse Blade, holdt i 1891 et Foredrag om Frisind.

Déri udtalte han bl. a.: »Et Flertalstyranni, en Etablering af et nyt: Vi alene videl denne Gang støttet til Flertalsmagten, vilde i mine Øjne være endnu utaaleligere at leve under end Absolutismen. I det hele maa man jo klare sig, at Mennesker kan være »Demokrater«, »Venstremænd«, »Republikanere«, uden derfor just at være Folkets Mænd i virkelig Forstand. Historien viser, at »Folkets Mand« ofte stod helt alene, var netop Folkets Mand, fordi han ikke fulgte Strømmen. Et Flertalstyranni er just idelig udsat for at kvæle de rette Folkets Mænd. Derfor kan politisk Frihed blive en stor Fare, naar den ikke udvikles og befæstes i Pagt med et storladent Frisind . . . Men dette, ikke at ville unde sine Modstandere Frihed til at udtale deres Overbevisning, er at kæmpe med højst uandelige Vaaben. Og hér er netop et Punkt, hvor man daglig gør sig skyldig i grove Forsyndelser . . .«

Vi møder hér en Mand, som véd noget om, hvad ægte Frisind er. I Modsætning dertil har mange af dem, som raabte højest om denne Vare, i Virkeligheden været store Despoter. Brücker blev da heller aldrig en Folkets Mand. Men hans Ord kunde sikkert Mænd som Termansen og Cornelius Petersen have underskrevet. Termansen skrev i et Brev til Ernst Trier*): »Min Stilling paa Rigsdagen er nu saa pinlig, at den ikke kan blive varig. Det usande Væsen med »det forenede Venstre« har forplumret hele vor Stilling i Rigsdagen først og vil gøre det samme i Folket.«**)

Medens Termansen havde et skarpt Blik for den unaturlige Alliance mellem Mennesker, som ellers var »grunduenige i Anskuelser, Tankegang og Hjertelag« og spaaede, at en saadan »falsk Fred maatte skabe nye

*) Højskoleforstander i Vallekilde.

***) J. Nielsen: N. J. Termansen, Side 54.

Krige«, var der en anden Side ved Sagen, som Cornelius Petersen særlig opholdt sig ved. Han skriver til Pastor A. M. Barfoed*) i Allerup:

». . . Man siger, at Grundtvig billiger Dannelsen af »det forenede Venstre«. Jeg har ikke talt med ham og kan derfor ikke vide det. Men er det saa, da er det i mine Tanker en mærkelig Ting; thi det er dog sandt, at ingen Mand i Danmark har — saa længe vi mindes —, talt Mindretallets Ret med større Kraft og Varme end Grundtvig. Det tror jeg at turde sige, at skal det nu kaldes Frisind at hylde det Princip, at Flertallet altid skal bestemme over Mindretallet baade i verdslige og aandelige Sager, da — ja, da er jeg meget bange for, at den megen Snak om Frihed vil vise sig ikke at være en Pibe Tobak værd . . .«

Ja, det var det store Spørgsmaal blandt Grundtvigs Venner: Hvordan saa han paa det? »Det gav nemlig efter Grundtvigs Død Anledning til en bitter Strid om, hvorvidt »den Gamle« havde billiget dette Skridt. Og i denne Strid blev paany Høgsbro gjort til en Slange, »der havde faaet sin Gang i hans (∴ Grundtvigs) Hus« og havde besnakket den svage Olding med »farvede og halvslørte Meddelelser«. I sine Erindringer kalder Høgsbro dette »en nedrig Beskyldning« og hævder, at Grundtvig fuldtud billigede »det forenede Venstre«s Dannelse. Frederik Hammerich har derimod i en Pjece paastaet, at Grundtvig paa direkte Forespørgsel har svaret: »Nej, det er Løgn«, og givet Høgsbro det Skudsmaal: »Han hører os jo slet ikke til, og saa skriver han saa kedeligt.« Det ser nærmest ud til, at »den Gamle« har baaret Kappen paa begge Skuldre og været net om sin Popularitet til begge Sider . . .«**)

Det lignende ellers ikke Grundtvig. Og derfor er det naturligere at antage, at han ikke mere evnede at følge med i Tidens Brydninger. Det var der intet mærke-

*) Sognepræst i Allerup-Davinde 1850—77.

***) E. Henriksen: Mændene fra Forfatningskampen.

ligt i, da han nu var en Mand paa 87 Aar. Ulykken var, at det forlangtes, han skulde udtale sig om alt baade i Himlen og paa Jorden, og hans Ord gjaldt som Orakel-svar. Derved har man ikke gavnet Grundtvigs Minde.

Cornelius Petersen kunde altsaa ikke billige Kravet om Parlamentarismens Gennemførelse — hverken Folkestings- eller Landstingsparlamentarisme. Han forudsatte, at Rigsdagens Mænd var alvorlige og rettænkende Mænd, som alle var besjælet af Ønsket om at udfinde de bedste Veje og Midler i Lovgivningsarbejdet til Gavn for det hele Folk. Det var ikke det enkelte Parti eller den enkelte Klasse, som skulde have Magten, og som det gjaldt om at løfte op i Dagen og Lyset. Det var alle Stænder og alle Klasser. Ret mod alle og Uret mod ingen. Erkendte man, det var det, det kom an paa, maatte Viljerne kunne bøje sig mod hinanden i Forsdragelighed, selv om man ikke altid var enige om Vejene og Midlerne,

Hér led han jo nok paa sine gamle Dage en dyb Skuffelse. Han oplevede de hidsige Partikampe, hvor man ikke levnede hinanden Ære for 2 Skilling. Og han øjnede de begyndende Klassekampe. Derfor kunde han godt have sagt, som senere Holstein-Ledreborg sagde det: »Forudsætningen for min Politik er bristet!«

Trætheden skinner ogsaa igennem i følgende Brev:

25. Marts 1872.

». . . Peter Larsen har jeg skrevet til og har selv taget mig Skylden paa tillige med Termansen og J. Jørgensen. Det kan ellers nok se ud til, den gode Peter har det som adskillige andre Godfolk, at de tror, vi kan altid føre vore egne Meninger og Ønsker igennem. Han skulde blot prøve at gaa fra Udvalg til Minister og fra Minister til et andet Udvalg og forhandle i det uendelige for dog at opnaa et Resultat, der i vore Øjne betyder et Fremskridt . . .«

(Det fremgaar ikke af Brevet, hvad det er, Peter Larsen har været utilfreds med.)

1872 havde Cornelius Petersen da ogsaa bestemt sig til at træde ud af det politiske Liv. Og han havde taget Afsked med sine mangeaarige, trofaste Vælgere i Vervingekredsen. Skæbnen — eller hvem det nu var —, vilde det imidlertid anderledes. I Sommeren 1872 afholdtes der — efter Indbydelse af en Kreds af Smaaborgere — et stort, politisk Møde i Odense med I. A. Hansen, C. Berg og Frede Bojsen som Talere fra »det forenede Venstre«. I. A. Hansen talte hér for første Gang i sin Fødeby. Fra anden Side talte Overlærer Sick, Byfoged og Folketingsmand Koch (den senere saa mægtige Odense Borgmester), Bankdirektør Bierfreund og Cornelius Petersen. Der samledes en 7—800 Mennesker til Mødet i den gamle Cirkusbygning i Pantheonsgade, (hvor ogsaa det store aarlige, fynske Friskolemøde afholdtes Fastelavns Mandag, indtil Fyns Forsamlingshus blev rejst. Kirkelige Vennemøder blev ogsaa afholdt i den gamle Træbygning).

Gamle Odenseanere husker endnu Handskemager L. Larsen, en begavet Mand, der havde faaet oprettet »Fyns Folkebank«, som det ganske vist senere tog en sørgelig Ende med, idet de Smaaborgere, som ledede Banken, faldt i Klørne paa Folk, der var dem for snedige, og derfor hidførte baade deres og Bankens Ruin. Larsen rejste til Amerika, hvor han døde mange Aar senere. Men det var denne Mand, som havde været særlig virksom for at faa det hér omtalte politiske Møde afholdt.

Først talte Frede Bojsen, og derefter gik det Slag i Slag i ca. 5 Timer. Og det var saa hér, Berg fremkom med den uforsigtige Udtalelse, at naar Cornelius Petersen nu trak sig tilbage fra det politiske Liv, var det, fordi han godt vidste, han ikke kunde blive valgt mere.

Han tilføjede: »Jeg har den dybeste Agtelse for Cornelius Petersens graa Haar; men han er nu for gammel, han er opslidt.«

Da Berg var færdig, stod Cornelius Petersen op og udtalte, at hvis der var noget, som skulde faa ham til at forandre sin én Gang tagne Beslutning, maatte det blive den Udtalelse, Berg var fremkommet med. »Thi« — føjede han til — »vel er jeg ikke »Konge«*) paa Fyn; men mine Standsfæller har endnu den Tillid til mig, at jeg kan blive valgt i en fynsk Kreds den Dag, jeg ønsker det.«

Han maa have følt sig dybt krænkede, siden han fremkom med en saa selvbevidst Udtalelse. Her var han imidlertid sikker. Han ejede sine Standsfællers Tillid og Hengivenhed i en ganske sjælden Grad.

Et Par Dage efter Odensemødet kom en Deputation (bestaaende baade af Højremænd og Venstremænd) fra Kertemindekredsen til Davinde og bad ham om at stille sig dér ved det forestaaende Valg. Han modtog Opfordringen. Rygtet om Mødet i Odense var jo ogsaa naaet ud til hans gamle Venner i Verningekredsen. Og disse forsøgte da endnu engang at faa ham til at vende tilbage til sin gamle Kreds. Nu havde han jo imidlertid sagt ja til Folkene i Kerteminde, og derved blev det.

Da man derefter ved Valget i Verningekredsen med Lethed valgte en Mand fra »det forenede Venstre«, nemlig Hans Madsen, Ferritslev, har man heri villet se et Bevis for, at Cornelius Petersen ikke kunde blive valgt mere i sin gamle Kreds, og at Bergs Udtalelse altsaa ikke helt var ved Siden af. Da Forsøget ikke blev gjort, kan der naturligvis intet bestemt siges derom. Men efter det personlige Forhold, hvori han nu i saa mange Aar havde staaet til saa mange af Verningekredsens Vælgere, ligger det nærmest at antage, han vilde være blevet valgt dér, saa længe han selv ønskede det.

*) Berg blev som bekendt kaldt »Kongen paa Bogø«.

Ved Valget d. 20. September 1872 fik han en af »de tre unge fynske Frihedshelte«*), Klaus Berntsen, til Modkandidat. Det var vel nok ret enestaaende i vor politiske Historie, at denne paa Valgdagen kunde begynde sin Tale med at sige, at han mødte frem med de aller bedste Anbefalinger, idet ingen ringere end selve Cornelius Petersen havde anbefalet ham som sin Efterfølger i Veringekredsen. Dette var rigtigt nok. Før Dannelsen af »det forenede Venstre« havde han anbefalet sine Venner at samles om Klaus Berntsen, naar han selv fratraadte. Trods Berntsens allerede den Gang »gode Kæft« og mange letkøbte Vittigheder maatte han dog bide i Græsset. Han fik 606 Stemmer mod Cornelius Petersens 735. Ved Valget d. 14. November 1873 var Gaardejer Chr. Madsen, Aarslev, opstillet imod ham. Han fik 489 Stemmer mod Cornelius Petersens 932. Og saa kom det sidste Valg d. 25. April 1876, hvor den unge teologiske Kandidat, Harald Holm, (senere i 25 Aar Veringekredsens Folketingsmand) var hans Modkandidat. Han opnaaede 657 Stemmer mod Cornelius Petersens 867. Det maa have været en underlig Valgkamp. Der udviklede sig nemlig et personligt Venskabsforhold mellem den gamle Bonde og den unge Københavner, som gav sig Udslag i en saa hjertelig Udtalelse fra Cornelius Petersen: »Jeg holder af Harald Holm, som han kunde have været min egen Søn!«

Men han havde altsaa nu bevist overfor Berg og andre, at det var ikke tomt Pral, naar han ved Mødet i Odense havde sagt, hans Standsfæller endnu havde den Tillid til ham, at han kunde blive valgt i en fynsk Kreds, hvis han ønskede det.

I et Brev fra det sidste Aar skriver han:

21. Januar 1876.

». . . Politikken er der saamænd intet endnu at skrive

*) Anders Tange, Hans Madsen og Kl. Berntsen.

om. Endnu gaar alt temmelig stille; men naar de større Sager kommer frem fra Udvalgene og kommer til 2. Behandling, saa vil det jo vise sig, hvordan det skal gaa. I Fred og Ro gaar det sikkert ikke; men hvor vidt det kan gaa, kan vi endnu ikke have nogen Mening om. Kan »det forenede Venstre« holde ud at være enig, saa gaar det vist ikke af uden Opløsning.

Spørger jeg Klaus Berntsen, om de kan holde ud og være enige, saa svarer han højt: »Ja, det kan du tro!« Spørger jeg Hans Madsen, saa siger han: »Ja, det bliver vi sagtens nødt til.« Men han følger gerne til: »Men det er kedeligt, saadan som det hele gaar.« Han er langt fra saa dristig som de fleste andre, men gaar alligevel med. En enkelt kan ikke rive sig løs. Om der kan ske noget lignende som i Fjor, hvor en Del gjorde det, kan vi ikke vide, før vi ser det.

Men bliver Rigsdagen opløst, stiller jeg mig ikke mere; det lover jeg dig . . .«

Selv paa sine gamle Dage viste Cornelius Petersen, at han kunde sætte Sagen over Partiet, og at han ikke var bange for at »tale Roma midt imod«. Den sidste Gang, han ved sin Tale i Rigsdagen tildrog sig mer end almindelig Opmærksomhed, var vel nok, da han i Foraaret 1875 erklærede overfor Minister Fønnesbech, at den Valgtribune fandtes ikke i Landet, hvor Ministeriets Dyrtidstillæggsforslag kunde forsvares.

»Det forenede Venstre«s i 1872 oprettede Organ »Fyns Tidende« skrev ved Cornelius Petersens Død: »Vi billiger ikke det politiske Standpunkt, Cornelius Petersen efterhaanden kom til at indtage. Men vi har aldrig været i Tvivl om hans varme, velsindede Følelser og redelige Vilje til at fremme og støtte, hvad han ansaa for ret og rigtigt. Sin Rigsdagsvirksomhed har han røgtet med en sjælden Troskab, og selv paa hans gamle Dage kunde man være vis paa, at der maatte være meget alvorlige Forhindringer til Stede, dersom Cornelius

Petersen under Forhandlingerne og Afstemningerne ikke fandtes paa sin Plads.«

Et andet Modstanderblad skrev, at »det lykkedes ham at bevare mange af sine tidligere Meningsfællers Tillid og Hengivenhed, ogsaa efter at han for længst havde indtaget et andet politisk Standpunkt.«

Selv vilde Cornelius Petersen ikke indrømme, han var kommet til at indtage »et andet politisk Standpunkt.« Og han maatte vel være den, der bedst kunde dømme i den Sag. Han havde aldrig været Partimand, men havde altid efter Grundlovens Bestemmelse i Paragraf 60 hævdet sin Ret til kun at tage Stilling til Spørgsmaalene efter sin egen indre Overbevisning.

Forhold og Begivenheder gjorde det nødvendigt for ham ved enkelte vigtige Lejligheder at stille sig paa et andet Standpunkt end nogle af de Venner og Meningsfæller, han ellers satte størst Pris paa. Naar han havde set, hvad der under den foreliggende Situation var muligt at opnaa, tog han som Regel hellere et lille Skridt end slet intet Skridt. Det gør i Almindelighed Folk med de personlige Egenskaber, Cornelius Petersen var i Besiddelse af, og som jo var baade hans Styrke og hans Svaghed. For mere stejle og radikale Naturer stiller Livsproblemerne sig altid saadan, at der kun kan være tale om et Enten-Eller. For de andre bliver det et Baade-Og.

Cornelius Petersen var ingen Førernatur og heller ingen Herskernatur. Han var »en simpel Bondemand og jævn og ligefrem«, der gerne vilde stille sine Evner og Kræfter i det vaagnende Folkelivs Tjeneste. Efter alle foreliggende Vidnesbyrd kan det se ud til, at de fleste — baade Meningsfæller og Modstandere — ved hans Død var enige om, han havde røgtet denne Tjenergerning redeligt og trofast.

Den jydsk Bonde, Jens Jørgensen, som døde samme

Aar som Cornelius Petersen, var igennem mange Aar en af hans bedste Venner. De lignede vist paa mange Maader hinanden, de to, men var i de senere Aar ikke altid enige. Og i fremragende Begavelse kunde ingen af dem staa Maal med deres fælles Ven, Bonden N. J. Termansen. Men man har vist Lov til at sige, de hørte til de ikke saa faa værdige Repræsentanter, den danske Bondestand har sendt ind paa Rigsdagen, og som ved deres Retsind og Kærlighed til Land og Folk har været en Pryd for denne Stand.

Det var et Særkende for mange af de gamle Folke-repræsentanter fra Frihedens Morgenrøde, at de var forankret dybt i den kristne Tro. De var den gudelige Vækkelses Børn. Ud fra deres Tro og Oplevelser dér tog de Stilling til Problemerne.

Det var at haabe, at alle engang maa lære at indse, at alt Haab om en ny Tidsalders Komme til syvende og sidst maa grundes paa den Tro, at de kristne Grund-sandheder kan virkeliggøres ogsaa i Politik, og at kun den Tro alene formaar at overvinde Egennyttens, Klasse-modsætningen og de nationale Modsætninger og skabe Samfund, der bygger paa den gensidige Ansvarligheds Lov, den Lov, der siger, at det er alt sammen en Helhed og en Enhed, saa naar eet Lem lider, saa lider det hele Legeme.

SLUTNING.

I den Samling Breve, som er opbevaret efter Cornelius Petersen, og som strækker sig fra 1848 til 76, er Brevet af 20. November 1876 det sidste.

20. November 1876.

» . . . Det er jo saadan, at i den Tid, jeg er hér inde, har jeg saa uendelig meget med jer alle at bestille i mine Tanker, nemlig i de stille, ensomme Timer, naar jeg om Aftenen lægger mig i min Seng. Saa drager Tankerne over til Eder alle, og jeg befaler Eder — saa godt jeg kan — i den kære Guds Varetægt. Ja, jeg véd godt, at jeg saa tit har fortalt Eder noget om dette. Men det er dog ogsaa en forunderlig Stilling at gaa i, at have en saa stor Familie, som mit lille Menneskehjerte hænger ved med saa øm en Kærlighed, og saa ikke i saa lang Tid se den. — I maa nu ellers ikke tro, jeg gaar og keder mig. Nej, Gud ske Lov, kan jeg kun bevare Helbredet, saa kan jeg nok komme igennem med det. Men naar jeg kommer til at dvæle særlig ved det dér hjemme, saa er alt andet timeligt intet ved Siden af mit Familieliv.

Jeg har nu ellers tit tænkt paa at gøre en lille Rejse hjem; men jeg har haft mine Betæneligheder ved det, særlig af Hensyn til mit Ben, som der endnu er nogen Ømhed i. For Resten er det bedre; men om det kan taale Kulden, er jo ikke godt at vide. Saa nu bliver jeg nok hér inde til Juleferien; den Tid gaar nok. Der er saamænd engang imellem lidt Julestemning over mig i disse Dage. I Aftes tog jeg mig selv i at gaa og nynne:

»Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme,
Julemorgen var mit Himmerig . . .«

Ja, vil Gud kun mage det saa, saa skal vi atter snart holde en glædelig Jul sammen i det kære, gamle Hjem . . .»

Brevene er skrevet til hans Hustru og Børn, hvilket jo ret tydeligt fremgaar af Indholdet i de fleste af dem. Hans Hustru overlevede ham i 15 Aar og døde først 1891, 82 Aar gammel. Sine Enkeaar henlevede hun stille og roligt i det gamle Hjem og fik hér en god og kærlig Pleje af den yngste Søn, Mathias Corneliussen, som nu

Cornelius Petersens Hustru.

havde overtaget Gaarden, og dennes Hustru, Kirstine, en Datter af Sognefoged Peder Hansen, Davinde, og Søster til fhv. Sparekassedirektør Jørgen Pedersen, Ryds Mølle.

Lønkammeret er aabenbart blevet brugt meget i den Gaard. Allerede Cornelius Andersens Hustru, den fromme Susanne Dorothea, tyede, som allerede fortalt, ofte derind. Cornelius Peter-

sens Hustru gik, saalænge hun levede, to Gange daglig ind i sit Lønkammer for at være alene med sin Gud.

Det var sikkert de gamles Opfattelse, at Kristenliv forplantes bedre ved Liv end ved Lære, bedre ved Eksempels stille Magt end ved lange Prækener. Derfor gik de efter Vorherres egen Anvisning ind i deres Kammer, lukkede deres Dør og bad til deres Far, som bor i Løndom.

»Dér hentede de Bod for de tungeste Savn
og Styrke til Vandringens Møje,
dér fangede de Freden i Jesu Navn,
da mødte de lukkede sit Øje.«

Da en af Cornelius Petersens bedste Venner blandt de Davinde Bymænd, Rasmus Jensen, afgik ved Døden, var han hjemme fra Rigsdagen for at følge sin Ven til Graven. Paa Vejen op til Kirken siger en af de tilstedeværende i Følget til sin Sidemand: »Der er kommet mange Mennesker hér til Davinde i Dag; men naar Cornelius Petersen, som gaar dér bag sin Vens Kiste, engang dør, saa kommer der mange flere.« Denne Spaadom kom ikke til at gaa i Opfyldelse.

Det ses af det sidste Brev, at han havde begyndt at glæde sig til at komme hjem til Jul. Han gik engang imellem og »nynnede« for sig selv: »Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme, Julemorgen var mit Himmerig.«

Han kunde have tilføjet det sidste Vers:

»Kirkeklokke, naar til sidst du lyder
for mit Støv, skønt det dig hører ej,
meld da mine kære, saa det fryder:
Han sov hen, som Sol i Høst gaar ned!«

Han kom hjem til Jul, men paa en anden Maade, end han selv og hans nærmeste havde tænkt det.

Lørdag d. 16. December ramtes han af et apoplektisk Tilfælde. Han førtes til Kommunehospitalet, hvor han døde Søndag Aften.

I Folketingets Møde d. 18. udtalte Formanden i sin Mindetale, at »afdødes gudfrygtige Sind og brave Karakter var kendt og skattet af alle i Tinget.« Og skønt det ikke var almindeligt ved slige Lejligheder, lød der stærke Hørraab fra Medlemmerne.

Da der kom Telegram til Hjemmet i Davinde, at Cornelius Petersen pludselig var blevet syg, rejste den yngste Søn, Mathias og Svigersønnen, Knud Olsen, straks til København. Døden var imidlertid indtraadt, før de naaede der ind. Knud Olsen rejste straks hjem,

medens Mathias blev for at ordne det fornødne og ledsage Faderen paa den sidste Rejse til Hjemmet. Og det blev en meget besværlig Rejse. En forrygende Snestorm jog hen over Landet. Rejsen over Sjælland og Bæltet gik dog nogenlunde. Men da de kom til Nyborg, kunde de ikke komme videre med Toget. Der laa hushøje Snedriver, og al Trafik var standset. Der var nu ikke andet for, end at Kisten maatte føres videre paa Slæde. Snekastere fra Nyborg fulgte beredvilligt med og hjalp dem frem til Ullerslev, mange Gange ind over Markerne. I Davinde havde alle Mænd og unge Karle været paa Benene fra den tidlige Morgen. De mødte nu frem ved Ullerslev med et Par Heste og en Slæde og afløste Nyborgmændene. Først ud paa Aftenen kom den lille Sørgekaravane efter store Besværligheder til Davinde, hvor man havde siddet i Angst og Uvished.

Jordefærden foregik paa Davinde Kirkegaard d. 23. Decbr. Kun meget faa Mennesker var til Stede. Rundt om paa Fyn sad mange Mennesker — ogsaa Rigsdagsmænd — indesneede og kunde ikke komme videre.

Senere blev der rejst en Mindesten paa hans Grav med Indskrift:

Cornelius Petersen
Folketingsmand
Gaardejer — Dbmd.

* d. 13. April 1806 † d. 17. December 1876.

Dette Minde sattes ham af Venner
i og udenfor Allerup-Davinde Kommune
som Paaskønnelse af hans Retsind
og hæderlige Virksomhed.

Ved Afsløringen talte Pastor Barfoed og Landstingsmand Lars Eriksen, Anderup, Cornelius Petersens Kollega som Medlem af Repræsentantskabet for Fyns Stifts Sparekasse.

Der kom en Del flere Penge ind end nødvendigt til Mindestenens Rejsning. For den tiloversblevne Sum oprettedes »Folketingsmand Cornelius Petersens Mindelegat«, hvori bestemtes, at Renterne skulde gaa til en fattig Konfirmand i Davinde eller Allerup Sogne og til Vedligeholdelse af Cornelius Petersens og Hustrus Gravsted.

KILDER.

Mine vigtigste Kilder ved Udarbejdelsen af dette Skrift har været mundtlige og skriftlige Meddelelser fra Folk, som har kendt Cornelius Petersen, samt dennes egne Breve.

Af trykte Kilder har jeg — foruden dem, der er nævnt i Bogen eller angivet ved Fodnoter — benyttet:

Biografisk Leksikon, Trap: Beskrivelse af Danmark, Dr. Ludvig Helveg: Den danske Kirkes Historie II Del, Rigsdagstidende 1848—76 og J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen 1848—1915.

Endvidere har jeg gennemset en Del Dagblade fra ældre og nyere Tid.

Trykfejl.

Side 109, Linie 5 fra neden staar Valgmænd. Skal være Rigsdagsmænd.

